

ธรรมศึกษา ชั้นโท

ระดับประถมศึกษา

— พุทธศักราช ๒๕๖๔ —

ธรรมศึกษา ชั้นโท ระดับประถมศึกษา

หลักสูตรธรรมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๕๗
ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๖๔

หนังสือธรรมศึกษา ชั้นโท ระดับประถมศึกษา

ISBN : 978-616-9378-4-7

พิมพ์ครั้งที่ ๑ / ๒๕๖๕ จำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม

© สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

ผู้จัดทำ

สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง

ถนนพระสุเมรุ แขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

๑๐๒๐๐

สถานที่พิมพ์

โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ถนนบำรุงเมือง แขวงบ้านบาตร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย

กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๐๐ โทรศัพท์ ๐-๒๒๒๓๓-๓๓๕๑, ๐ ๒๒๒๓๓

๕๕๔๘

ภาพหน้าปก

ภาพลายเส้นผลงานของหม่อมหลวงจิราธร จิรประวัติ เล่าเรื่อง
อุบาสกและอุบาสิกานั่งขัดสมาธิเพื่อเจริญจิตภาวนาอันเป็นกริยาวิธ
ีหนึ่ง สามารถอบรมจิตใจให้สงบ และเกิดปัญญาในที่สุด

คคิธรรม

สำหรับผู้ศึกษาหลักสูตรธรรมศึกษา ตามหลักสูตรสนามหลวง แผนกธรรม

ยथा จ พุทธา โลกสุมี
เต อิม ธรรม ปกาเสนติ

อุปชชนติ ปงฺกรธา
ทุกขูปสมคามินี.

เมื่อพระพุทธเจ้า ผู้หาความสว่างอุบัติขึ้นในโลก พระองค์ยอมประกาศธรรมสำหรับดับทุกข์นี้

พ.ป.ฎ. ๑๗/๔๑๘๔

สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ธรรมอันสูงสุดซึ่ง แล้วได้ทรงพระกรุณาสั่งสอนพุทธสาวก พุทธสาวิกาให้ได้รับรู้ และรับประโยชน์จากธรรมที่ได้ทรงค้นพบนั้นด้วยตนเอง หาใช่ด้วยการวิงวอนไหว้กราบต่อพระองค์ผู้ทรงเป็นศาสดาแห่งศาสนาไม่ โดยที่สุด แม้เมื่อถึงคราวที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ท่านพระอานนทเถระเจ้าทูลถามว่าจะทรงตั้งผู้ใดเป็นศาสดาแห่งพระพุทธศาสนาสืบแทนพระองค์ ก็ได้ทรงตั้ง ธรรมและวินัยที่ทรงแสดงและทรงบัญญัติไว้แล้วเป็นศาสดาแทนพระองค์เมื่อพระองค์ดับขันธปรินิพพานแล้ว

ฉะนั้น “ธรรม” จึงเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งของพระพุทธศาสนา ทั้งในประการที่เป็นศาสดาสืบแทนพระองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และในฐานะที่เป็นชีวิตจิตใจ เป็นแก่นกลางที่สำคัญต่อความดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา

การที่จะดำรงพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวต่อไปได้ จึงสำคัญที่จะต้องรักษาธรรมที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงประกาศไว้แล้วให้คงอยู่ได้โดยถูกต้อง การที่จะรักษาธรรมที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงประกาศไว้แล้วให้คงอยู่ได้โดยถูกต้อง ก็สำคัญที่พุทธบริษัทจะต้องปฏิบัติธรรมนั้นให้บริบูรณ์ การที่พุทธบริษัทจะปฏิบัติธรรมนั้นให้บริบูรณ์ได้ ก็สำคัญที่จะต้องศึกษาธรรมนั้นให้เข้าใจถ่องแท้ด้วยปัญญาเป็นเบื้องต้น

โดยนัยนี้ การศึกษาธรรม คือ “ธรรมศึกษา” นั้น จึงเป็นกิจที่สำคัญที่ส่งผลไม่จำเพาะแต่จะเป็นหนทางไปสู่การพ้นจากทุกข์ตามกำลังการปฏิบัติของผู้ศึกษาแต่ละคนเท่านั้น หากแต่ยังเป็นกิจสำคัญอันควรแก่การอนุโมทนา เพราะเป็นกิจที่จะมีผลช่วยดำรงพระพุทธศาสนาให้ถาวรวัฒนาต่อไป

ธมโม ทเว รกฺขติ ธมฺมจาเรี.

ธรรมแล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม

พ. มร. ๒๖/๓๑๔., พ. ขา.พสก. ๒๗/๒๐๐.

ขออำนาจแห่งสิ่งจวจาณี จงอำนวยสิริสวัสดิพิพัฒน์ใหญ่หลวงในพระพุทธศาสนาแก่สาธุชน ผู้มีมนัสเลื่อมใสในพระรัตนตรัย และได้อุทิศสาธุประกอบ “ธรรมศึกษา” ตลอดจนทาน เถอญ

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

คำปรารภ

การศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์สยามแต่โบราณสมัย
แบ่งออกเป็น ๒ แผนก คือ แผนกบาลี และแผนกธรรม การศึกษา
พระปริยัติธรรมแผนกบาลีนั้นมีมาตั้งแต่ดั้งเดิม เป็นการศึกษา
ภาษาบาลีเพื่อที่จะสามารถเข้าถึงและเข้าใจคัมภีร์ต่าง ๆ ทาง
พระพุทธศาสนาซึ่งทรงไว้หรือรจนาไว้ด้วยภาษานั้นมาแต่เก่าก่อน
ผู้ที่สอบไล่ได้ เรียกเป็นบาเรียน หรือเปรียญตามชั้นภูมิแห่งความรู้
อีกแผนกหนึ่งคือการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ซึ่งสมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระดำริก่อตั้ง
และอุดหนุนขึ้น เป็นการศึกษาธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่มุ่ง
เน้นเข้าใจเนื้อหาสาระแห่งธรรม ซึ่งปริวรรตออกเป็นภาษาสยาม
โดยวิธีศึกษาวิเคราะห์ เรียบเรียง และบรรยายธรรม ผู้ที่สอบไล่
ได้เรียกเป็นนักธรรมตามชั้นภูมิแห่งความรู้เช่นกัน กล่าวโดยเฉพะ

ถึงชั้นภูมิของผู้สอบไล่ได้ตามหลักสูตรของสนามหลวงแผนกธรรม
นั้น จำแนกเป็นชั้น นักธรรมตรี นักธรรมโท และนักธรรมเอก
โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้น ทรงเอาพระทัยใส่ เป็น
พระธุระในการเลือกเฟ้น ตรวจตรา จัดทำหลักสูตรและตำราเรียน
การเรียนการสอน ตลอดจนการสอบ พระปริยัติธรรม แผนกธรรม
อยู่จนที่สุดแห่งพระชนมชีพ

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมนั้น ในชั้นต่อมาครั้ง
พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราธิบดี สมเด็จพระสังฆราช
เจ้า ทรงปกครองสังฆมณฑล แลพระเถรานุเถระที่ได้รับธุระเป็น
กรรมการหรือดำเนินการสนามหลวงแผนกธรรม ได้เห็นกันว่า
ไซ้จะเป็นहितานุติประโยชน์เฉพาะแต่พระภิกษุสามเณรที่จักได้
ศึกษาเล่าเรียนเท่านั้น แม้อุทิศ หากได้ศึกษาเล่าเรียนก็จะ
เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่นได้ตามอุดมคติแห่งการศึกษา
ธรรมในทางพระพุทธศาสนาด้วย จึงได้ขยายการเรียนการสอน
ไปสู่คฤหัสถ์ทั้งหญิงชาย เรียกการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนก
ธรรมสำหรับคฤหัสถ์ว่า “ธรรมศึกษา” กำหนดหลักสูตรและชั้น
ภูมิความรู้เป็น ธรรมศึกษาตรี ธรรมศึกษาโท และธรรมศึกษา
เอก เช่นเดียวกับนักธรรม โดยในชั้นเดิมนั้น ใช้หลักสูตรและตำรา
เรียน ตลอดจนการเรียนการสอน และการสอบเช่นเดียวกับ
หลักสูตรนักธรรม เป็นแต่ปรับปรุงลดทอนเฉพาะเนื้อหาบางส่วน
ที่พ้นวิสัยหรือยังไม่ถึงคราวเหมาะจำเป็นสำหรับคฤหัสถ์ออก เช่น
วิชาวินัย ก็ปรับให้ผู้ศึกษาซึ่งเป็นคฤหัสถ์เล่าเรียน เบญจศีลและ
เบญจธรรม อันเป็นศีลเป็นวินัยสำหรับฆราวาสผู้ครองเรือน จึง
ได้จัดทำหลักสูตรและตำราเรียนธรรมศึกษา สำหรับคฤหัสถ์แยก
ออกเป็นการเฉพาะ ซึ่งได้ใช้หลักสูตรและตำราเรียนที่จัดทำแยก

ออกมาในคราวนี้สืบเนื่องมาช้านาน

จึงควรรำลึกแลสรรเสริญพระเกียรติคุณและเกียรติคุณแห่ง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และพระเจ้า วรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ตลอด ถึงพระเถรานุเถระผู้เป็นบูรพาจารย์ซึ่งได้สรรค์สร้างความรู้เรื่อง ในการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมขึ้นไว้เป็นประโยชน์อย่าง สูงในพระพุทธศาสนามาแต่เก่าก่อน

ครั้นถึงพุทธศักราช ๒๕๕๗ ในเวลานั้น การศึกษาตาม หลักสูตรธรรมศึกษา เป็นที่นิยมแพร่หลายไปในหมู่ฆราวาสทุกชั้น ตั้งปรากฏว่ามีสาธุชนซึ่งอยู่ในวัยผู้ครองเรือน และนักเรียนทั้ง ประถมและมัธยม ตลอดจนนิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัยได้มี ศรัทธาสมัครเข้ามาเล่าเรียนพระสัทธรรมตามหลักสูตรธรรม ศึกษาเป็นอันมาก สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง กระทรวง ศึกษาธิการ สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้น พื้นฐาน สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา สำนักงาน คณะกรรมการการอุดมศึกษา กระทรวงวัฒนธรรม และ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จึงได้มีการลงนามในบันทึกข้อตกลงร่วมกันในการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา ทำให้การ เรียนธรรมศึกษาแผ่ขยายอย่างยิ่งในสถานศึกษาทุกระดับ

ด้วยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๖๑ คณะกรรมการสนามหลวง แผนกธรรม จึงเห็นสมควรปรับปรุงหลักสูตรธรรมศึกษา ให้เหมาะสมแก่กาลสมัยและวัยของผู้ศึกษาเล่าเรียน โดยจำแนกการเรียน การสอนธรรมศึกษาออกเป็น ๓ ระดับ คือ ระดับประถมศึกษา สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษา หรือเด็กผู้มีวัยในระยะนั้น ระดับ มัธยมศึกษา สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา หรือเยาวชนผู้มีวัย

ในระยณะนั้น และระดับอุดมศึกษาและประชาชนทั่วไป สำหรับนิสิต นักศึกษาในมหาวิทยาลัยหรือสถาบันอุดมศึกษา ตลอดจนสาธุชน อื่นทั่วไป แต่ลระดับยังแบ่งย่อยออกเป็นธรรมศึกษาตรี ธรรม ศึกษาโท และธรรมศึกษาเอก ของระดับชั้นนั้น ๆ อีก รวมจำแนก ชั้นภูมิความรู้ตามหลักสูตรธรรมศึกษาที่ปรับปรุงใหม่ได้ ๔ ชั้น

การปรับปรุงหลักสูตรธรรมศึกษาดังกล่าวเพื่อให้เป็นไป โดยเรียบร้อยและถูกต้อง สนามหลวงแผนกธรรมจึงได้แต่งตั้ง ที่ปรึกษาและกรรมการขึ้น ประกอบด้วยพระเถรานุเถระและ ขรราวาสผู้ทรงภูมิรู้ในทางพระพุทธศาสนา ร่วมกันปรับปรุง จัดทำ พิจารณา ตรวจจับตรา และประเมินผลหลักสูตรและตำราเรียน ธรรมศึกษา เฉพาะสำหรับการจัดทำตำราเรียนหลักสูตรธรรม ศึกษาที่ปรับปรุงใหม่นี้ ในเบื้องต้นคณะกรรมการฝ่ายบรรพชิต ได้ยกร่างเนื้อหาขึ้นโดยปรับปรุงจากตำราเรียนธรรมศึกษาเดิม และจึงส่งให้คณะกรรมการฝ่ายคฤหัสถ์ พิจารณาปรับรูปแบบและ ภาษาให้เหมาะกับความรู้ และความเข้าใจของคฤหัสถ์ซึ่งจะเป็นผู้ ใช้ตำรา รวมทั้งศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมในประเด็นต่าง ๆ จากนั้น จึงได้นำเข้าสู่การพิจารณาของกลุ่มผู้ประเมินซึ่งเป็นผู้จะสามารถ สะท้อนความเข้าใจและต้องการของผู้จะใช้ตำราเรียนธรรมศึกษา แต่ลระดับได้ เมื่อได้รับผลการประเมินแล้วกรรมการฝ่ายคฤหัสถ์ จึงปรับปรุงแก้ไขให้สอดคล้องกับผลการประเมิน และท้ายที่สุดจึง เสนอให้ที่ปรึกษาพิจารณาเห็นชอบ จึงเป็นอันสำเร็จขั้นตอนในฝ่าย เนื้อหา และเพื่อให้ผู้ใช้ตำราเรียนธรรมศึกษาที่ปรับปรุงขึ้นใหม่นี้ เกิดความเข้าใจเนื้อหามากยิ่งขึ้น คณะกรรมการจึงได้จัดทำและ บรรจุภาพประกอบไว้ด้วย โดยภาพประกอบเหล่านี้ นอกจากที่ คณะกรรมการได้อุตสาหะเดินทางไปบันทึกภาพเอง ณ สถานที่

ต่าง ๆ แล้ว ก็ยังได้รับความอนุเคราะห์จากพระอารามหลายแห่ง
ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐและเอกชน แม้โดยที่สุดผู้มีใจเอื้อเฟื้อ
ด้วย เมื่อผ่านกระบวนการทุกขั้นตอนแล้วจึงดำเนินการจัดพิมพ์
ภายใต้การอำนวยการของสนามหลวงแผนกธรรมจนสำเร็จเป็น
เล่มสมุดอยู่ในบัดนี้ ซึ่งในนามของสนามหลวงแผนกธรรมและ
คณะสงฆ์ไทย ขออนุโมทนาแก่ที่ปรึกษา และกรรมการ ตลอด
จนผู้เกี่ยวข้องในการจัดทำหลักสูตรและตำราเรียนธรรมศึกษาที่
ปรับปรุงขึ้นใหม่นี้ ทุกรูปและทุกท่าน ไว้ ณ ที่นี้

อนึ่ง นับเป็นกาลบรรจบอัศจรรย์ที่การดำเนินการปรับปรุง
หลักสูตรและตำราเรียนธรรมศึกษาสามารถดำเนินการได้ลุล่วง
ถึงขั้นได้รับอนุมัติหลักสูตรในพุทธศักราช ๒๕๖๔ อันเป็นปีที่
บรรจบ ๑๐๐ ปี นับแต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิร
ญาณวโรรส ผู้ทรงวางรากฐานการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนก
ธรรมซึ่งเป็นต้นเค้าของการศึกษาธรรมศึกษา สิ้นพระชนม์ และ
องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ
ได้ประกาศยกย่องให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลกโดยเหตุแห่ง
พระคุณูปการที่ได้ทรงบำเพ็ญไว้ดีแล้ว ฉะนั้น หลักสูตรและ
ตำราเรียนธรรมศึกษาที่สำเร็จลงในปีนี้ จึงย่อมเป็นอนุสรณีย์ที่
เฉลิมพระเกียรติคุณ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้นในวาระ
อันสำคัญนี้ อีกโสดหนึ่งด้วย

ขออำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย ตลอดถึงเทวานุภาพแห่ง
เทพดาผู้ทรงสัมมาทิฐิ ดำรงอานุภาพรักษาพระพุทธานุภาพ จง
ได้รักษาคุ้มครองการศึกษาพระปริยัติธรรม คือการเล่าเรียนศึกษา
พระธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งในสยาม
รัฐสีมาอาณาจักร และในไพรีชประเทศต่าง ๆ ให้ดำรงคงอยู่โดย

สวัสดี สัมฤทธิ์ และสิทธิทุกประการตลอดกาลนาน เพื่อพระศาสนา
ของสมเด็จพระชินวรมุนีจักดำรงอยู่ตราบกาลนั้น เทอญ

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า

(สมเด็จพระมหาวีรวงศ์)

แม่กองธรรมสนามหลวง

สารบัญ

	หน้า
พระคติธรรม	๓
คำปรารภ	๔
สารบัญ	๑๐
คำแนะนำในการใช้หนังสือชุดธรรมศึกษา	๑๒
วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม	๒๑
ขอบข่ายเนื้อหาวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม	๒๒
ตัวอย่างรูปแบบการเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรม	๒๕
ตัวอย่างข้อสอบวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม	๒๗
ตัวอย่างการเรียบเรียงเรียงความแก้กระทู้ธรรม	๒๘
ตัวอย่างการเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรม	๓๓
วิชาธรรมวิภาค	๓๗
บทที่ ๑ ธรรมหมวด ๓	๓๘
บทที่ ๒ ธรรมหมวด ๔	๔๔

วิชาพุทธประวัติ	หน้า
บทที่ ๑ เสวยวิมุตตिसุข	๖๓
บทที่ ๒ ทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนา	๖๔
บทที่ ๓ เสด็จไปกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ	๗๗
	๙๑

วิชาอุโบสถศีล	๑๐๗
บทที่ ๑ อุโบสถ	๑๐๘
บทที่ ๒ ไตรสรณคัมภ์	๑๑๓
บทที่ ๓ อุโบสถศีล	๑๒๔
บทที่ ๔ ระเบียบพิธีรักษาอุโบสถศีล	๑๓๕
บทที่ ๕ พฤติกรรมการรักษาอุโบสถศีล	๑๔๓

บรรณานุกรม	๑๔๘
------------	-----

คำสั่งแม่กองธรรมสนามหลวง ที่ ๖/๒๕๖๓	๑๕๐
-------------------------------------	-----

คำสั่งแม่กองธรรมสนามหลวง ที่ ๗/๒๕๖๓	๑๕๑
-------------------------------------	-----

รายนามผู้ประเมินหนังสือธรรมศึกษา	๑๕๒
----------------------------------	-----

คณะผู้จัดทำ	๑๕๓
-------------	-----

คำแนะนำในการใช้หนังสือ ชุดธรรมศึกษา

ประวัติความเป็นมา ของ นักธรรม-ธรรมศึกษา

การศึกษาพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยแต่เดิมมานั้น เน้นการศึกษาภาษาบาลี เพื่อไปศึกษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ ซึ่งเป็นภาษาบาลี เป็นการศึกษาจากเอกสารชั้นต้น ด้วยเห็นว่า ข้อธรรมจะไม่เกิดความผิดพลาด แต่วิธีการเช่นนี้ เกิดผลเสียคือ พระสงฆ์จำต้องรู้แตกฉานในภาษาบาลีแล้วจึงจะสามารถรู้ข้อธรรมวินัยได้ เป็นเหตุให้จำนวนพระสงฆ์ผู้มีความรู้ในพระธรรมวินัยมีอยู่ไม่มากนักทั่วทั้งประเทศ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเล็งเห็นปัญหาดังกล่าว จึงทรงสร้างหลักสูตรการเรียนพระพุทธศาสนาในภาษาไทย ได้ทดลองใช้ในวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งทรงปกครองได้ผลดี แล้วจึงขยายผลออกมาจัดการศึกษาในสังฆมณฑล ทรงปรับปรุงให้เกิดหลักสูตรที่เหมาะสมสำหรับพระสงฆ์ทั่วประเทศยิ่งขึ้น และแบ่งออกเป็นลำดับชั้นตรี โท และ เอก ในเวลาต่อมา

เมื่อการศึกษานักธรรมของพระสงฆ์นิยมแพร่หลายแล้ว ก็ปรากฏว่าในฝั่งฆราวาสเห็นประโยชน์ และนำไปใช้วัดเป็น คุณสมบัติพิเศษ เช่น พระสงฆ์ผู้สอบได้นักธรรมเมื่อลาสิกขา จะสามารถรับราชการครูได้ คณะสงฆ์ในสมัยพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลริวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า จึงจัดการศึกษานักธรรมขึ้นสำหรับฝ่ายฆราวาส มีชื่อเรียกต่อมาว่า “ธรรมศึกษา”

จากจุดเริ่มต้นมาถึงปัจจุบัน การเรียนการสอน และการสอบ หลักสูตรนักธรรม และธรรมศึกษา ได้เจริญวิวัฒนามาเกิน ๑๐๐ ปีแล้ว มีผู้สอบสำเร็จตามหลักสูตรไปแล้วทั้งในและต่างประเทศ จำนวนมหาศาล ซึ่งก็หมายความว่า มีพระสงฆ์และฆราวาสผู้รู้ธรรมมากขึ้นตามไปด้วย อันเป็นเครื่องยืนยันพระรัตนญาณอันกว้างไกลของพระองค์ผู้ทรงเป็นต้นดารี อย่างไรก็ตาม สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง ได้คำนึงอยู่เสมอว่า เมื่อวันเวลาผ่านไปสมควรจะได้ปรับปรุงหลักสูตรให้มีความเหมาะสมอยู่เสมอ จึงดำเนินการให้มีการตรวจชำระหลักสูตรธรรมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๖๓ - ๒๕๖๔ ปรากฏดังหนังสือชุดธรรมศึกษาที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้

โครงสร้างเนื้อหา และแนวทางการใช้หนังสือเรียน

หนังสือชุดธรรมศึกษานี้ แบ่งออกเป็นระดับชั้นตามความเหมาะสมของผู้ศึกษา ดังนี้

ธรรมศึกษา ระดับประถมศึกษา แบ่งออกเป็น ชั้นตรี โท เอก
 ธรรมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา แบ่งออกเป็น ชั้นตรี โท เอก
 ธรรมศึกษา ระดับอุดมศึกษาและประชาชนทั่วไป แบ่งออกเป็น ชั้นตรี โท เอก

การแบ่งเนื้อหาในหนังสือธรรมศึกษานี้อาศัยการแบ่งหมวดหมู่ใหญ่ในพระไตรปิฎก ได้แก่ พระสุตตันตปิฎก คือ ประมวลประวัติและเรื่องราวต่าง ๆ ที่มาในรูปเทศนา พระอภิธรรมปิฎก คือ ประมวลหลักธรรมและเนื้อหาของหลักธรรม และพระวินัยปิฎก คือ ประมวลระเบียบข้อบังคับการปฏิบัติตนของภิกษุ หนังสือธรรมศึกษา แต่ละเล่มจะประกอบด้วยหมวดเนื้อหาคือ

๑. วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม

การแก้กระทู้ธรรม เป็นลักษณะเฉพาะของการศึกษาธรรมศึกษาของไทย โดยมุ่งนำเสนอพุทธศาสนสุภาษิต ธรรมภาษิต และเถรภาษิต ยกเป็นหัวข้อกระทู้ ให้ผู้ศึกษาได้อธิบายหัวข้อนั้น ๆ โดยการประมวลองค์ความรู้ต่าง ๆ ทั้งจากการเรียนวิชาธรรมศึกษา และจากที่ผู้เรียนมีภูมิรู้ในวิทยาการแขนงต่าง ๆ มาเรียบเรียงในรูปแบบของ “เรียงความแก้กระทู้ธรรม” ซึ่งมีลักษณะเฉพาะ เป็นเพียงตัวอย่างประเภทหนึ่งของการเขียนเรียงความอธิบาย และมีใช้จะเป็นการกำหนดกลวิธีการเขียนเรียงความที่ดีที่สุดสำหรับการศึกษาประเภทอื่น ๆ สารระสำคัญอยู่ที่การอธิบายหัวข้อใดหัวข้อหนึ่งให้สามารถเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้งเท่านั้น

๒. วิชาธรรมวิภาค และธรรมวิจารณ์

ในหนังสือชุดนี้ได้คัดเลือกพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง และที่พระเถระรุ่นหลังรวบรวมไว้ โดยแบ่งหมวดตามองค์ประกอบของธรรมนั้น เช่น ธรรมหมวด ๒ หมายถึง บรรดาหลักธรรมอันมีองค์ประกอบภายใน ๒ ประการ เป็นต้น แล้วนำเสนอนิยามและประเด็นบางประการที่นักวิชาการไทยให้ความสำคัญ โดยอ้างอิงตำราของสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวงเป็นแกน และใช้คัมภีร์ในยุคต่าง ๆ เช่น พจนานุกรม สื่อออนไลน์ บทความวิชาการ วิจัย เป็นต้น

ขยายความและยกตัวอย่างบางประเด็น อย่างไรก็ตาม พระธรรมมีมากถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ และมีความเชื่อมโยงกันในแง่มุมต่าง ๆ ฉะนั้น หากผู้ศึกษาปรารถนาจะศึกษาสืบค้นให้ลึกซึ้งขึ้นไป ควรค้นคว้าตำราเฉพาะ เช่น พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา บทความ วิจัย เป็นต้น

๓. วิชาพุทธประวัติ อนุพุทธประวัติ พุทธานุพุทธประวัติ และศาสนพิธี

วิชานี้มุ่งนำเสนอรายละเอียดของเหตุการณ์ รวมถึงคติอันเกี่ยวเนื่องกับเหตุการณ์ในพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้าตลอดจนชีวประวัติของพระสาวก อุบาสก และอุบาสิกาท่านสำคัญ โดยดำเนินความตามที่ปรากฏในคัมภีร์ รวมถึงวรรณกรรมที่เรียบเรียงโดยพระอรรถกถาจารย์ และปราชญ์ยุคสมัยต่าง ๆ แล้วเปรียบเทียบประเด็นที่คัมภีร์แต่ละเล่มรจนาไว้ต่างกัน พร้อมคัดเลือกบทวิเคราะห์ของนักปรัชญาพระพุทธศาสนาหลาย ๆ ท่านที่อธิบายความหมายของเหตุการณ์ตามทัศนะที่แตกต่างไป เพื่อกระตุ้นให้ผู้ศึกษาได้คิด วิเคราะห์ และทำความเข้าใจแก่นแท้ของพุทธประวัติให้ได้มากที่สุด ดังนั้น ผู้ศึกษาจะสังเกตได้ว่า เนื้อหาในหนังสือเรียนเล่มนี้มี ๒ นัยควบคู่กันไปเสมอ ได้แก่

นำเสนอ ลำดับเนื้อหาของพุทธประวัติ ประวัติพระสาวก อุบาสก และอุบาสิกา เช่นที่ปรากฏในวรรณกรรมเล่มต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่งขึ้นเพื่อสรรเสริญพระคุณานุคุณของพระพุทธเจ้า เสริมสร้างศรัทธาปสาทะให้เกิดขึ้นในใจศาสนิกชน โดยบางครั้งต้องใช้เรื่องราวอิทธิปาฏิหาริย์มหัศจรรย์ที่ลึกลับว้าวุ่นอย่างแยกกาย นอกจากเรื่องราวพุทธประวัติ ประวัติพระสาวก อุบาสก และอุบาสิกาแล้ว ผู้เรียนยังจะได้ประเด็นความรู้เกี่ยวกับการเมือง เศรษฐกิจ

สังคม และศิลปวัฒนธรรมในช่วงเวลาต่าง ๆ เพิ่มเติมเป็นผลพลอยได้ด้วย

ตีความ เรื่องราวอิทธิปาฏิหาริย์ซึ่งเป็นส่วนที่ขึ้นกับอัศจรรย์ในการเชื่อถือ ให้ทราบถึงหลักธรรม หรือความหมายแท้จริงที่แฝงไว้ รวมถึงทำความเข้าใจเหตุการณ์ พุทธการณณ์ และพฤติกรรมของผู้คนตามบริบทแห่งยุคสมัย อันเป็นแนวคิดพื้นฐานในการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ และสังคมศาสตร์ ซึ่งจะส่งผลให้ผู้เรียนเข้าใจแก่นแท้ของพุทธประวัติได้อย่างถ่องแท้ และสามารถเชื่อมโยงเข้ากับปรัชญาแขนงอื่น ๆ สะท้อนความเป็นศาสตร์สากลของพระพุทธศาสนาได้ชัดเจนขึ้นอีกด้วย

ดังที่ทราบกันดีว่าเรื่องราวพุทธประวัติได้รับความนิยมนำมาตั้งแต่วรรณคดีโบราณ และกลายเป็นรากฐานสำคัญของวิถีชีวิตของสังคมไทย จนเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งานศิลปะ เพื่อสนองตอบเจตนารมณ์ที่จะจรรโลงพระศาสนา วิธีการศึกษาพุทธประวัติให้ได้รรถประโยชน์มากขึ้นจึงสามารถศึกษาเรื่องราวไปพร้อมกับศึกษาสิ่งเกิดงานศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ เช่น วรรณกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม โดยมีแหล่งเรียนรู้สำคัญคือ วัด หอสมุด พิพิธภัณฑ์สถานต่าง ๆ เป็นต้น ควบคู่ไปด้วย

นอกจากนั้น ตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาเป็นต้นไปได้ผนวกเนื้อหาศาสนพิธีต่าง ๆ ที่พุทธศาสนิกชนพึงทราบไว้ด้วย มีข้อควรตระหนักว่า ศาสนพิธีมีจุดมุ่งหมายโน้มน้าวจิตใจของศาสนิกชนให้สนใจ เข้าใจ และเข้าถึงหลักธรรมที่ซับซ้อนได้ ดังนั้น ระเบียบแบบแผนศาสนพิธีของแต่ละพื้นที่ย่อมมีรายละเอียดแตกต่างกันด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาพึงทำทศนะและวางท่าทีให้เหมาะสมควรถูกต้องว่า ศาสนพิธีใดของพื้นที่นั้นของสำนักใด ถ้ายังสามารถรักษาจุดมุ่ง

หมายการโน้มน้าวชักนำศรัทธาได้ ก็ไม่พึงตัดสินว่าศาสนพิธีนั้นผิด ถูกไปจากแบบแผนตามที่ได้ศึกษาในหนังสือนี้

๔. วิชาเบญจศีลและเบญจธรรม อุโบสถศีล และกรรมบถ

พระวินัยมีหลักใหญ่ คือ ศีลของภิกษุสงฆ์ ๒๒๗ ข้อ และของภิกษุณีสงฆ์ ๓๑๑ ข้อ ดังนั้น ในฝ่ายฆราวาสจึงมุ่งนำเสนอกรอบการครองตน หรือเป็นวินัยฝ่ายฆราวาส ได้แก่ เบญจศีล และชั้นสูง คือ อุโบสถศีล ผู้ปฏิบัติตามวินัยและสิกขาบทดังกล่าว ย่อมเป็นผู้มีศีล คือมีสภาวะแห่งความปกติ นอกจากนั้น ยังนำเสนอนิยามและขอบเขตของกรรม อันนำไปสู่ความเข้าใจลึกซึ้งยิ่งขึ้นต่อสิกขาบทต่าง ๆ โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า มุ่งเน้นให้เข้าใจว่า อะไรคือความดี จะทำความดีได้อย่างไร อะไรคือความชั่ว และทำอย่างไรจึงเป็นประพฤติชั่ว ความรู้ดีรู้ชั่ว การทำดี ละเว้นความชั่ว และทำใจให้ตั้งอยู่โดยดีนั่นเอง คือลักษณะของบัณฑิตตามแนวทางของพระพุทธศาสนา และเป็นประเด็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ ได้แทรกบทวิเคราะห์และตัวอย่างบางประการที่นักวิชาการได้ค้นคว้าเพิ่มเติมไว้ด้วย

ในภาพรวม เมื่อพิจารณาขอบข่ายเนื้อหาให้ถี่ถ้วนแล้วจะเห็นแต่ละวิชามีเนื้อหาจำแนกได้มีการไล่เรียงความยากง่ายตามแต่ละชั้น เช่น วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม วิชาธรรมวิภาค วิชาเบญจศีล และเบญจธรรม ดังนั้น จึงสามารถศึกษาได้โดยเอกเทศ ส่วนวิชาพุทธประวัติ มีเนื้อหาที่ร้อยเรียงกันต่อเนื่องไปตามแต่ละชั้น เช่น ชั้นตรี เนื้อหาเริ่มที่ชมพู่ทวิปและประชาชนจนถึงทรงผนวชและตรัสรู้ ส่วนชั้นเอก เริ่มที่ทรงบำเพ็ญพุทธกิจในแคว้นมคธจนถึงถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ เป็นต้น ดังนั้น หากจะทราบพุทธประวัติโดยตลอด จึงต้องศึกษาไปที่ละชั้นจึงจะได้ความสมบูรณ์

ข้อเสนอแนะในการจัดการสอนธรรมศึกษาและเป้าหมายปลายทางของธรรมศึกษา

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงนิพนธ์คำนำหนังสือ “เบญจศีล และ เบญจธรรม” ไว้ความตอนหนึ่งว่า

“...หนังสือนี้แต่งเป็นแบบสำหรับครูใช้สอน ถ้านักเรียนเป็นเด็กก็จะไม่เข้าใจ เป็นธรรของครูจะดูแลให้เด็กเว้นข้อห้าม ประพฤติตามข้อที่แนะนำ ยิ่งหาเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องสาธกข้อความที่กล่าวไว้ในที่นี้ให้กระจ่างขึ้น นำมาให้เด็กเรียนอ่านได้ด้วยยิ่งดี นักเรียนจะได้เข้าใจและมีความรู้สึกด้วยตัวเอง ถ้านักเรียนเป็นคนรุ่นที่มีความรู้ความเจริญสูงขึ้นไปแล้ว ครูจะใช้สมุดนี้เป็นหนังสือเรียนของเขาก็ได้ เมื่อเรียนจบบทหนึ่งแล้ว ครูควรตั้งปัญหาถาม...”

คณะกรรมการตรวจชำระหลักสูตรธรรมศึกษา มีความเห็นเช่นเดียวกับพระมติข้างต้นว่า หนังสือชุดธรรมศึกษาเป็นเพียงตำราแกนกลาง ผู้สอนสามารถจัดทำแผนและเลือกใช้วิธีการสอน เครื่องมือประกอบการสอนที่เหมาะสมได้ รวมถึงการยกตัวอย่างและรายละเอียดเพิ่มเติมได้ด้วย

ในพระนิพนธ์คำนำข้างต้นนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงอธิบายไว้ด้วยว่า การเรียนวิทยาคำรู้แขนงต่าง ๆ นั้น มุ่งให้เป็นผู้รู้ผู้สามารถประกอบวิชาชีพหรือใช้วิทยากรเหล่านั้นได้ แต่หากปราศจากความประพฤติที่ดี ก็จะไม่มีความยอมรับหรือจ้างใช้งาน การเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาก็จะไม่สำเร็จประโยชน์ ดังนั้น จึงได้ทรงพระนิพนธ์หนังสือเล่มที่กล่าวถึงนั้นขึ้นเพราะเป็นข้อธรรมสำคัญที่จะเป็นหลักในความประพฤติของคนเรา ที่จะนำชีวิตไปโดยผาสุกได้

คณะกรรมการตรวจชำระหลักสูตรธรรมศึกษา เห็นตามพระมติข้างต้น และเห็นว่าคติจากประวัติความเป็นมาของนักธรรมและธรรมศึกษา ก็คือ การจัดหลักสูตรการเรียน การจัดสอบ ทั้งของคณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมือง เป็นแต่เครื่องมือให้การศึกษาพระพุทธศาสนาสามารถแพร่หลายได้โดยเร็ว อำนวยความสะดวกแก่ผู้นำไปสอนและผู้เรียน ให้มีโครงสร้างเนื้อหาที่ชัดเจนเป็นแกนกลาง ทั้งยังสามารถวัดประเมินผลได้มีมาตรฐานและเป็นธรรม แต่เครื่องมือนั้นจะต้องนำไปให้ถึงเจตนารมณ์ต้นทาง นั่นก็คือ พระสงฆ์เป็นผู้รู้พระธรรมวินัยเพียงพอที่จะสืบพระพุทธศาสนา และรับภาระปกครองเผยแผ่สั่งสอนได้ และฆราวาสเป็นผู้มีความรู้ธรรมให้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตและจรจรโลงสังคมต่อไปได้ จึงจะเรียกได้ว่า สำเร็จวัตถุประสงค์ของธรรมศึกษาอย่างแท้จริง

วิชา

เรียงความแก้กระทู้ธรรม

ขอข่ายเนื้อหาวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ธรรมศึกษา ชั้นโท ระดับประถมศึกษา

วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ธรรมศึกษา ชั้นโท ระดับประถมศึกษา ให้ผู้เรียนแต่งอธิบายความกระทู้สุภาษิตที่กำหนดให้อย่างสมเหตุสมผลและอ้างอิงสุภาษิตที่กำหนดให้เท่านั้น มาประกอบการอธิบายไม่น้อยกว่า ๒ สุภาษิต โดยต้องอธิบายร้อยเรียงและเชื่อมโยงแนวคิดสำคัญให้สัมพันธ์กับกระทู้สุภาษิตที่กำหนดให้ พร้อมทั้งยกตัวอย่างเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน โดยชั้นนี้ กำหนดความยาวตั้งแต่ ๒ หน้าขึ้นไป (เว้นบรรทัด)

ทานวรรค คือ หมวดทาน		
ที่	สุภาษิต	คัมภีร์/ที่มา
๑	ทท มิตตานิ คนฺถติ. ผู้ให้ย่อมผูกมิตรไว้ได้	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
๒	ททมานิ ปิโย โหติ. ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก	อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต
๓	ททโต ปุณฺณํ ปวตฺตติ. เมื่อให้บุญก็เพิ่มขึ้น	-ทีฆนิกาย มหาวรรค -ขุททกนิกาย อุทาน

ขั้นดีวรรค คือ หมวดอดทน		
ที่	สุภาชิต	คัมภีร์/ที่มา
๔	ขนฺติ สาทสวารณา. ความอดทนห้ามซึ่งความพลุนพลัน ไว้ได้	สมเด็จพระมหาสมณ เจ้า กรมพระยาวชิร ญาณวโรรส
๕	ขนฺติ หิตสุชาวหา. ความอดทนนำมาซึ่งประโยชน์สุข	สวดมนต์ฉบับหลวง
๖	มนาโป โหติ ขนฺติโก. ผู้มีความอดทนย่อมเป็นที่ชอบใจ ของผู้อื่น	สวดมนต์ฉบับหลวง
ชยวรรค คือ หมวดชนะ		
๗	อฏฺโถเฮน ชิเน โภธ. ฟังชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ	ขุททกนิกาย ธรรมบท
๘	อสาธฺมึ สาธฺมึนา ชิเน. ฟังชนะคนไม่ดีด้วยความดี	-ขุททกนิกาย ธรรมบท -ขุททกนิกาย ชาดก ทุกนิบาต
๙	สจฺเจนาสิกฺวาทินิ. ฟังชนะคนพูดปดด้วยความจริง	-ขุททกนิกาย ธรรมบท -ขุททกนิกาย ชาดก ทุกนิบาต

ปญฺญาวรรค คือ หมวดบุญ		
ที่	สุภาษิต	คัมภีร์/ที่มา
๑๐	บุญญ์ โจเรทึ ทูหฺร. โจรขโมยบุญใครไม่ได้	สังยุตตนิกาย สคาถาวรรค
๑๑	บุญญ์ สุขํ ชีวิต สงฺขมฺทึ. บุญนำความสุขมาให้ตราบเท่าชีวิต	ขุททกนิกาย ธรรมบท
๑๒	สุโข บุญญสฺส อฺจฺจโย. หมั่นขยันทำความดี ก่อเกิดความสุข	ขุททกนิกาย ธรรมบท
เสวนาวรรค คือ หมวดคบหา		
๑๓	ยํ เว เสวติ ตาทิโส. คบคนเช่นใดก็เป็นคนเช่นนั้น	สมเด็จพระมหาสมณ เจ้า กรมพระยาวชิร ญาณวโรรส
๑๔	สุโข ทเว สปุริเสน สงฺคโม. การคบหากับคนดีดีนำสุขมาให้	ขุททกนิกาย ชาดก ทุกนิบาต
๑๕	นาสมเส กตปาปฺมฺทึ. ไม่ควรไว้ใจคนทำความชั่ว	ขุททกนิกาย ชาดก ทสกนิบาต

ตัวอย่างรูปแบบการเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรม ธรรมศึกษา ชั้นโท ระดับประถมศึกษา

เลขที่.....

ประโยคธรรมศึกษาชั้น []ตรี โท []เอก ช่วงชั้น ประถม []มัธยม []อุดม

วิชา เรียงความแก้กระทู้ธรรม

สอบในสนามหลวง

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

(๑)	<p style="text-align: center; color: blue;">สุภาชีวิตที่ใจทยอยมาให้</p> <hr style="border: 0; border-top: 1px solid black; margin: 5px 0;"/> <hr style="border: 0; border-top: 1px solid black; margin: 5px 0;"/> <hr style="border: 0; border-top: 1px solid black; margin: 5px 0;"/>
	<p>คำแปลสุภาชีวิตที่ใจทยอยมาให้</p> <hr style="border: 0; border-top: 1px solid black; margin: 5px 0;"/> <hr style="border: 0; border-top: 1px solid black; margin: 5px 0;"/>
(๒) ณ มัตถ์	
(๓) อธิบายความว่า..... (อธิบายเนื้อความสุภาชีวิตที่ใจทยอยมาให้)	
(๔) อธิบายความสัมพันธ์กับสุภาชีวิตที่จะนำมาเชื่อมประมาณ ๓ - ๕ บรรทัด	
(๕) สมเด็จพระศาสนสุภาชีวิตที่มั่น (คัมภีร์ที่มั่น) ว่า	
(๖)	<p style="text-align: center; color: blue;">สุภาชีวิตที่นำมาเชื่อม</p> <hr style="border: 0; border-top: 1px solid black; margin: 5px 0;"/> <hr style="border: 0; border-top: 1px solid black; margin: 5px 0;"/>
	<p>คำแปลสุภาชีวิตที่นำมาเชื่อม</p> <hr style="border: 0; border-top: 1px solid black; margin: 5px 0;"/> <hr style="border: 0; border-top: 1px solid black; margin: 5px 0;"/>
อธิบายความว่า..... (อธิบายเนื้อความสุภาชีวิตที่นำมาเชื่อม)	

	(๗) อธิบายความเชื่อมโยงให้รับกับกระทู้ที่ผ่านมามีประมาณ ๓ - ๕ บรรทัด
 สมเด็จพระพุทธศาสนสุภาษิต (พิมพ์ในคัมภีร์) ว่า
	สุภาษิตที่นำมาเชื่อม

	คำแปลสุภาษิตที่นำมาเชื่อม

	อธิบายความว่า

	(๘) สรุปความว่า (สรุปเนื้อความสามสุภาษิตประมาณ ๕ - ๘ บรรทัด)

	(๙) สมเด็จพระราชาธิบดีที่ยกขึ้นมาเป็นนักเขปทเบ็องตันว่า
	สุภาษิตที่ใจทยกมาให้

	คำแปลสุภาษิตที่ใจทยกมาให้

	(๑๐) มีเนื้อดังได้พรรณนามาด้วยประการฉะนี้

ตัวอย่างข้อสอบวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ธรรมศึกษา ชั้นโท ระดับประถมศึกษา

ปัญหาวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ธรรมศึกษา ชั้นโท ระดับประถมศึกษา

สอบในสนามหลวง

วันจันทร์ ที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๔

ทุกข้อ ปาปสุล อัจฉโย.

สะสมบาเท่ากับสะสมความทุกข์

ซูททณิกาย ธรรมบท

วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ธรรมศึกษา ชั้นโท ระดับประถมศึกษา ให้ผู้เรียนแต่งอธิบายความกระทู้
สุภาษิตที่กำหนดให้อย่างสมเหตุสมผลและอ้างอิงสุภาษิตที่กำหนดให้เท่านั้น มาประกอบการอธิบายไม่น้อย
กว่า ๒ สุภาษิต โดยต้องอธิบายร้อยเรียงและเชื่อมโยงแนวคิดสำคัญให้สัมพันธ์กับกระทู้สุภาษิต พร้อมทั้ง
ยกตัวอย่างเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน โดยชั้นนี้ กำหนดความยาวตั้งแต่ ๒ หน้าขึ้นไป (เว้นบรรทัด)

ให้เวลา ๓ ชั่วโมง

สุภาษิตที่กำหนดให้

ทพฺถ มิตตานิ คนถติ.

ผู้ให้ย่อมผูกมิตรไว้ได้

สังยุตตนิกาย สคาถวรรค

ขณติ สาทสวารณา.

ความอดทนห้ามซึ่งความผลุนผลันไว้ได้

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

ปุลณ โจรเทหิ ทูหริ.

โจรขโมยบุญใครไม่ได้

สังยุตตนิกาย สคาถวรรค

ตัวอย่างการเรียงเรียงความแก้กระทู้ธรรม ธรรมศึกษา ชั้นโท ระดับประถมศึกษา

ทุกโทษ ปาปสุส อัจฉโย.

สะสมบาปเท่ากับสะสมความทุกข์

บัดนี้ จักได้อธิบายขยายเนื้อความแห่งกระทู้ธรรมภาคิต
ที่ได้ลิขิตไว้ ณ เบื้องต้น เพื่อเป็นแนวทางแห่งการศึกษาและปฏิบัติ
สืบต่อไป

คำว่า “บาป” หมายถึง ความชั่ว ความเลวร้าย
ความไม่ดี กล่าวคือ การกระทำที่ส่งให้ถึงความเดือดร้อน ดังนั้น
การสะสมบาป จึงเป็นการประพฤติธรรมฝ่ายอกุศลกรรม คือ
การประพฤติชั่วทางกาย วาจา และใจ นั้นเอง ซึ่งเมื่อสะสมไป
ทีละเล็กละน้อย ธรรมฝ่ายอกุศลย่อมจะเพิ่มจำนวนและพอกพูน
จิตใจมากยิ่งขึ้น เปรียบเหมือนการที่ฝนตกใส่โอ่งน้ำวันละเล็ก
วันละน้อยแล้ววันหนึ่งก็เต็มโอ่งได้ฉะนั้น การอุปมาเช่นนี้จึงเปรียบ
เหมือนกับคนที่สะสมความชั่ว คือบาป โดยการทำทุก ๆ วัน
บาปก็ย่อมสั่งสมทวีคูณขึ้น จนบุคคลนั้นเป็นคนที่มีจิตใจหยาบช้า
จนไม่สามารถแยกแยะได้ว่าอะไรถูกหรือผิด กล่าวคือ ขาดปัญญา
หยั่งรู้บาปบุญคุณโทษ ไม่เห็นคุณค่าของการทำความดี กลับหลง
มัวเมาในการประพฤติชั่ว เมื่อความชั่วครอบงำจิตใจจนสูญสิ้น

ความเป็นมนุษย์แล้ว ย่อมสามารถทำความชั่วที่หนัก ๆ ขึ้นได้ ถึงขั้นที่ทำความชั่วหนัก ๆ เป็นเหตุให้ผิดกฎหมายจนเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเข้าจับกุม ซึ่งกรรมเหล่านั้นนับว่าเป็นกรรมที่เห็นได้ทันตา ยังมีกรรมที่จะได้รับนั้นไม่ได้มีแค่นี้ เป็นกรรมที่ส่งผลไปถึงอนาคตด้วย เช่น เสียอนาคตเพราะถูกดำเนินคดีและมีประวัติค้างพร้อย เป็นต้น เพราะฉะนั้นจะเห็นว่าการทำบาปนั้น ทำให้ผู้กระทำได้รับทุกข์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ไม่ช้าก็เร็วก็ต้องเป็นทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น

เมื่อเราเห็นว่า การทำบาปนั้นเท่ากับสะสมความทุกข์มาให้แล้ว เราก็ควรประพฤติตัวให้ดี ๆ คือ ทำแต่ความถูกต้องดีงามตามทำนองคลองธรรม เช่น การรักษาศีลให้บริบูรณ์ เป็นต้น แค่นี้ก็นับว่าเป็นการไม่ทำบาปแล้ว เพราะว่าศีลเป็นอุบายที่ไม่ให้เราทำความชั่วนั้นเอง และเมื่อเรามีศีลเราก็จะมีแต่ความสุขความเจริญตราบวัยชรา สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มากในคัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท ว่า

สุขํ ยาว ชรา สິลํ.

ศีลนำความสุขมาให้ตราบเท่าชีวิต

ศีล คือ การประพฤติกายและวาจาให้เรียบร้อย การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อยนั้น เป็นข้อที่ควรปฏิบัติของบุคคลสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในคุณงามความดี เมื่อบุคคลมีศีลย่อมนับว่าเป็นคนที่มีกายและวาจาเรียบร้อย มีความระมัดระวังไม่ให้ทำความชั่วทางกายทุจริตและทางวจีทุจริต กล่าวคือ ทางกายทุจริตเป็นเครื่องไม่ให้เกิดการทำร้ายหรือฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่ให้ลักทรัพย์ของผู้อื่นที่เขาไม่ได้ให้ และไม่ให้เกิดผิดใจในกาม

ส่วนทางวิทิจจริตนั้นย่อมเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้อุดค้ำเท็จ คำส่อเสียด คำหยาบคาย และคำเพื่อเจ้อ นอกจากนี้ คนที่มีศีลย่อมเป็นคนที่มีจิตใจเยือกเย็น มีระเบียบเรียบร้อย จะทำอะไร จะพูดอะไร ก็ประกอบไปด้วยสติมีความสุขรอบคอบ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนจะนำประโยชน์มาให้แก่ผู้ประพฤติรักษาศีล ดังนั้น การที่เป็นคนรักษาศีลย่อมเป็นที่รักของคนทั้งหลายที่พบเห็น จะไปไหนก็มีแต่ผู้คนรักใคร่ ทำอะไรก็สำเร็จได้โดยง่าย นี่ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งความสุขส่วนหนึ่งของผู้รักษาศีล

ศีลเป็นพื้นฐานอภัยาศัยของผู้ปฏิบัติให้มีความบริสุทธิ์ ผ่องใส และประณีตยิ่งขึ้นโดยลำดับ หรือเรียกตามภูมิธรรมอันเป็นรากฐานแห่งคุณธรรมที่สูงขึ้น และยังนำความสุขมาให้แก่ผู้ปฏิบัติตามดังตัวอย่างข้างต้น สุขที่เกิดจากการรักษาศีลมีมากมาย ศีลนั้นก็มีหลายประเภทด้วยกัน เช่น ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ เป็นต้น บุคคลนั้นควรฝึกตนให้มีศีลโดยการรักษาให้สมกับสภาวะและกำลังของตน เมื่อฝึกตนเช่นนี้แล้วใจย่อมพลอยให้มีคุณธรรมไปด้วย และเมื่อบุคคลมีคุณธรรม ชีวิตก็ย่อมประสบพบแต่ความสุข สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มากในคัมภีร์ ขุททกนิกาย ธรรมบท ว่า

ธมฺมจารี สุขํ เสติ.

ผู้ประพฤติธรรมอยู่เป็นสุข

คำว่า “ธรรม” คือ ความจริงหรือความดีงามตามกฎธรรมชาติ มนุษย์ผู้เข้าถึงหรือศึกษาเรียนรู้จนเข้าใจความจริงที่เป็นธรรมตาของธรรมชาติ และปฏิบัติให้ตรงกับความจริงของกฎธรรมชาตินั้นนับว่าเป็นผู้รู้แจ้ง สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

เป็นผู้หนึ่งที่ศึกษาธรรมชาติจนถ่องแท้ แล้วทรงนำมาสั่งสอน มาแสดง มาชี้แจง มาขยายความ หรือทำให้ง่าย เกิดเป็นหลัก สำหรับประพฤติปฏิบัติแก่ผู้อื่นว่า ถ้าอยู่กับธรรมโดยเข้าใจธรรม ทำได้ตรงตามธรรม ธรรมจึงจะมีคุณ คือ ทำให้มนุษย์เข้าใจ ทุกข์เพื่อดับทุกข์อันทำให้ชีวิตเบาสบายแสนสุข สำเร็จ สมบูรณ์ ทุกประการ

ผู้เข้าใจธรรมหรือความจริงข้างต้น ย่อมปฏิบัติตนให้ถูกต้อง ตามธรรม เช่น เมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ ก็ศึกษาแสวงหาว่าสาเหตุ ของปัญหาคืออะไรแล้วปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้อง หรือเมื่อต้องการ จะทำกิจให้บรรลุเป้าหมาย ก็เลือกปฏิบัติตามข้อธรรมต่าง ๆ เช่น อดทน ขยัน พยายาม หรือแม้แต่เมื่อประสบกับสิ่งที่ไม่คาดหวัง ก็พิจารณาข้อธรรมตามความจริง เช่น ชีวิตมนุษย์ย่อมประสบ กับสิ่งที่ไม่คาดหวังเป็นธรรมดา ฉะนั้น ไม่ควรโศกเศร้าเสียใจ เกินงาม เป็นต้น จะเห็นว่าธรรมมีอยู่แล้วตามธรรมชาติสามารถ อำนวยประโยชน์ได้ทั้งยามสุขยามทุกข์ ขึ้นอยู่กับบุคคลจะพิจารณา เลือกสรรไปประพฤติปฏิบัติ ซึ่งผู้ประพฤติปฏิบัติเท่านั้นย่อมได้รับ ประโยชน์สุขจากธรรมนั้น

สรุปความว่า บาปเป็นสิ่งที่ไม่ดี เมื่อบุคคลกระทำแล้วย่อมได้ รับผลเป็นความทุกข์ต่าง ๆ การทำบาปมากขึ้นเรื่อย ๆ นั้นเอง จึงเท่ากับการสะสมความทุกข์ ถ้าไม่ย่อภาคปรุสความทุกข์ก็ควร ลด ละ และเลิกกระทำบาป ซึ่งสามารถกระทำได้โดยการรักษาศีล เพราะศีลเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้จิตใจเราตกไปในทางที่ไม่ดี ทำให้ เรานั้นมีแต่ความสุขความเจริญ ทำการงานสิ่งใด ล้วนแต่เป็นไปใน ทางกุศล นอกจากนั้น เมื่อมีศีลแล้วย่อมมีธรรมเกิดขึ้นควบคู่กันไป และเมื่อมีธรรมแล้วประพฤติธรรม ย่อมดำเนินชีวิตได้สุขสมบูรณ์

ฉะนั้น เราจึงควรรักษาศีลและประพฤติธรรม เพื่อไม่เป็นการสะสม
ทำบาปหรือสิ่งที่ไม่ดี เพราะการสะสมบาปเท่ากับสะสมทุกข์ สมดัง
ธรรมภาษิตที่ยก ขึ้นเป็นนิกเขปบทเบื้องต้นว่า

ทุกฺโข ปาปสุส อฺจฺจโย.
สะสมบาปเท่ากับสะสมความทุกข์

มีนัยดังพรรณนามาด้วยประการฉะนี้ ฯ

ตัวอย่างการเขียนเรียงความแก้กระทู้ธรรม ธรรมศึกษา ชั้นโท ระดับประถมศึกษา

เลขที่ ๑

ประโยคธรรมศึกษาชั้น []ตรี โท []เอก ช่วงชั้น ประถม []มัธยม []อุดม

วิชา เรียงความแก้กระทู้ธรรม

สอบในสนามหลวง

วันที่ ๒ เดือน สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๕

ทุกสิ่งทุกอย่าง ล้วนเกิด จิตใจ
 ล้วนเกิดจากจิตที่คิดดี คิดชั่ว
 ทั้ง ขบถ อกตวิสัย ขี้ขลาด หรือ ความเห็นแก่ประโยชน์
 ที่เห็นได้ชัด ทั้ง ขี้โกง ขี้ขลาด เห็นแก่ประโยชน์ทางแห่งการศึกษาและ
 ปล่อยทอดทิ้งไปเสีย
 ความว่า "บาป" หมายถึง ความชั่วร้าย ความไม่ดี ในทาง
 การทำที่ส่งผลให้เกิดทุกข์ ซึ่งมีผลมาจากการประพฤติชั่วร้าย
 ล้วนเกิดกรรม ได้แก่ การประพฤติชั่วทางกาย วาจาและใจ หรือของ
 การตั้งตนไปทำดีแต่คิดชั่ว จิตชั่วร้าย ล้วนเกิดกรรมทั้งนั้น
 ผลของการทำดีได้มากยิ่งขึ้น เมื่อขยันหมั่นเพียรทำดีของตน
 จึงผลดีหรือลาภหรือสิ่งที่ดีจะขึ้น เช่น ที่ตั้งตนความชั่ว ของบาป
 ก็เห็นเป็นเหตุจกนั้น บาปของตนตั้งตนทำดีหรือจกกายเป็นตน

คมจิตโตหยาบช้า หลงมัวเมาในภาวะประหลาดใจ ขาดปัญญาหยิ่ง
 ฐูบาปบุญศุภวิภาษ ไม่เห็นเหตุผลต่างของการทำความดี ละชั่วชกโศ
 กิตตเจตเจการมชงคองผล ไม่ช้ำกจริตกตองไตรูปทุกจจากกรมชช
 ทาทตตรยกรทงทงทง

เมื่อการทำความบาปหยาบช้าเข้ามาให้ เรายังควรหมั่นศึกษา
 หรือคิดจะเลิกจากกาทำความบาปใหญ่ โดยภาวะประหลาดใจ ขี้เกีย
 ขัดเห็นบุญหรือ เพราะศัลนหรืออุปายเมให้ทำความดี ชุกตึง
 ไม่เกิดอุปนิสัยหยาบช้าให้หนักปัญญาสติตรยาบเท่าที่ควรจะมี คม
 ตองพุทธคำสอนดูถ้อยคำที่เข้ามา ชุกททททททท จริตมยท ทา
 คุช ฆราว ฐฐา คค

สติหาความดีเข้ามาให้ตรยาบเท่าควร
 สติ สติ การประหลาดกายหลงเงาจำให้โรยบุรีตย
 ตั้งอยู่ในศุภกษามความดี เมื่อบุตรตมคติชงมมีความมตตรยง
 ไม่กระทำความชั่วทางกายชุกจริตหลายจชุกจริต กถาวตติ ทางกายชุกจริต
 เติหนัก การทำความชั่วหรือผิดตติ การชกทกรทชงคองผลจทไม่เทให้

หลีกปฏิบัติต่อสิ่งที่ไม่ดีทั้งทางใจกายและวาจา และจะหาความสุขตาม
 ความดีๆ ได้เร็ว ดั่งบุตรที่ทำการดี ซึ่งผู้ปกครองพากัน
 ยอมรับรักและประคบประหงมดุจจากจรรวมหัว
 ครั้นพิจารณาว่า ขวาเป็นดังไม้ดี จึงผลิตให้ผืนกระดาษ
 ได้รับงานทำ การทำขานมากจึงเกิดขยันจึงพากันทำการดีตาม
 ทักษะ ทางที่จะหลีกเลี่ยงจากทุกข์ได้คือ การลด ละ เลิกทำ
 ขวาไป โดยการรักกายดี เพราะจิตใจที่สงบจึงสงบทั้งใจดี
 คิดดีไปไหนทางไม้ดี จึงผลิตให้มีแต่ความดีความเจริญตรา
 เขากำหนดตารางขยัน เป็นหลักปฏิบัติที่ดีของคณะจรรวมชาติ
 จรรวม เป็นจรรวมที่เห็นชอบแก่ผู้ปฏิบัติดีทั้งทางใจกาย
 และใจเข้าเห็นผลจึงควรหลีกเลี่ยงจากขวาไปหยาบช้าทุกข์มาให้
 ดั่งดังจรรวมภาษาที่ยกขึ้นเป็นหลักประพฤติดี
 ทุกวัน ฝ่าฝืนคือผิด
 ดั่งขมขานพากันดีดั่งตามทัก
 มีนัยต่อพระรัตนมาตโดยประการฉะนี้

วิชา
ธรรมวิภาค

บทที่ ๑

ธรรมหมวด ๓

บุญกิริยาวัตถุ ๓

คำว่า บุญ แปลว่า **สิ่งที่ชำระจิตใจให้หมดจด** หมายถึง ความดี ความถูกต้อง กรรมดี ที่บุคคลทำแล้วมีความสุข มีความเจริญก้าวหน้า มีความหมดจดผ่องใส จนถึงเป็นเหตุให้ถึงสุคติภูมิ และให้ถึงความสันติเลสได้ บุญ แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ บุญส่วนเหตุ ได้แก่ บุญกิริยาวัตถุ และบุญส่วนผล ได้แก่ ความสุข ความเจริญ ความสะอาด ความผ่องแผ้วแห่งจิต **บุญกิริยาวัตถุ** แปลว่า **เหตุเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ** หมายถึง เหตุเกิดบุญ วิธีการทำบุญ หรือหลักการทำความดี สรุปรubyโดยย่อมี ๓ ประการ ดังนี้

๑. **ทานมัย** แปลว่า **บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน** หมายถึง การให้ทรัพย์สินของของตนเพื่อประโยชน์แก่คนที่ควรให้ เช่น ถวายปัจจัย ๔ แต่พระภิกษุสามเณร เพื่อบูชาคุณงามความดีที่ท่านได้ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ให้วัตถุสิ่งของแด่บุพการี

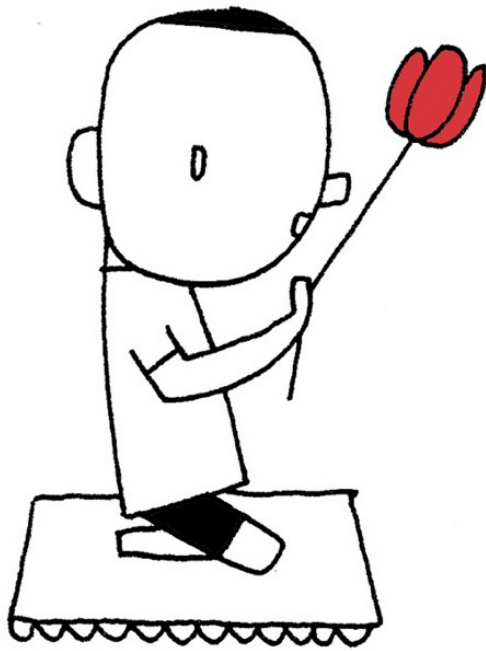

มีมารดาบิดา เป็นต้น เพื่อตอบแทนพระคุณที่ท่านได้เลี้ยงตนมา ให้อัตถุสิ่งของแก่คนประสพภัยพิบัติ คนตกทุกข์ได้ยาก ให้ทุน การศึกษา ให้ทรัพย์สร้างสาธารณประโยชน์ มีวัด โรงเรียน โรงพยาบาล ถนน เป็นต้น เพื่อการสงเคราะห์ช่วยเหลือเกื้อกูล รวมถึงการให้แก่สัตว์เดรัจฉานด้วยเมตตากรุณา

ตามปกติคนที่ถูกความตระหนี่ครอบงำจิต ไม่ต้องการจะ สงเคราะห์อุปถัมภ์ใคร ไม่อยากให้อะไรแก่ใคร จึงมีจิตใจแคระ หมอง มีดมัว จัดเป็นบาปเป็นทุกข์อยู่ในจิต การให้ทานก็เพื่อกำจัด ความตระหนี่เหนียวแน่นออกไปจากจิต จิตจะได้ฟ่องใสสว่างเป็น บุญ คือเป็นสุข บุญคือความสุขประเภทนี้ เป็นผลมาจากการให้ หรือการบริจาค จึงได้ชื่อว่าทานมัย

๒. สีสัมย แปลว่า บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล หมายถึง เจตนาคือความตั้งใจที่จะงดเว้นจากการทำความชั่วต่าง ๆ รักษา กายวาจาให้เรียบร้อยเป็นปกติดีงามตามสมควรแก่สถานะของแต่ละบุคคล เช่น เป็นคฤหัสถ์รักษาศีล ๕ หรือ ศีล ๘ เป็น สามเณรรักษาศีล ๑๐ เป็นพระภิกษุรักษาศีล ๒๒๗ เป็นต้น

ปกติคนที่ถูกโกรธครอบงำจิต ย่อมจะเดือดร้อนใจ ที่เรียกกันว่าคนใจร้อน มักจะเสียความประพฤติดังกาย เช่น ทูตฆ่าเขา บ้าง เสียความประพฤติดังวาจา พูดเท็จหักรานประโยชน์เขาบ้าง คำว่าเขาบ้าง เป็นต้น ก็ชื่อว่าทำบาปเพราะโกรธ จำต้องรักษาศีล ควบคุมกายวาจาให้สงบ ตลอดถึงคุมจิตให้เป็นปกติหายโกรธ จิตจึงจะเป็นบุญคือสุข บุญคือความสุขประเภทนี้ เป็นผลมาจากการรักษาศีล จึงได้ชื่อว่าศีลมัย

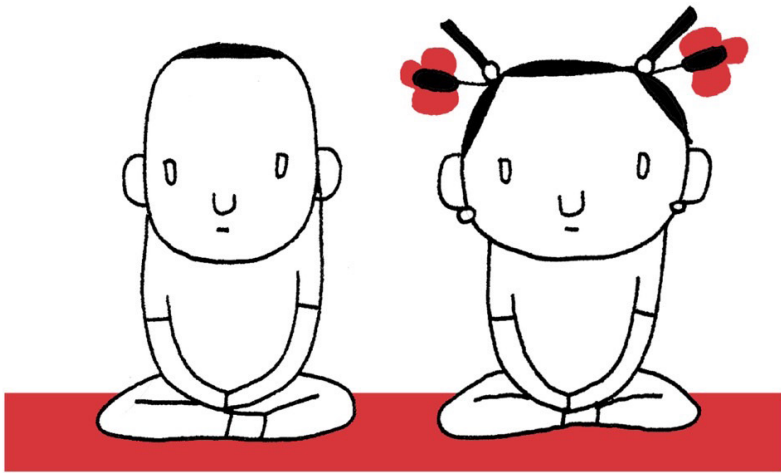
๓. ภาวนามัย แปลว่า บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา หมายถึง การอบรมจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในความดีและให้ฉลาดโดยการอบรมจิตด้วยวิธีต่าง ๆ แบ่งเป็น ๒ ระดับ คือ

๑) **ระดับพื้นฐาน** ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียน การฟังธรรม การวิจัยไตร่ตรอง หมั่นฟัง หมั่นคิด หมั่นถาม หมั่นสนทนากับท่านผู้รู้ จนเกิดความฉลาดขึ้น รวมทั้งการทำงานด้วยการพินิจพิเคราะห์

๒) **ระดับสูง** ได้แก่ การอบรมจิตให้สงบเป็นสมาธิและการพัฒนาจิตให้เกิดปัญญา เรียกอีกอย่างว่า **การเจริญจิตภาวนา** หรือ**การบำเพ็ญกรรมฐาน**

ตามปกติคนที่ถูกโมหะครอบงำจิต ย่อมไม่รู้จักผิดถูกชั่วดี มีความมืดมองไม่เห็นความจริงในสิ่งต่าง ๆ ที่ควรรู้ควรเห็น ย่อมจะทำผิดคิดอะไร ๆ ด้วยอำนาจโมหะ ย่อมมีแต่ความเศร้าหมองใจ เป็นบาปคือเป็นทุกข์ใจ จึงจำต้องเจริญภาวนา กำจัดโมหะเสียเมื่อกำจัดได้จิตใจก็สว่างไสว เป็นบุญคือเป็นสุขใจ บุญคือความสุขประเภทนี้ เป็นผลมาจากการเจริญภาวนา จึงได้ชื่อว่าภาวนามัย

การทำบุญหรือการทำความดีนั้น ย่อมมีหลายวิธีหลายลักษณะ กล่าวโดยย่อมีเพียง ๓ วิธีดังกล่าว เพื่อเป็นเครื่องกำจัดกิเลส ๓ ประการ ได้แก่ ทานสำหรับกำจัดโลภะ ศีลสำหรับกำจัดโทสะ และภาวนาสำหรับกำจัดโมหะ ส่วนการบำเพ็ญบุญกุศลด้วยวิธีอื่น ๆ นอกจากนี้ แม้จะมีมากล้วน ก็จัดเข้าในบุญกิริยาวัตถุ ๓ วิธีนี้ทั้งสิ้น

บทที่ ๒

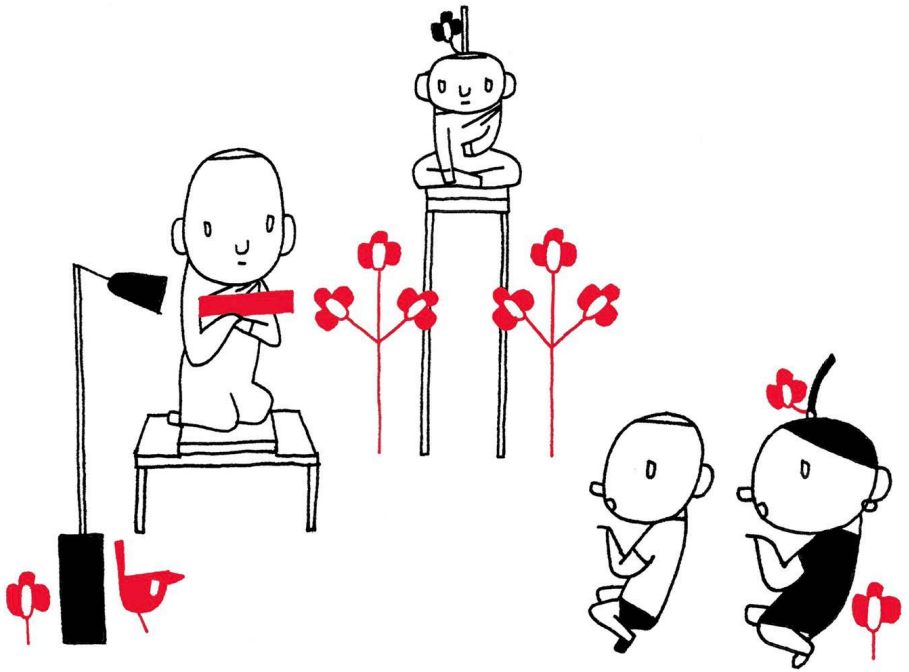
ธรรมหมวด ๔

วุฑฒิ ๔

วุฑฒิ แปลว่า ความเจริญรุ่งเรือง ใช้สำหรับสร้างความเจริญได้ในทุกทาง สุดแต่ผู้ปฏิบัติจะพึงปรารถนา ทั้งในทางโลกและทางธรรม ตามสมควรแก่การปฏิบัติ มี ๔ วิธี ดังนี้

๑. สปัจริสสังเสวะ แปลว่า คบสัตบุรุษ หมายถึง การเข้าไปคบหา ทำความสนิทสนม สนทนาปราศรัย ปรีกษาหารือ สอบถาม และฟังคำสั่งสอนของผู้ประพฤติชอบด้วย กาย วาจา ใจ ที่เรียกว่า สัตบุรุษ คือ คนดี คนมีความรู้ดี ประพฤติดี ทำดี พุทธิ คดีดี และชักชวนผู้อื่นให้ทำดี พุทธิ คดีดีด้วย สัตบุรุษสูงสุดในทางพุทธศาสนา ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวกของพระพุทธเจ้า

๒. สัทธัมมัสสวนะ แปลว่า ฟังพระสัทธรรม หมายถึง เมื่อเข้าไปคบหาสัตบุรุษแล้ว ก็หมั่นรับฟังคำสั่งสอนของท่านโดยเคารพ จดจำถ้อยคำที่ท่านสั่งสอนแล้วนำไปประพฤติปฏิบัติตามในทางธรรม คือการยอมรับนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ที่ระลึก แล้วฟังธรรมและนำไปปฏิบัติตามสมควรแก่อัธยาศัยของตน

๓. โยนิโสมนสิการ แปลว่า คิดค้นโดยวิธีที่ถูกต้อง หมายถึง ความเป็นผู้ฉลาดในการคิด คิดอย่างถูกวิธี คิดมีระบบ ไตร่ตรอง ถึงสาเหตุหรือต้นตอของเรื่องที่คิด แล้วประมวลความคิดให้รอบด้านจนสามารถสรุปออกมาได้ว่า สิ่งนั้นควรหรือไม่ควร ดีหรือไม่ดี มีประโยชน์หรือไม่มีประโยชน์ เป็นต้น โดยมีเหตุผลรองรับ คือพิจารณาให้เห็นตามเป็นจริง ในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าไม่เที่ยง ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นทุกข์ ในสิ่งที่มีเขตตนว่าไม่เป็นตน ในสิ่งไม่งามว่าไม่งาม โยนิโสมนสิการนี้เป็นวิถีทางแห่งปัญญา เป็นบ่อเกิดแห่งสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบ

๔. ธัมมานุष्ฌมปฏิบัติ แปลว่า ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม หมายถึง การปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักธรรม คือหลังจากคิดค้นไตร่ตรองแล้วก็ปฏิบัติตนให้เหมาะแก่ธรรม โดยเริ่มต้นปฏิบัติธรรมขั้นพื้นฐานก่อน เมื่อมั่นคงแล้วก็ปฏิบัติให้สูงขึ้นรุดหน้าไปตามลำดับ จนถึงมรรคผลชั้นสูง ส่วนในทางโลก เมื่อปฏิบัติหน้าที่ก็ปฏิบัติตามหน้าที่นั้น ๆ เติบโตตามความรู้ความสามารถของตน ตามฐานะ ภาวะ เพศ และวัยแล้ว ต้องทำตนให้สอดคล้องกับสังคม ไม่ละเมิดกฎประเพณีอันดีงามด้วย

ธรรมทั้ง ๔ วิธีนี้ พุทฺธให้จำง่ายว่า “คบคนดี ฟังวจีโดยเคารพ นอบนบด้วยพินิจ ทำกิจด้วยปฏิบัติ” เป็นเหตุเป็นผลเนื่องกัน คือ การคบสัตบุรุษ เป็นเหตุให้ได้ฟังคำสั่งสอนโดยเคารพ แล้วใช้

ความตรึงตรองหาเหตุผลโดยถูกต้องวิธี และประพฤติปฏิบัติธรรมตามที่ได้ตรองพิจารณาแล้ว เมื่อปฏิบัติตามครบทั้ง ๔ อย่างแล้วย่อมทำให้เกิดความเจริญทางปัญญาได้อย่างยิ่ง

จักร ๔

จักร แปลว่า วงล้อ คือมีลักษณะเป็นวงกลมหมุนรอบตัวได้ไม่ติดขัด หมายถึง จักรธรรม กล่าวคือ ธรรมที่เป็นเสมือนล้อรถนำไปสู่จุดหมาย หรือนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง มี ๔ ประการ ดังนี้

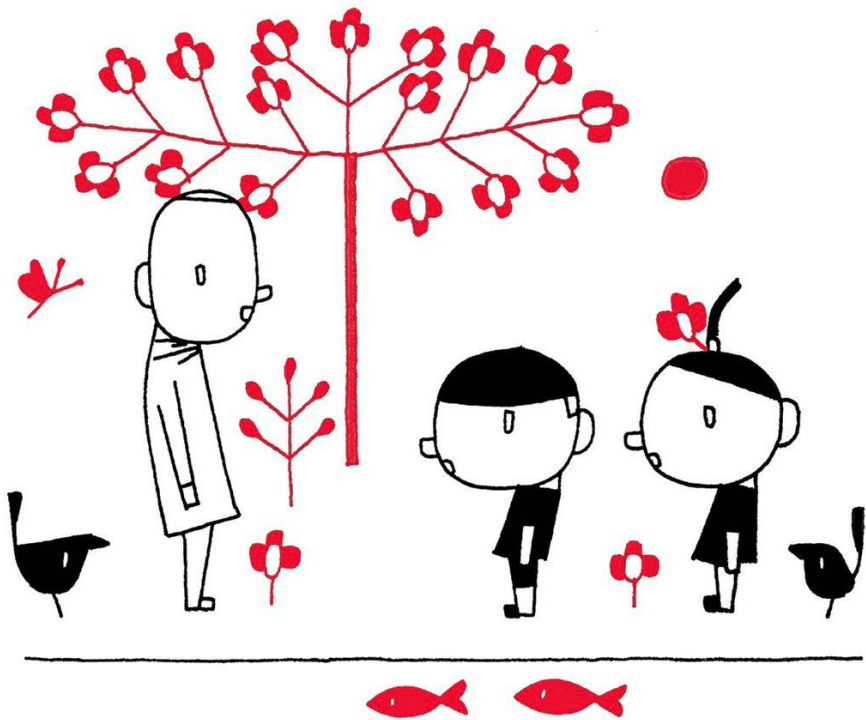
๑. **ปฏิรูปเทสวาสะ** แปลว่า **อยู่ในประเทศอันสมควร** หมายถึง การอยู่ในประเทศที่เหมาะสม ที่ดี ที่เจริญ มีการคมนาคมสะดวก ที่มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตหรือสัตบุรุษอยู่อาศัย มีสิ่งแวดล้อมดี มีสภาพเหมาะแก่การปฏิบัติธรรมและประกอบสัมมาอาชีวะ เป็นต้น กล่าวเฉพาะพระพุทธศาสนา มีคำสอนของพระพุทธเจ้าแพร่หลาย มีการทำบุญให้ทาน รักษาศีล บำเพ็ญภาวนา เป็นต้น

คำว่า **สมควร** โดยสรุปหมายถึงสัปปายะ ๔ ประการ ได้แก่

- ๑) อาวาสสัปปายะ คือ สถานที่สบาย กล่าวคือ ดินฟ้าอากาศดี
- ๒) บุคคลสัปปายะ คือ บุคคลในถิ่นนั้นก็เป็นคนดีมีศีลธรรม
- ๓) อาหารสัปปายะ คือ อาหารการกินอุดมสมบูรณ์ และ ๔) ธรรมสัปปายะ คือ มีการปฏิบัติธรรมแพร่หลาย มีหลักการปกครอง กฎ ระเบียบ และจารีตประเพณีที่ดีเกื้อกูลต่อการทำความดี

๒. **สัปปุริสุ์สสยะ** แปลว่า **คบสัตบุรุษ** หมายถึง การเข้าไปคบหา ทำความสนิทสนม สนทนาปราศรัย ปรึกษาหารือ สอบถามสิ่งที่ยังไม่รู้กับสัตบุรุษ คือ คนที่ประพฤติดี ทำดี พุทธิ คืดดี และชักชวนผู้อื่นให้ทำดี พุทธิ คืดดีด้วย

๓. **อิตตสัมมาปณิธิ** แปลว่า **ตั้งตนไว้ชอบ** หมายถึง การ

ตั้งกายและจิตให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม หรือการวางตัวได้เหมาะสม มีความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย มีความประพฤติเรียบร้อย มีการศึกษาหาความรู้ มีความเอื้อเพื่อแบ่งปัน มีความรอบรู้เท่าทันต่อเหตุการณ์ ตั้งใจทำสิ่งที่ดีเป็นสุจริต เว้นวิถีทางที่เป็นทุจริต ทำตัวเหมาะสมแก่ฐานะภาวะและหน้าที่ของตน

๔. ปุพเพตปุณฺณุตตา แปลว่า **ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้** ในปางก่อน หมายถึง การได้ทำความดีมาก่อนตั้งแต่ในอดีต เช่น เคยให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เป็นต้น คุณความดีที่ทำไว้แต่ปางก่อนนั้น อาจเป็นอดีตอันไกล เช่น ในวันก่อน เดือนก่อน ปีก่อน หรืออดีตที่ไกลออกไปในชาติก่อน เป็นต้น

จักรธรรม ๔ ประการนี้ เป็นเหตุและผลเนื่องถึงกัน คือ การได้อยู่ในประเทศอันสมควร เป็นเหตุให้ได้คบกับสัตบุรุษ เมื่อได้คบกับสัตบุรุษแล้ว ย่อมเป็นเหตุให้ได้ตั้งตนไว้ชอบ คุณธรรม ๔ ประการข้างต้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ได้ทำความดีไว้ในปางก่อนทั้งนั้น และในจักรธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ อัดตสัมมาปณฺธิ นับว่าสำคัญยิ่ง เพราะการที่ได้ทำความดีไว้ในปางก่อนจะสำเร็จผลได้ ก็ต้องอาศัยการตั้งตนไว้ชอบ แม้บุคคลจะอยู่ในประเทศอันสมควร แต่ไม่รู้จักตั้งตนในทางที่ชอบ การอยู่ในประเทศนั้นก็ไม้อาจอำนวยผลให้ได้ถึงบุคคลได้ทำความดีไว้ในปางก่อน แต่ภายหลังไม่รู้จักตั้งตนไว้ชอบ ความดีนั้นก็ไม้อาจส่งเสริมได้

อคติ ๔

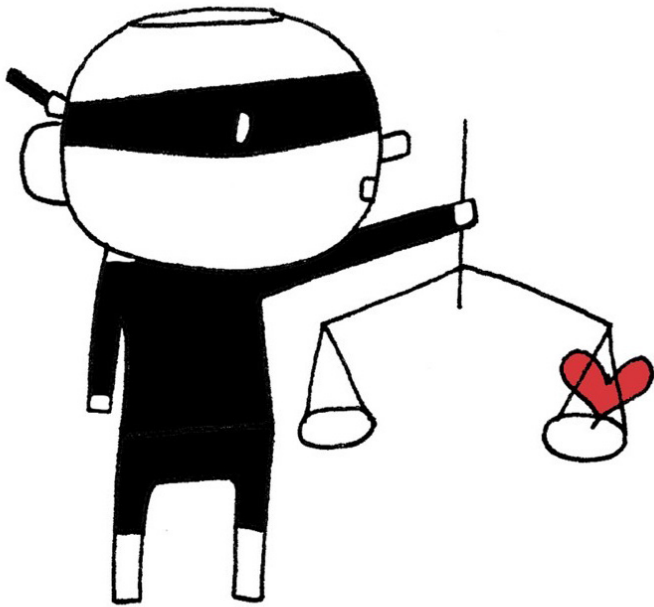
อคติ แปลว่า **แนวทางที่ไม่ควรดำเนิน** หมายถึง ความลำเอียง ความไม่ยุติธรรม ความไม่เป็นกลาง ความไม่เที่ยงธรรม หรือแนวทางที่ไม่ควรประพฤติ เพราะเมื่อประพฤติยอมทำให้เสียความเที่ยงธรรม มี ๔ ประการ ดังนี้

๑. ฉันทาคติ แปลว่า **ลำเอียงเพราะรักใคร่กัน** หมายถึง ความลำเอียงเพราะความรักใคร่พอใจ เช่น การตัดสินคดีความโดยตัดสินให้ผู้ที่ชอบพอกันเป็นฝ่ายชนะทั้ง ๆ ที่ไม่ควรชนะ การแบ่งปันสิ่งของ การให้ยศหรือรางวัล โดยให้สิ่งของให้ยศหรือรางวัลแก่ผู้ที่ชอบพอกันทั้ง ๆ ที่เขาไม่ควรจะได้ เป็นต้น

๒. โทษาคติ แปลว่า **ลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน** หมายถึง ความลำเอียงเพราะความเกลียดชังกัน หรือเพราะโกรธกัน เช่น การตัดสินคดีด้วยความโกรธเกลียดชังกัน โดยให้ผู้ที่ตนโกรธเกลียดชังนั้น เป็นฝ่ายแพ้ทั้ง ๆ ที่ไม่ควรแพ้ ให้ของที่ไม่ดีแก่ผู้ที่ตนเกลียดชังทั้ง ๆ ที่เขาควรจะได้ของดี ไม่ให้ยศหรือรางวัลแก่ผู้ที่ตนไม่ชอบทั้ง ๆ ที่เขาควรได้ เป็นต้น

๓. โมหาคติ แปลว่า **ลำเอียงเพราะเขลา** หมายถึง ความลำเอียงเพราะความโง่เขลา ไม่พิจารณาให้ถ่องแท้ เช่น ผู้ที่มีหน้าที่ตัดสินคดีความ เมื่อได้รับคำฟ้องแล้ว ยังไม่ทันได้สอบสวนให้รอบคอบก็ด่วนตัดสิน ทำให้เกิดความผิดพลาด เป็นต้น

๔. ภยาคติ แปลว่า **ลำเอียงเพราะกลัว** หมายถึง ความลำเอียงเพราะความกลัวภัยหรือเกรงใจ เช่น ผู้มีอำนาจหรือผู้มีอิทธิพลทำผิด ผู้พิพากษาไม่กล้าตัดสินลงโทษ เพราะกลัวจะเกิดอันตรายแก่ตนและครอบครัว เจ้าหน้าที่ตำรวจเห็นคนทำผิดกฎหมายไม่จับกุม เพราะเกรงต่ออำนาจและอิทธิพลของคนผิด

เป็นต้น

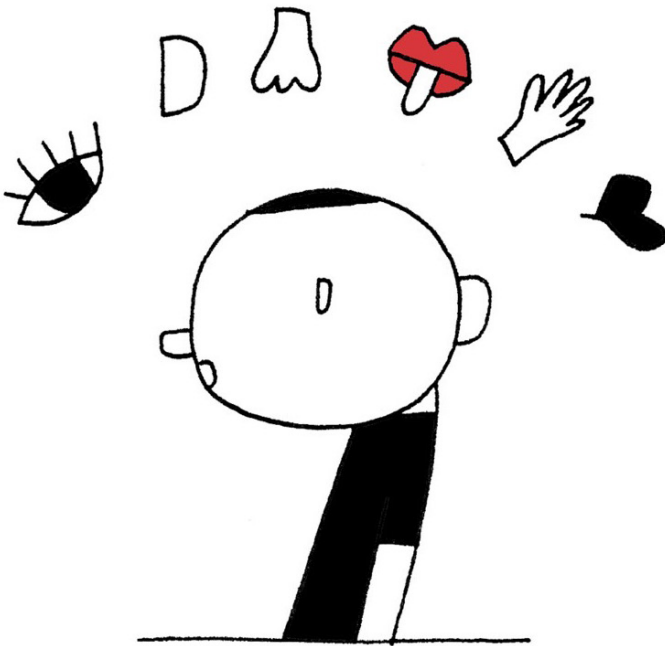
อคติ ๔ นี้ เป็นสิ่งที่ผู้ปกครองหรือผู้นำควรงดเว้น ถ้าไม่งดเว้น ก็จะทำให้เสียความยุติธรรม เพราะความเสื่อมทางการปกครอง ล้วนมีอคติ ๔ อย่างนี้เป็นมูลเหตุทั้งสิ้น หากผู้ปกครองทำอะไรโดยมีอคติอย่างใดอย่างหนึ่ง การปกครองก็จะไม่เรียบร้อย ผู้อยู่ใต้ปกครองก็จะเดือดร้อนไม่สงบสุข แต่ถ้าผู้ปกครองทำอะไรโดยไม่มีอคติ การปกครองก็เป็นไปโดยเรียบร้อย ผู้อยู่ใต้ปกครองก็ไม่เดือดร้อน มีแต่ความสงบสุข

ปธาน ๔

ปธาน แปลว่า ความทรง หรือความตั้งไว้ทั่ว หมายถึง ความเพียรที่ตั้งไว้ในใจหรือความเพียรที่เป็นหลักใหญ่ เป็นธรรมเครื่องกำจัดความเกียจคร้าน อุดหนุนกำลังกายใจให้เข้มแข็ง มี ๔ ประการ ดังนี้

๑. สังวรปธาน แปลว่า เพียรระวัง หมายถึง เพียรระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้นในสันดาน เพียรระวังบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้นในจิต โดยการสำรวมอินทรีย์ ๖ ได้แก่ สำรวมตาในเวลาดูรูป สำรวมหูในเวลาฟังเสียง สำรวมจมูกในเวลาได้กลิ่น สำรวมลิ้นในเวลาลิ้มรส สำรวมกายในเวลาถูกต้องสัมผัส และสำรวมใจในเวลาคิดนึกอารมณ์ต่าง ๆ การสำรวมนั้นก็คือ เลือกดู เลือกฟัง เลือกสดุดม เลือกลิ้ม เลือกสัมผัส และเลือกนึกคิด ระวังอย่าให้อารมณ์เหล่านั้นมีอำนาจเข้าครอบงำได้ ระวังใจอย่าให้ยินดี ยินร้ายไปตามอารมณ์นั้น ๆ

๒. ปหานปธาน แปลว่า เพียรละ หมายถึง เพียรละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรกำจัดบาปอกุศลธรรม สิ่งไม่ดี ที่เกิดขึ้นแล้ว

ในจิต เมื่อความโลภ ความโกรธ ความหลง เกิดขึ้นก็เพียรพยายาม ละเสีย อย่าให้มีอำนาจเหนือใจตนได้

๓. ภาวนาปธาน แปลว่า เพียรสร้าง หมายถึง เพียรสร้าง ความดี พยายามทำความดีให้มีขึ้น เช่น หมั่นให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ให้มากยิ่งขึ้น เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เป็นต้น

๔. อนุรักษนาปธาน แปลว่า เพียรอนุรักษ์ หมายถึง เพียร รักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม เพียรพยายามรักษากุศล ธรรมที่มีอยู่แล้วให้คงมั่นตั้งอยู่ และให้เจริญงอกงามมากยิ่งขึ้น คุณความดีต่าง ๆ ที่ตนเคยทำไว้แล้ว ก็เพียรพยายามรักษาไว้ให้ คงอยู่

ความเพียร ๔ ประการนี้ เรียกอีกอย่างว่า สัมมัปปธาน แปลว่า ความเพียรชอบ ควรประกอบให้มีในตน ผู้ใดประกอบ ด้วยความเพียร ๔ ประการนี้ ผู้นั้นย่อมสามารถป้องกันความชั่ว ไม่ให้เกิดขึ้น (ระวัง) ที่เกิดขึ้นแล้วก็สามารถกำจัดได้ (ละ) สามารถ ทำความดีให้เกิดขึ้นได้ (สร้าง) และรักษาความดีนั้นไว้ได้ (อนุรักษ์)

อธิษฐาน ๔

อธิษฐาน แปลว่า ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ หมายถึง ธรรม อันเป็นฐานที่มั่นคงของใจ เพราะเป็นหลักธรรมประจำใจ เป็น เครื่องนำทางแห่งความประพฤติปฏิบัติของบุคคลให้ดียิ่งขึ้นโดย ลำดับ มี ๔ ประการ ดังนี้

๑. ปัญญา แปลว่า รอบรู้สิ่งที่ควรรู้ หมายถึง ความรู้ทั่ว ความรู้ชัด ความรู้ประจักษ์ สิ่งที่ควรรู้นั้นก็คือเหตุแห่งความเสื่อม เหตุแห่งความเจริญ และอุบายวิธีเว้นความเสื่อมและสร้างความ

เจริญ เหตุเกิดแห่งปัญญานั้น มี ๓ วิธี ได้แก่ ๑) สุตมยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการศึกษาเล่าเรียน ๒) จินตามยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากความนึกคิดพิจารณาหาเหตุผล และ ๓) ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการฝึกอบรมลงมือปฏิบัติ

๒. **สัจจะ** แปลว่า **ความจริงใจ** คือประพฤติสิ่งใดก็ให้ได้จริง หมายถึง มีความจริงใจในการประกอบกิจการต่าง ๆ ทั้งทางโลก และทางธรรม ทางโลก เช่น ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ตั้งใจในการทำงาน เป็นต้น ทางธรรม เช่น ตั้งใจในการละความชั่ว ทำความดี ทำใจให้ผ่องใส เป็นต้น

๓. **จาคะ** แปลว่า **สละสิ่งที่ เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ** หมายถึง การสละกิเลส ได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ ที่ขัดขวางความตั้งใจจริง เช่น สละความเห็นแก่ตัว ความตระหนี่ ความใจแคบ ความเกียจคร้าน ตลอดถึงความประพฤติไม่ดีทั้งหลายที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ เป็นต้น

๔. **อุปสมะ** แปลว่า **สงบใจจากสิ่งที่ เป็นข้าศึกแก่ความสงบ** หมายถึง การตั้งใจระงับราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น อันเป็นข้าศึกแก่ความสงบใจ เพราะใจเป็นธรรมชาติสงบในบางครั้ง และฟุ้งซ่านในบางครั้ง ต้องอาศัยความสงบเป็นฐาน จึงจะสละกิเลสต่าง ๆ ได้

อธิษฐานธรรมสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ เช่น เมื่อตั้งใจจะทำอะไร ต้องใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งนั้นให้เห็นว่าดี ว่าชอบ แล้วตั้งใจทำอย่างจริงจัง สละกิเลสที่มาขัดขวางเสียได้ ใจก็จะสงบระงับ การปฏิบัติธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ฟังปฏิบัติตามพุทธภาษิตที่ว่า **“บุคคลไม่ควรละเลยการใช้ปัญญา หมั่นรักษาสัจจะ เพิ่มพูนจาคะ ศึกษาสันติ คือความสงบใจ”**

อิทธิบาท ๔

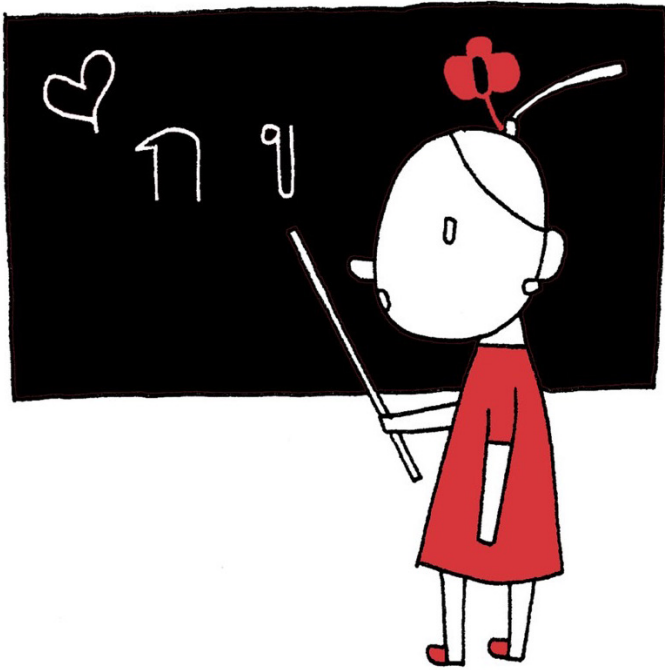
อิทธิบาท แปลว่า **คุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์** หมายถึง ทางให้ถึงความสำเร็จ หรือปฏิบัติแห่งความสำเร็จผลตามที่มีมุ่งหมาย มี ๔ ประการ ดังนี้

๑. **ฉันทะ** แปลว่า **พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น** หมายถึง พอใจในหน้าที่การงานที่ทำ เช่น นักเรียนรักการเรียน ครูรักการสอน เป็นต้น และพอใจทำความดี เป็นคุณธรรมอันสำคัญเบื้องต้น ผู้ปรารถนาความเจริญก้าวหน้าพึงทำให้เกิดมีในตน เพราะถ้าขาดคุณธรรมข้อนี้แล้ว แม้จะมีปัจจัยภายนอกสนับสนุนมาก ก็ยากที่จะประสบความสำเร็จได้

๒. **วิริยะ** แปลว่า **เพียรประกอบสิ่งนั้น** หมายถึง เพียรพยายาม กล้าที่จะลงมือทำ ขยันทำการงาน หรือขยันทำความดี คุณธรรมข้อนี้เป็นเครื่องพยุลงความพอใจไม่ให้อ่อนโยนในการทำงาน เพราะว่าการงานทุกชนิด มักจะง่ายตอนคิดแต่มักจะติดตอนทำ จึงจำเป็นต้องใช้ความเพียรพยายามเรื่อยไปจนกว่าจะสำเร็จผลตามที่ตั้งเป้าหมายไว้

๓. **จิตตะ** แปลว่า **เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ** หมายถึง เอาใจใส่ในงานที่ทำ ทำงานด้วยความตั้งใจ จดจ่อกับงานที่ทำ ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ไม่ทอดทิ้งการงาน

๔. **วิมังสา** แปลว่า **หมั่นตรិตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น** หมายถึง การใช้ปัญญาพิจารณา สอดส่องเทียบเคียงเปรียบเทียบ ทั้งเหตุทั้งผล ในการทำงานต่าง ๆ ที่ทำมาแล้ว คือย้อนกลับไปดูว่าตนได้ทำเหตุ คือได้ปลูกฉันทะ ใช้วิริยะ ได้ตั้งจิตตะ ในการนั้น ๆ ไว้มากน้อยเท่าไร แล้วได้ผลเท่าไร ถ้ายังไม่ดีก็ปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

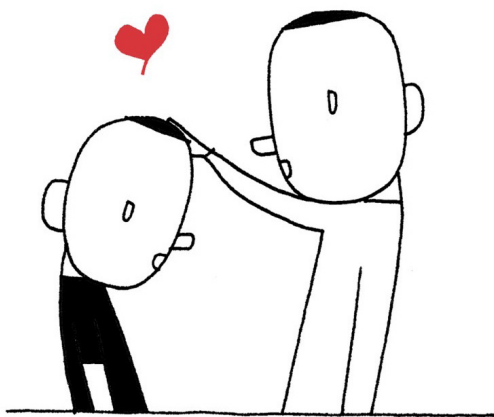

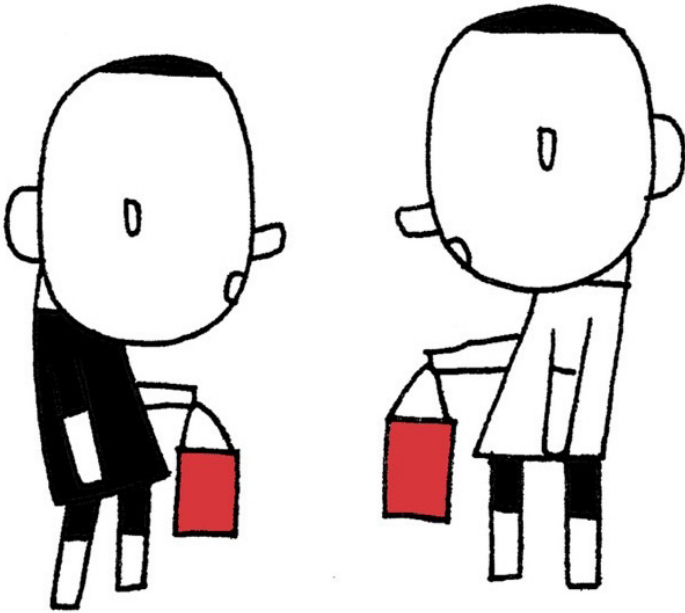
อิทธิบาท ๔ นี้ ฉันทะเป็นคุณธรรมอันสำคัญเบื้องต้น เพราะเมื่อฉันทะเกิดขึ้นแล้ว อิทธิบาทข้ออื่น ๆ ย่อมเกิดตามมา ดังนั้น ฉันทะจึงนับเป็นพื้นฐานนำไปสู่ความสำเร็จ มีฉันทะก็เต็มใจทำ มีวิริยะก็จะมีกำลังใจทำ มีจิตตะก็จะใส่ใจทำ มีวิมังสา ก็จะเข้าใจทำงาน จึงสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ในสิ่งที่ไม่เหลือวิสัย

พรหมวิหาร ๔

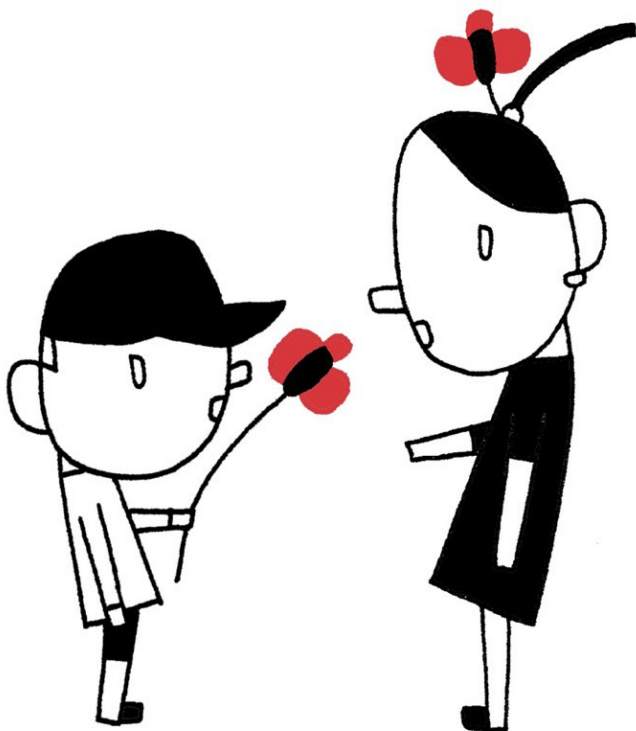
พรหมวิหาร แปลว่า ธรรมอันเป็นเครื่องอยู่ของพรหมคือ ผู้ประเสริฐ หรือผู้ใหญ่ หมายถึง ธรรมเป็นหลักประจำใจของผู้ประเสริฐ ธรรมที่ผู้ใหญ่พึงประพฤติ เป็นธรรมที่กระตุ้นให้ผู้เป็นใหญ่สงเคราะห์อนุเคราะห์ผู้น้อย มี ๔ ประการ ดังนี้

๑. เมตตา แปลว่า ความรัก หมายถึง ความรักใคร่สนิทสนมที่ปราศจากความกำหนัด ซึ่งเป็นความปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นเป็นสุข หรือความปรารถนาดีมีไมตรีจิต ต้องการให้ผู้อื่นและสัตว์อื่นมีความสุขความเจริญ

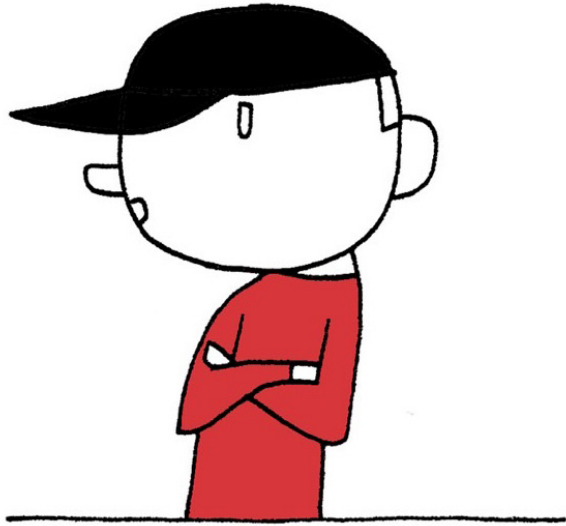

๒. กรุณา แปลว่า ความสงสาร หมายถึง ความห่วงใย เมื่อเห็นผู้อื่นและสัตว์อื่นได้รับทุกข์ร้อน คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์

๓. มูทิตา แปลว่า ความพลอยยินดี หมายถึง ความดีใจ ความเบิกบานใจ มีจิตฟ่องใสบันเทิง เมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีมีสุข ประสบความสำเร็จเจริญก้าวหน้า

๔. อุเบกขา แปลว่า ความวางเฉย หมายถึง ความวางใจ เป็นกลาง เมื่อเห็นผู้อื่นถึงความวิบัติ ไม่ดีใจไม่เสียใจ โดยพิจารณาว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว ไม่ดีใจและไม่เสียใจเมื่อมิตรหรือศัตรูถึงความวิบัติ

พรหมวิหาร ๔ นี้ ควรเจริญต่างเวลากันตามความเหมาะสม คือ เมตตาควรเจริญในเวลาปกติทั่วไป กรุณาควรเจริญเมื่อเห็นผู้อื่นได้รับความทุกข์ มุทิตาควรเจริญเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีและอุเบกขาควรเจริญเมื่อเห็นผู้อื่นถึงความวิบัติซึ่งไม่สามารถจะช่วยเหลืออะไรได้ เช่น เห็นนักโทษถูกตัดสินจำคุกตลอดชีวิต เป็นต้น หรือเมื่อเห็นผู้อื่นเจริญรุ่งเรือง ร่ำรวย มีความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงาน เป็นต้น

ธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ที่แผ่ไปโดยจำเพาะเจาะจงตัว จัดเป็นพรหมวิหาร ส่วนที่แผ่ไปโดยไม่จำเพาะเจาะจงตัว ไม่มีจำกัดจำนวน ไม่มีประมาณ ไม่มีเขตแดน จัดเป็น อัมปมัญญา แปลว่า ภาวนามีสัตว์หาประมาณมิได้เป็นอารมณ์

วิชา
พุทธประวัติ

บทที่ ๑

เสวยวิมุตติสุข

เสวยวิมุตติสุข

หลังจากที่พระมหาบุรุษตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วพระองค์ประทับเสวยวิมุตติสุข คือ สุขในการหลุดพ้นจากอสังขเลส ณ สถานที่ ๗ แห่ง แห่งละ ๗ วัน รวม ๗ สัปดาห์ ดังนี้

สัปดาห์ที่ ๑ เสด็จไปประทับนั่งบนรัตนบัลลังก์ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ โดยไม่เสด็จลุกขึ้นไปไหน พระองค์ทรงพิจารณาปฏิจจสมุปบาทกลับไปกลับมา

สัปดาห์ที่ ๒ เสด็จไปประทับยืนทางทิศอีสาน คือ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระองค์ทอดพระเนตรต้นพระศรีมหาโพธิ์โดยไม่กระพริบพระเนตร สถานที่นั้นเรียกว่า **อนิมิสเจดีย์** แสดงให้เห็นพระกตัญญูทเวทิต่อต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ทรงอาศัยร่มเงาบำเพ็ญเพียรจนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดราชสิทธาราม กรุงเทพมหานคร
แสดงภาพสัตตมหาสถาน ที่ประทับเสวยวิมุตติสุขของพระพุทธเจ้า
พร้อมด้วยภาพการตรัสรู้และทรงแสดงพระปฐมเทศนา

สัปดาห์ที่ ๓ ทรงเนรมิตสถานที่จงดรมขึ้นทางทิศอุดร คือ ทิศเหนือ ระหว่างต้นพระศรีมหาโพธิ์กับอนิมิสเจดีย์ เสด็จไปทรง จงดรมในที่นั้น สถานที่นั้นเรียกว่า **รัตนจงดรมเจดีย์**

สัปดาห์ที่ ๔ เสด็จไปประทับนั่งขัดสมาธิ ทรงพิจารณา อภิธรรมปิฎก ณ เรือนแก้วที่เทวดาเนรมิตถวาย ตั้งอยู่ทาง ทิศพายัพ คือ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของต้นพระศรีมหาโพธิ์ สถานที่นั้นเรียกว่า **รัตนขรเจดีย์**

สัปดาห์ที่ ๕ เสด็จออกไปประทับใต้ต้นอชปาลนิโครธหรือ ต้นไทรซึ่งเป็นที่พักของคนเลี้ยงแพะ ตั้งอยู่ทางทิศบูรพา คือ ทิศตะวันออกของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ขณะประทับนั่งเสวยวิมุตติสุข

พระพุทธรูปประดิษฐาน ณ สัตตมหาสถานจำลอง
ในวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร
บอกเล่าพุทธกิจระหว่างเสวยวิมุตติสุขในสัปดาห์ที่ ๕

ธิดามาร ๓ นาง ได้แก่ นางตันหา นางราคา และนางอรดี ได้เข้ามาช่วยชวน แต่ก็ไม่สามารถทำให้พระทัยของพระพุทธองค์ทรงหวั่นไหวได้ จึงต้องล่าถอยกลับไป จากนั้นพราหมณ์คนหนึ่ง ชื่อว่า หุทุชาติ เพราะมักตวาดคนอื่นว่า “หี หี” ได้มาทูลถามปัญหาเกี่ยวกับหลักธรรมที่ทำให้คนเป็นพราหมณ์อย่างแท้จริง พระพุทธองค์ตรัสว่า “ผู้ลอยบาปได้แล้ว ไม่ช่วยคนอื่นด้วยคำหยาบว่า หี หี หมั้นสำรวมตน รอบรู้ ประพฤติพรหมจรรย์จบแล้ว ไม่มีกิเลสในใจแม้หน่อยหนึ่ง ควรเรียกว่าเป็นพราหมณ์แท้จริง” พราหมณ์นั้นได้ฟังแล้วเดินหลีกไป

สัปดาห์ที่ ๖ เสด็จไปประทับนั่งใต้ต้นมุจลินท์หรือต้นจิก ตั้งอยู่ทางทิศอาคเนย์ คือ ทิศตะวันออกเฉียงใต้ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ระหว่างนั้นมีฝนตกทั้งสัปดาห์ มุจลินทนาคราชได้ขึ้นจากสระน้ำในบริเวณนั้น มาขนดลำตัวโอบรอบพระวรกายและแผ่พังพานปกป้องพระเศียร มิให้ลมและฝนต้องพระวรกาย ครั้นฝนหายขาดแล้ว มุจลินทนาคราชคลายขนดออกแล้วจากไป

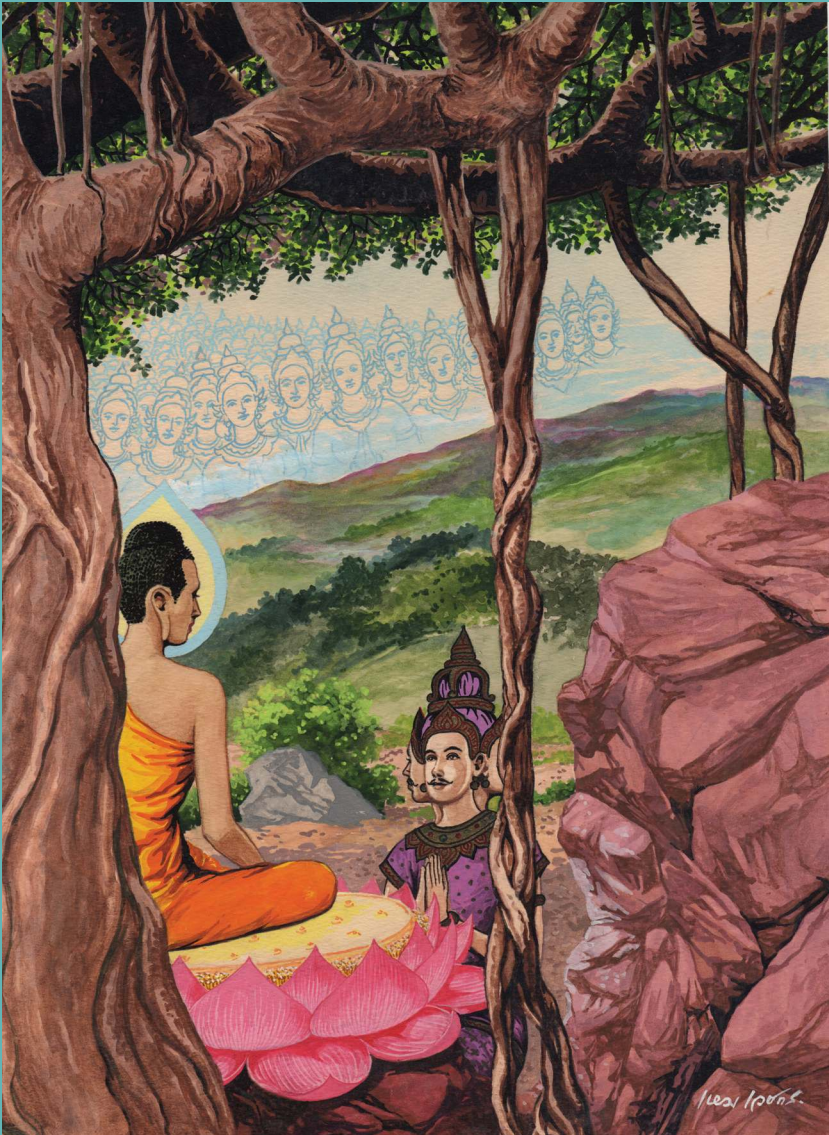
สัปดาห์ที่ ๗ เสด็จไปประทับใต้ต้นราชายตนะหรือต้นเกต ตั้งอยู่ทางทิศทักษิณ คือ ทิศใต้ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ขณะประทับนั่งเสวยวิมุตติสุข พาณิชย์สองพี่น้อง คือ ตปุสสะและภัลลิกะเดินทางจากอุกกชนบทมาถึงที่นั้น ได้เห็นพระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่ใต้ต้นราชายตนะ จึงได้นำข้าวสัตตุก้อนและสัตตุผงเข้าไปถวาย และแสดงตนเป็นปฐมอุบาสก คือ ขอถึงพระรัตนะ ๒ ประการ ได้แก่ พระพุทธเจ้า และพระธรรม เป็นสรณะที่พึ่งตลอดชีวิตซึ่งเรียกว่า เทววาจิกอุบาสก (อ่านว่า ทะ-เว-วา-จิ-กะ-อุ-บา-สก)

ทรงเปรียบเทียบสัตว์โลกกับดอกบัว

เมื่อสิ้นสัปดาห์ที่ ๗ พระพุทธเจ้าเสด็จกลับไปประทับใต้ต้นอชปาลนิโครธหรือต้นไทรอีกครั้งหนึ่ง ทรงรำพึงถึงพระธรรมที่ได้ตรัสรู้แล้วว่าเป็นธรรมลึกซึ้ง ยากที่บุคคลผู้เพลิดเพลिनอยู่ในกามคุณจะรู้แจ้งเห็นจริงได้ จึงไม่น้อมพระทัยสั่งสอนธรรมแก่ผู้อื่นทันใดนั้นท้าวสหบดีพรหมได้มาเข้าเฝ้า กราบทูลอาราธนาให้ทรงสั่งสอนธรรม เพราะผู้ที่มีกิเลสเบาบางสามารถรู้แจ้งธรรมก็มีอยู่ ถ้าไม่ทรงสั่งสอนธรรม คนเหล่านั้นจะสูญเสียโอกาสและประโยชน์อย่างใหญ่หลวง พระพุทธองค์ทรงอาศัยพระกรุณาในหมู่สัตว์ เมื่อท้าวสหบดีพรหมกราบทูลเช่นนั้น จึงทรงรับอาราธนา

จากนั้นทรงตรวจดูอวัยวะของเวไนยสัตว์ควรแก่การแนะนำสั่งสอน ทรงทราบด้วยพระปัญญาว่า บางคนมีกิเลสน้อย บางคนมีกิเลสมหา บางคนมีอินทรีย์กล้า บางคนมีอินทรีย์อ่อน บางคนสอนให้รู้ง่าย บางคนสอนให้รู้ยาก บางคนไม่สามารถจะรู้ได้เลย เหมือนบัวเกิดในน้ำ เจริญเติบโตในน้ำ งอกงามในน้ำ บางเหล่ายังจมอยู่ในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ น้ำหล่อเลี้ยงไว้ บางเหล่าตั้งอยู่เสมอน้ำ บางเหล่าตั้งขึ้นพ้นน้ำ บัวทั้ง ๔ ชนิดนั้น บัวพ้นน้ำ พอสัมผัสแสงอาทิตย์ก็เบ่งบานในทันที บัวเสมอน้ำ รอเบ่งบานในวันพรุ่งนี้ และบัวจมน้ำ ตั้งอยู่ในน้ำ คอยเบ่งบานในวันต่อ ๆ ไป

อนึ่ง ในคัมภีร์ชั้นพระไตรปิฎกปรากฏเพียงบัว ๓ เหล่า ได้แก่ บัวจมน้ำ บัวเสมอน้ำ และบัวพ้นน้ำ แต่ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาได้เพิ่มเป็นบัว ๔ เหล่า เพื่อนำไปเปรียบกับบุคคล ๔ ประเภท ดังนี้

ภาพจิตรกรรมเล่าเรื่องพุทธประวัติ ตอนท้าวสทัมบดีพรหม
มากrabทูลอาราธนาให้ทรงสั่งสอนธรรมแก่สัตว์โลก
ผลงานอาจารย์เหม เวชกร

จิตรกรรมเล่าเรื่องพุทธประวัติ ตอนพระพุทธเจ้าทรงพิจารณาสัตว์โลก
โดยทรงเปรียบเทียบกับบัวทั้ง ๔ เหล่า
ผลงานอาจารย์เหม เวชกร

๑. **อุคฆฏิตัญญู** คือ บุคคลมีปัญญาเฉียบแหลม เพียงแต่ยกหัวข้อธรรมขึ้นแสดง ก็สามารถรู้แจ้งทันที เปรียบเหมือนบัวพุดน้ำ พอสัมผัสแสงอาทิตย์ก็ปลั่งเบ่งบานในวันนี้

๒. **วิปจิตัญญู** คือ บุคคลมีปัญญาปานกลาง พอได้ฟังอธิบายหรือขยายความให้เข้าใจเพียงเล็กน้อย ก็สามารถรู้แจ้งได้ เปรียบเหมือนบัวเสมอหน้า รอเบ่งบานในวันพรุ่งนี้

๓. **เนยยะ** คือ บุคคลมีปัญญาพอจะแนะนำได้ เมื่อได้รับการพร่ำสอนอย่างสม่ำเสมอ ก็พอจะรู้แจ้งตามได้ เปรียบเหมือนบัวจมน้ำ คอยเบ่งบานในวันมะรืนนี้

๔. **ปทปรมะ** คือ บุคคลอับปัญญา แม้เล่าเรียนทรงจำไว้ได้แล้ว แต่ไม่สามารถจะรู้แจ้งธรรม เป็นคนอากัฏฐ ไม่ยอมรับคำแนะนำ เปรียบเหมือนบัวจมนอยู่ในโคลนตม เป็นอาหารของปลาและเต่า ไม่มีโอกาสจะเบ่งบานได้เลย

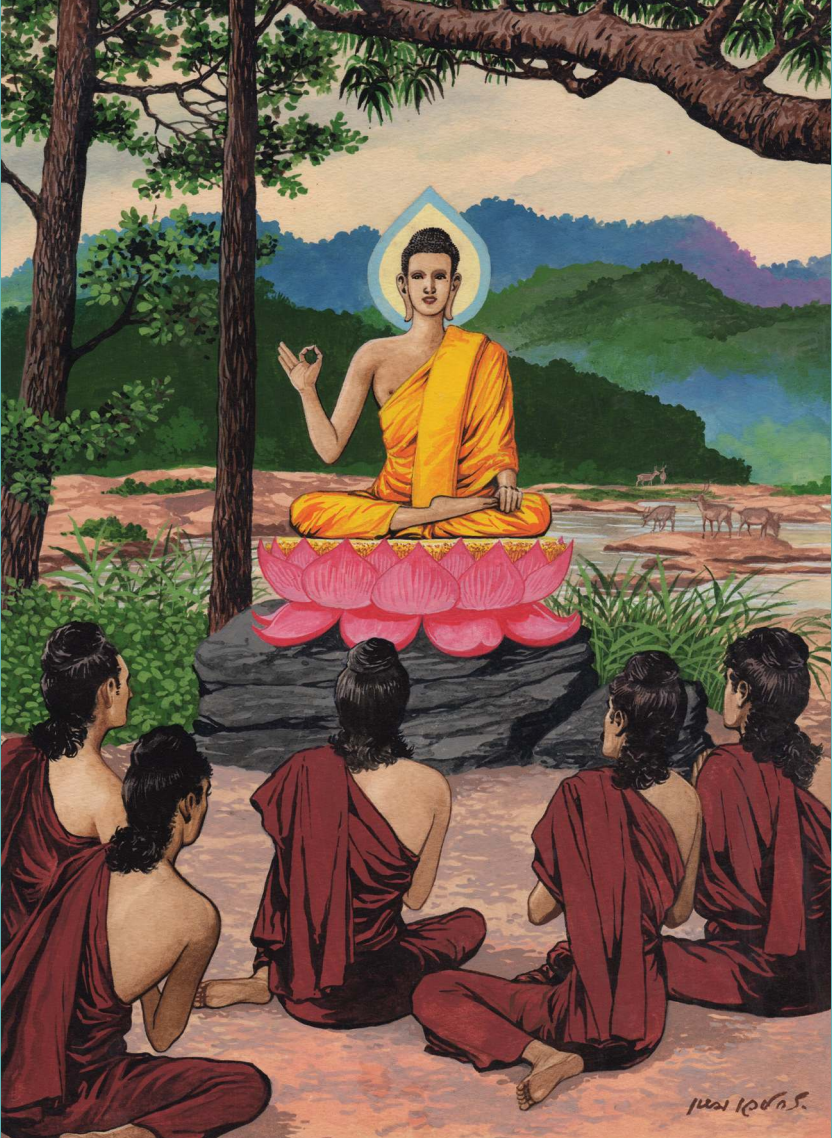
ครั้นพระพุทธเจ้าทรงตั้งพระทัยจะแสดงธรรมสั่งสอนชาวโลกอย่างนี้แล้ว จึงทรงพิจารณาบุคคลผู้ควรได้ฟังธรรมก่อน ก็ทรงเห็นอาหารดาบสและอุทกดาบส ผู้สอนให้พระองค์สำเร็จสมบัติ ๘ ท่านทั้งสองเป็นคนฉลาด มีกิเลสเบาบาง สามารถจะรู้ธรรมได้ฉับพลัน แต่ทรงทราบว่าทั้งสองท่านนี้ได้สิ้นชีวิตเสียแล้ว เมื่อทรงพิจารณาตรวจดูต่อไป ก็ทรงเห็นปัญจวัคคีย์ที่เคยเฝ้าปรนนิบัติพระองค์ขณะทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาอยู่ เมื่อทรงเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา ได้ละทิ้งพระองค์ไป และทรงทราบว่าขณะนี้ปัญจวัคคีย์พักอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงกรุงพาราณสี

ทรงแสดงพระปฐมเทศนา

พระองค์ทรงกำหนดว่าจะแสดงธรรมแก่ปัญจวัคคีย์ก่อน จึงเสด็จออกจากต้นอชปาลนิโครธ ในตอนเช้าวันขึ้น ๑๔ ค่ำแห่งเดือนอาสาฬหะ คือเดือน ๘ ทรงพระดำเนินไปตามทางที่จะไปกรุงพาราณสีอันเป็นเมืองหลวงของแคว้นกาสิ ครั้นเสด็จไปถึงเขตติดต่อระหว่างแม่น้ำคยากับต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทรงพบกับอาชีวกชื่อว่า อุปกะ เดินสวนทางมา อุปกาชีวกเห็นพระฉวีวรรณของพระองค์ผุดผ่อง นึกประหลาดใจ ต้องการทราบว่าเป็นศาสดา จึงทูลถามพระองค์ พอได้ยินคำตอบว่าพระองค์เป็นผู้ตรัสรู้เอง ไม่มีใครเป็นศาสดาสั่งสอน อุปกาชีวกไม่เชื่อ สิ้นศิระษะแล้วเดินหนีไป พระองค์เสด็จต่อไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ถึงที่อยู่ของปัญจวัคคีย์ในเวลาเย็นวันเดียวกัน

ฝ่ายปัญจวัคคีย์เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาแต่ไกล ก็นัดหมายกันว่าพระมหาบุรุษนั้นทรงเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา คลายความเพียรแล้วทรงกลับมามักมากเสียแล้ว ไม่สามารถจะบรรลุธรรมวิเศษอะไรได้ เมื่อเสด็จมาถึง พวกเราจะไม่ไหว ไม่ต้อนรับ ไม่รับบาตร จีวรเหมือนแต่ก่อน แต่จะปูอาสนะไว้ ครั้นพระองค์เสด็จเข้าไปหาแล้ว ปัญจวัคคีย์พูดถ้อยคำอันแสดงความไม่เคารพ พระองค์จึงตรัสว่า “เราได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว มาแสดงธรรมให้ฟัง” ปัญจวัคคีย์ไม่เชื่อ จึงทรงเตือนสติว่า “เธอทั้งหลายจำได้อยู่หรือว่า วาจาเช่นนี้เราเคยพูดมาก่อนหรือ” ปัญจวัคคีย์นึกขึ้นได้ว่าพระองค์ไม่เคยตรัสคำนี้มาก่อน จึงถวายอภิวาทยอมรับฟังพระธรรมเทศนา

รุ่งขึ้นวันอาสาฬหบูชา พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระปฐมเทศนาชื่อ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร โปรดปัญจวัคคีย์ ซึ่งมีเนื้อหาโดยย่อ

จิตรกรรมเล่าเรื่องพุทธประวัติ ตอนพระพุทธเจ้า
ทรงแสดงพระปฐมเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์
ผลงานของอาจารย์เหม เวชกร

ว่า “ส่วนสุดสองอย่างบรรพชิตไม่ควรยึดถือปฏิบัติ ได้แก่ กามสุขัลลิกานุโยค คือ การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขซึ่งหยาบเกินไป และอัตตกิลมณานุโยค คือ การทำตนให้เดือดร้อน เช่น การทำทุกกริยาซึ่งตึงเกินไป เป็นต้น ส่วนสุดสองอย่างนี้ ไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ พระองค์ทรงค้นพบทางสายกลางที่ไม่ข้องแวะกับส่วนสุดสองอย่างนั้น ไม่หยาบนัก ไม่ตึงนัก เปรียบเหมือนสายพิณ หย่อนนักก็ดีดไม่ดัง ตึงนักดีดแล้วมักขาด สายพิณที่ซึ่งได้พอดี จึงจะดีดดังและไม่ขาด ทางสายกลางนี้เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา เป็นทางแห่งการตรัสรู้และพระนิพพาน”

ขณะทรงแสดงพระธรรมเทศนาอยู่ โภณฑัญญะเกิดดวงตาเห็นธรรมว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมด มีความดับเป็นธรรมดา” เมื่อทรงแสดงพระปฐมเทศนาจบลง ท่านได้บรรลุโสดาปัตติผล พระองค์ทรงทราบ จึงทรงเปล่งอุทานว่า “อัญญาสิ วะตะ โภ โภณฑัญโญ” แปลว่า ผู้เจริญทั้งหลาย โภณฑัญญะรู้แล้วหนอ พระอุทานนี้ทำให้ท่านได้ชื่อว่า อัญญา โภณฑัญญะ เป็นสักขีพยานว่า พระธรรมของพระองค์ที่ว่าประณีต ลุ่มลึกนั้น บัดนี้มีผู้รู้แจ้งแล้ว เมื่อท่านทูลขออุปสมบท พระองค์ทรงให้โภณฑัญญะอุปสมบทเป็นภิกษุ ด้วยพระวาจาว่า “ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” วิธีอุปสมบทอย่างนี้เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา ส่วนผู้ที่ได้รับการอุปสมบทด้วยวิธีนี้เรียกว่า เอหิภิกขุ

การอุปสมบทของพระอัญญาโภณฑัญญะ ทำให้เกิดพระสงฆ์องค์แรกขึ้นในพระพุทธศาสนา และทำให้มีพระรัตนตรัยครบสมบูรณ์ ได้แก่ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ในวันอาสาฬหบูชานี้

ธรรมเมกขสถูป สารนาถ ประเทศอินเดีย
สถานที่ทรงแสดงพระปฐมเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์

จากนั้น พระองค์ประทับจำพรรษาแรก ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงแสดงพระสูตรนี้ซ้ำอีก จนพระปัญจวัคคีย์ที่เหลือได้ดวงตาเห็นธรรมครบทุกรูป และประทานอุปสมบทให้ทั้งหมด ด้วยวิธีเดียวกันกับพระอัญญาโกณฑัญญะทุกประการ

ทรงแสดงธรรมเรื่องอนัตตลักขณสูตร

เมื่อภิกษุปัญจวัคคีย์บรรลุโสดาปัตติผลเป็นพระอริยสาวก เพราะได้ฟังธัมมจักกัปปวัตตนสูตรแล้ว พระพุทธเจ้า มีพระประสงค์จะให้ภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้นบรรลอรหัตผล จึงทรงแสดงพระธรรมเทศนา เรื่อง อนัตตลักขณสูตร ให้ฟังซึ่งมีเนื้อหาโดยย่อว่า “ภิกษุทั้งหลาย รูปร่างกาย เวทนาคือความรู้สึกสุขทุกข์หรือไม่สุขไม่ทุกข์ สัญญาคือความจำ สังขารคือสภาพที่เกิดกับจิต ประงแต่จิตให้ดีบ้าง ชั่วบ้าง และวิญญาณคือจิต รวมเรียกว่าขันธ ๕ นี้เป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวตน ถ้าขันธ ๕ นี้เป็นตัวตนแล้ว บุคคลผู้เป็นเจ้าของพึงปรารถนาได้ตามใจชอบว่า จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าเป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะขันธ ๕ เป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวตน บุคคลผู้เป็นเจ้าของจึงไม่สามารถบังคับได้ตามใจหวัง”

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุปัญจวัคคีย์ให้พิจารณาแยกกายใจโดยขันธ ๕ เป็นอนัตตาคือไม่ใช่ตัวตนอย่างนี้แล้ว ภิกษุปัญจวัคคีย์พิจารณาตามกระแสพระธรรมเทศนานั้น จิตก็หลุดพ้นจากอาสวะ ไม่ถือนันด้วยอุปาทาน สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด

ขณะนั้น มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖ องค์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าและพระภิกษุปัญจวัคคีย์อีก ๕ ได้แก่ พระอัญญาโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะ และพระอัสสชิ

บทที่ ๒

ทรงส่งพระสาวก ไปประกาศพระศาสนา

ทรงโปรดยสกุลบุตร

หลังจากทรงแสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์แล้ว เสด็จไปประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี มีกุลบุตรเศรษฐีคนหนึ่งชื่อ ยสะ หรือที่เรียกว่า ยสกุลบุตร มีเรือน ๓ หลังเป็นที่อยู่ประจำใน ๓ ถดู มีความสุขตามวิสัยของฆราวาส ขณะนั้นเป็นช่วงฤดูฝน คินวันหนึ่งยสกุลบุตรนอนหลับก่อน เหล่านางบำเรอและบริวารหลับที่หลัง แสงไฟที่จุดไว้ยังสว่างอยู่ ยสะตื่นขึ้นมาเห็นบริวารเหล่านั้นนอนหลับอย่างขาดสติ มีอาการต่าง ๆ บางนางผินตกอยู่ที่รักแร้ บางนางตะโพกวางอยู่ข้างคอ บางนางเปิงมางตกอยู่บนอก บางนางสยายผม บางนางน้ำลายไหล บางนางบ่นละเมอพิมพ์่า เป็นต้น ไม่น่าชมเหมือนแต่ก่อน ภาพเหล่านี้ปรากฏแก่สายตาของยสกุลบุตรเหมือน

จิตรกรรมเล่าเรื่องพุทธประวัติ ตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดยสกุลบุตร
ผลงานของอาจารย์เหม เวชกร

ซากศพที่ถูกทิ้งในป่าช้า ยสกุลบุตรเห็นแล้วสลดหดหู่ใจ เกิดความเบื่อหน่ายต่อชีวิตฆราวาส หนีออกจากบ้าน เดินบ่นพึมพำว่า “ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ” ไปทางป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

ในเวลานั้นจวนใกล้รุ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จออกทรงจรงกรมอยู่ในที่แจ้ง ครั้นทรงได้ยินเสียงยสกุลบุตรเดินบ่นมา จึงตรัสเรียกว่า “ที่นี่ไม่วุ่นวาย ที่นี่ไม่ขัดข้อง ยสมานี้เกิด นั่งลงเถิด เราจักแสดงธรรมให้ฟัง” ยสกุลบุตรได้ยินเสียงพระพุทธเจ้ารับสั่งอย่างนั้นแล้ว จึงถอดรองเท้าเข้าไปเฝ้าพระองค์ ถวายอภิวาท และนั่ง ณ ที่สมควร

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม เรื่อง อนุပ္พพิกกา โปรดยสกุลบุตร โดยมีใจความพรรณนาการให้ทาน ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การรักษาศีล ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันทางกาย วาจา ตามหลักมนุษยธรรม การเกิดในสวรรค์ อันเป็นผลจากการให้ทานและรักษาศีลนั้น โทษของกามอันเกิดจากการเสวยสุขในสวรรค์ ซึ่งไม่จีรังยั่งยืน ไม่สงบสุข ประกอบด้วยความคับแค้น น่าเบื่อหน่าย เป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ไม่มีที่สิ้นสุด และอันสงส์การออกจากกาม ตัดช่องทางให้เกิดทุกข์ สงบสุข เหมือนคนออกจากเรือนที่ไฟกำลังไหม้อยู่ ไม่เร่าร้อน ปลอดภัยทุกประการ

ขณะพระองค์ทรงแสดงธรรมเรื่องดังกล่าว จิตยสกุลบุตรห่างไกลจากความยินดีในกาม จนเกิดดวงตาเห็นธรรม สำเร็จเป็นพระโสดาบัน เปรียบเหมือนผ้าที่ปราศจากมลทินควรรับน้ำย้อมแล้ว จึงทรงแสดง เรื่อง อริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ (ความไม่สบายกายสบายใจ) สมุทัย (เหตุให้เกิดทุกข์) นิโรธ (ความดับทุกข์) และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ทางดำเนินถึงความดับทุกข์) โปรดยสกุลบุตรให้เห็นธรรมพิเศษ ณ ที่นั่น

ครั้นรุ่งเช้า มารดาของยสกุบุตรขึ้นไปบนเรือนไม่เห็นลูกชาย ตกใจรีบไปบอกเศรษฐี ผู้เป็นสามี ท่านเศรษฐีใช้คนให้ไปตามหายัง ๔ ทิศ ส่วนตนก็ออกตามหาด้วย บังเอิญเดินทางผ่านมาใกล้ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เห็นรองเท้าของลูกชายวางอยู่ก็จำได้ จึงตามเข้าไปดู แต่ในขณะนั้นยังไม่ได้พบลูกชายของตนซึ่งนั่งอยู่กับพระพุทธเจ้า

เมื่อท่านเศรษฐีถวายอภิวัตแล้วนั่งลง พระองค์ทรงแสดงธรรมเรื่องอนุบุพพิกถาและเรื่องอริยสัจ ๔ โปรตเศรษฐีจึงได้ดวงตาเห็นธรรม สำเร็จเป็นพระโสดาบันแล้ว เศรษฐีทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนาและแสดงตนเป็นอุบาสก ขอถึงพระรัตนตรัย

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร
แสดงภาพประวัติของพระยส

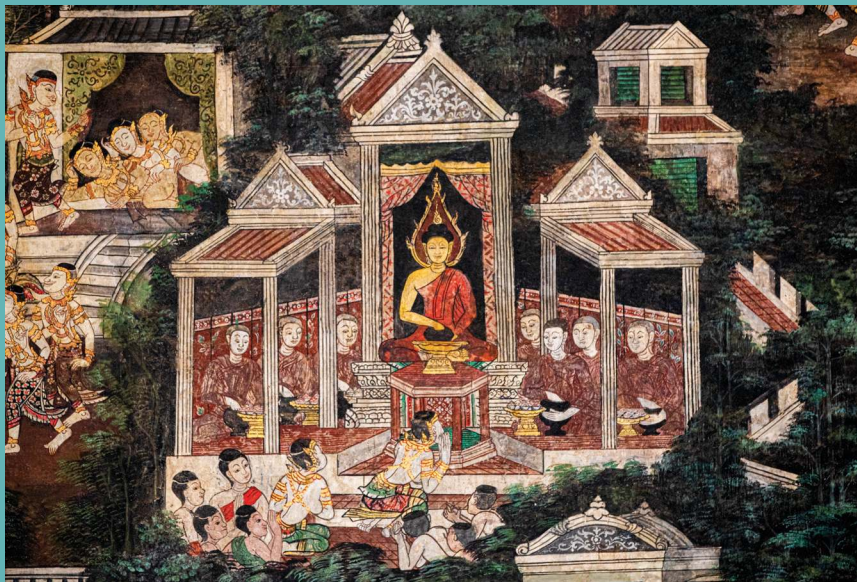
เป็นสรณะตลอดชีวิต นับเป็นอุบาสกคนแรกในพระพุทธศาสนาที่
ได้ชื่อว่า **เตวาจิกอุบาสก**

ขณะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมทั้งสองเรื่องโปรดเศรษฐี
บิดาอยู่นั้น ยสกุลบุตรนั่งอยู่ด้วย ได้ฟังพระธรรมเทศนาทั้งสองเรื่อง
นี้ซ้ำอีกครั้งหนึ่ง พิจารณาธรรมตามกระแสพระธรรมเทศนา จิตก็
หลุดพ้นจากอาสวะ ไม่ยึดมั่นถือมั่น สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ณ ที่นั่ง
นั่นเอง นับเป็นคฤหัสถ์คนแรกที่สามารถเป็นพระอรหันต์ ขณะยังมี
ทันได้อุปสมบทเป็นภิกษุ

ฝ่ายเศรษฐีผู้เป็นบิดา เมื่อได้ดวงตาเห็นธรรมก็ได้พบกับ
ยสกุลบุตรทันที แต่ยังไม่ทราบว่ายสกุลบุตรบรรลุพระอรหันต์
แล้ว จึงบอกว่า “พ่อยสะ มารดาของเจ้ากำลังร้องไห้เสียใจอยู่
จงกลับไปบ้านเกิด” ยสกุลบุตรมองดูพระพุทธเจ้า พระองค์จึงตรัส
บอกเศรษฐีว่า “ยสกุลบุตรบรรลุอรหัตผล สำเร็จเป็นพระอรหันต์
แล้ว ไม่ใช่ผู้ควรจะกลับคืนไปครองเพศฆราวาสอีก” เศรษฐีกราบทูล
ว่า “เป็นลาภของพ่อยสะแล้ว” จากนั้นจึงนิมนต์พระพุทธเจ้าเสด็จ
ไปทรงรับบิณฑบาตที่บ้านในเช้าวันนั้น และพระพุทธองค์โปรดให้
ยสะตามเสด็จด้วย ครั้นทราบว่าทรงรับนิมนต์แล้ว จึงทูลลากลับ
ไปแจ้งข่าวภรรยาและสั่งให้เตรียมภัตตาหารถวายพระพุทธเจ้า

เมื่อเศรษฐีกลับไปไม่นาน ยสกุลบุตรทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุ
พระพุทธเจ้าจึงประทานอุปสมบทด้วยวิธีเอทิกิกขุอุปสัมปทาแก่
ยสกุลบุตร ด้วยพระวาจาว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเกิด ธรรมอันเรา
กล่าวดีแล้ว จงประพจน์พรหมจรรย์เกิด” แต่ไม่ตรัสคำว่า “เพื่อ
ทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบ” เพราะพระยสะได้ถึงที่สุดแห่งทุกข์แล้ว

ในเวลาเช้าวันนั้น พระพุทธเจ้ามีพระยสะเป็นปัจฉาสมณะ
(พระผู้ติดตาม) เสด็จไปยังเรือนเศรษฐีตามคำนิมนต์ ประทับ

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร แสดงภาพประวัติของพระยสะ ปรากฏภาพบิดา มารดา และภรรยาเก่าของท่าน ซึ่งถือว่าเป็นอุบาสก และอุบาสิกาคู่แรกของโลก

นั่งบนอาสนะที่จัดเตรียมไว้ มารดาและภรรยาเก่าของพระยสะมาเข้าเฝ้า พระองค์ทรงแสดงธรรมเรื่องอนุบุพพิกาและเรื่อง อริยสัจ ๔ โปรดสตรีกี่สอง ให้ได้ดวงตาเห็นธรรม สำเร็จเป็นพระโสดาบัน เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แสดงตนเป็นอุบาสิกา ขอลงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต สตรีทั้งสองนั้น นับเป็นอุบาสิกาคู่แรกในโลก

ครั้งได้เวลาภัตกิจ (ฉันอาหาร) มารดา บิดา และภรรยาของพระยสะ นำภัตตาคารเข้ามาถวายพระพุทธเจ้าและพระยสะด้วยมือตนเอง เมื่อเสร็จภัตกิจแล้ว พระพุทธเจ้าทรงอนุโมทนา

พระพุทธรูปแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๔ ประดิษฐานท่ามกลาง
ประติมากรรมพระสาวกสำคัญ ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการประกาศพระศาสนา
ประดิษฐานในพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร

แก่บุคคลทั้ง ๓ ให้ยินดีในธรรม เสด็จกลับไปประทับยังป่า
อสิปตนมฤคทายวัน ขณะนั้น ได้มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก
๗ องค์ รวมทั้งพระยสะ

สหายของพระยสะ ๔ คน ได้แก่ วิมล สุปาหุ ปุณณชิ
และควัมปติ เป็นบุตรเศรษฐีกรุงพาราณสี ทราบข่าวว่าพระยสะ
ออกบวช มีความสนใจใคร่จะรู้ธรรมที่เป็นเหตุให้พระยสะออกบวช
จึงพร้อมใจกันไปหาพระยสะที่ป่าอสิปตนมฤคทายวัน พระยสะ
พาสหายทั้งสี่คนนั้นไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วทูลขอให้ทรงแสดง
ธรรมโปรดสหายของตน พระองค์ทรงแสดงธรรมโปรดเศรษฐี

บุตรทั้งสี่คนนั้น จนได้ดวงตาเห็นธรรม ได้ประธานอุปสมบทเป็นภิกษุด้วยวิธีเอทิกิกขุอุปสัมปทา และทรงสั่งสอนให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในเวลาต่อมา ขณะนั้น มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๑๑ องค์

ต่อมาสหายของพระยสะอีก ๕๐ คน เป็นชาวชนบท พอรบราบข่าวนั้นแล้ว มีความคิดเช่นเดียวกับสหายของพระยสะสี่คนแรก จึงพากันออกบวชตามพระยสะ ได้ฟังธรรมต่อหน้าพระพักตร์พระพุทธเจ้า สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด ขณะนั้นมีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖๑ องค์

เพียงในพรรษาแรกหลังการตรัสรู้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมสั่งสอนจนมีผู้ตรัสรู้ตามสำเร็จเป็นพระอรหันต์ถึง ๖๐ องค์ ครั้นหลังออกพรรษาแล้ว ทรงเห็นว่า มีพระสาวกมากพอจะประกาศพระศาสนาได้แล้ว จึงทรงส่งพระสาวกทั้ง ๖๐ องค์นั้นออกไปประกาศพระศาสนาในทิศต่าง ๆ ด้วยพระดำริสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราได้พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งเป็นของทิพย์ ทั้งเป็นของมนุษย์ แม้เธอทั้งหลายก็เช่นกัน เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าไปทางเดียวกัน ๒ องค์ ต่างองค์ต่างไป จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ จงประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง สัตว์ทั้งหลายถูกกิเลสเพียงน้อยนิดปิดบังปัญญาไว้ คุงจงงูลิในจักขุ จะเสื่อมจากคุณฟังได้ฟังถึง เพราะโทษที่ไม่ได้ฟังธรรม แม้เราก็คงจะไปตำบลอุรุเวลาเสนานิคมประกาศพระศาสนาเช่นกัน”

พระสาวกทั้ง ๖๐ องค์นั้น น้อมรับพระดำริแล้ว กราบทูลลาพระพุทธองค์ ออกจากป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เที่ยวจาริกไป

ประกาศพระศาสนาในชนบทน้อยใหญ่ตามพระพุทธประสงค์แล้ว ส่วนพระองค์ทรงดำเนินไปตำบลอรุเวลาเสนาณิคม ครั้นถึงไร่ฝ้าย ระหว่างทาง ทรงหยุดพักได้ร่มไม้แห่งหนึ่ง

ขณะนั้น มาณพ ๓๐ คน เป็นสหายรักใคร่กัน เรียกว่า **ภัทท**
วัตคิย ต่างคนต่างพากรรยามาเที่ยวเล่นในที่นั้น สหายคนหนึ่ง ไม่มีภรรยา สหายเหล่านั้นจึงหาหญิงแพศยาคนหนึ่งมาอยู่เป็นเพื่อน ครั้นสหายเหล่านั้นเปลือไป ไม่ทันระวัง หญิงแพศยาคนนั้น ได้ลักเอาท่อเครื่องประดับหนีไป มาณพทั้งหมดนั้น พากัน ออกตามหาหญิงแพศยานั้น ไปพบพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ที่ ไร่ฝ้ายนั้น จึงเข้าไปเฝ้าและทูลถามว่า “พระองค์ทรงเห็นสตรีนาง หนึ่งมาทางนี้บ้างหรือไม่ นางลักท่อเครื่องประดับหนีไป” พระองค์ ตรัสตอบว่า “กุมารทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะแสวงหาสตรีนั้นดี หรือจะแสวงหาตนดีกว่า” เมื่อสหายเหล่านั้นกราบทูลว่าแสวงหา ตนดีกว่า จึงทรงแสดงธรรมเรื่องอนุปปพิทถาและเรื่องอริยสัจ ๔ ให้แก่ภัททวัตคิยทั้งหมดจนได้ดวงตาเห็นธรรม สูงสุดเป็น พระอนาคามี ต่ำสุดเป็นพระโสดาบัน และประธานอุปสมบทเป็น ภิกษุด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา แล้วทรงส่งไปประกาศพระศาสนา เช่นเดียวกับพระสาวก ๖๐ องค์ก่อนนั้น

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร แสดงภาพเหล่าภิกษุทศิย์พากันติดตามนางคณิกาจนได้เฝ้าพระบรมศาสดา เกิดเลื่อมใสในพระธรรมเทศนาจึงออกบวช

ทรงโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง

หลังจากที่ทรงส่งพระภิกษุทศิย์ไปประกาศพระศาสนาแล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังตำบลอรุเวลาเสนานิคม อันเป็นที่อยู่ของชฎิล ๓ พี่น้องกับหมู่บริวาร ตั้งอยู่ในเขตกรุงราชคฤห์ มีพระเจ้าพิมพิสารทรงปกครองอยู่ เป็นเมืองที่เจริญรุ่งเรืองคับคั่งด้วยผู้คน และเจ้าลัทธิตามมายมาอาศัย บรรดาเจ้าลัทธิตเหล่านั้น มีนักบวชจำพวกชฎิลท่านหนึ่ง ชื่อว่าอรุเวลกัสสปะ เป็นคณาจารย์ใหญ่ มีคนเคารพนับถือมากมาย มีน้องชายอีกสองคนด้วยกัน อรุเวลกัสสปะ มีชฎิลบริวาร ๕๐๐ คน นทีกัสสปะ น้องชายคนกลาง มีชฎิลบริวาร ๓๐๐ คน และคยากัสสปะ น้องชายคนเล็ก มีชฎิลบริวาร ๒๐๐ คน ทั้งสามพี่น้องออกบวชจากตระกูลกัสสปโคตร สร้างอาศรมอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชราตามลำดับ คือ อรุเวลกัสสปะ อยู่ต้นแม่น้ำในตำบลอรุเวลาเสนานิคม นทีกัสสปะ อยู่ถัดลงมาอีกตำบลหนึ่ง คยากัสสปะ อยู่ที่คิ่งแม่น้ำตอนใต้ ในตำบลคยาสีสะ ชฎิลเหล่านี้ทั้งหมด ถือลัทธินิการบูชาไฟ

เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปถึงอาศรมของอรุเวลกัสสปะในเวลาเย็น ทรงขอพักแรมด้วยราตรีหนึ่ง แต่อรุเวลกัสสปะรังเกียจ ไม่พอใจให้พัก และพูดร้ายเบียด เพราะเห็นว่าพระองค์เป็นนักบวชต่างลัทธิตกกัน พระองค์จึงขอพักที่โรงไฟอันเป็นสถานที่บูชาเพลิงของเหล่าชฎิลและเป็นที่อยู่ของนาคราชดุร้าย อรุเวลกัสสปะห้ามไม่ให้พักเพราะเกรงว่าจะอันตรายแก่ชีวิต แต่พระองค์กลับทรงยืนยันว่า นาคราชไม่อาจจะทำอันตรายได้ จึงอนุญาตให้เข้าไปพักแรมตามพระประสงค์ พระองค์เสด็จเข้าไปประทับในโรงบูชาไฟ ทรงแสดงฤทธิ์บังทวนควันและเปลวเพลิงทรมานนาคราชจนสิ้นฤทธิ์เดช

จิตรกรรมเล่าเรื่องพุทธประวัติ ตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงปาฏิหาริย์
ทรงพระดำเนินจกรมท่ามกลางอุทกภัย โดยน้ำไม่ไหลบ่าเข้าท่วมสถานที่นั้น
ในระหว่างทรงโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง
ผลงานอาจารย์เหม เวชกร

ครั้นรุ่งเช้า อรุณเวลกัสสปะเห็นพระองค์ไม่มีอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่ง นึกประหลาดใจว่า พระมหาสมณะองค์นี้ มีอานุภาพมาก สามารถปราบนาคราชให้สิ้นฤทธิ์เดชได้ มีจิตเลื่อมใสในอิทธิปาฏิหาริย์ กราบทูลนิมนต์ไปทรงฉันภัตตาหารที่อาศรมของตน จึงได้ฟังพระพุทธโฆษาทและเห็นว่าลัทธิของตนไม่มีแก่นสาร จึงชักชวนชฎิลบริวาร ๕๐๐ คน ลอยชฎาและบริวารเครื่องบูชาไฟลงในแม่น้ำ ทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา พระองค์ประทานอุปสมบทให้แก่ชฎิลเหล่านั้นด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาทุกรูป

คนที่กัสสปะ น้องชายคนกลาง ได้เห็นชฎาและบริวารเครื่องบูชาไฟดังกล่าวลอยมาตามกระแสน้ำ เข้าใจว่าเกิดอันตรายแก่พี่ชายของตน จึงพร้อมด้วยชฎิลบริวาร ๓๐๐ คน รีบไปยังอาศรมของพี่ชาย เมื่อเดินทางมาถึง เห็นพระอรุณเวลกัสสปะและภิกษุบริวารครองเพศเป็นภิกษุแล้ว ได้สอบถามเรื่องราวที่เกิดขึ้น เมื่อทราบความจริงทั้งหมดแล้ว จึงมีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า และชักชวนชฎิลบริวารทั้งหมดลอยชฎาและบริวารเครื่องบูชาไฟลงในแม่น้ำ ทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุเหมือนพี่ชาย พระองค์ประทานอุปสมบทให้แก่ชฎิลเหล่านั้นด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาทุกรูป

ฝ่ายคยากัสสปะ น้องชายคนเล็ก เห็นชฎาและบริวารเครื่องบูชาไฟลอยมาตามกระแสน้ำก็จำได้ จึงเข้าใจว่าเกิดอันตรายแก่พี่ชายทั้งสองของตน จึงพร้อมด้วยชฎิลบริวาร ๒๐๐ คน รีบไปยังอาศรมของพระอรุณเวลกัสสปะ เห็นพี่ชายทั้งสองและเหล่าบริวารครองเพศเป็นภิกษุแล้ว สอบถามเรื่องราวที่เกิดขึ้น ทราบความจริงทั้งหมดแล้ว มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า จึงชักชวนชฎิลบริวารทั้งหมดลอยชฎาและบริวารเครื่องบูชาไฟลงในแม่น้ำ ทูลขอ

อุปสมบทเป็นภิกษุเหมือนพี่ชายทั้งสองของตน พระองค์ได้ประทาน
อุปสมบทให้ชฎิลเหล่านั้นเป็นภิกษุด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา

ทรงแสดงธรรมเรื่องอาทิตตปริยายสูตร

พระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ที่ตำบลอรุเวลาเสนาานิคม
พอสมควรแล้ว ทรงพาภิกษุเหล่านั้นเสด็จไปตำบลคยาสีสะ
กรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ ณ ริมฝั่งแม่น้ำคยา ตรัสเรียกภิกษุเหล่านั้น
มารวมกันแล้ว ทรงแสดงธรรมเรื่องอาทิตตปริยายสูตร อันควร
แก่อัธยาศัยของภิกษุเหล่านั้น ซึ่งเคยเป็นชฎิลถือลัทธิบูชาไฟมาก่อน
ความโดยย่อว่า “อายุตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
เมื่อได้สัมผัสอายุตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
และธรรมารมณ์ ก็เกิดความเร่าร้อนขึ้น เพราะถูกเผาไหม้ด้วย
ไฟกิเลส คือ ราคะ โทสะ โมหะ นอกจากนี้ยังร้อนรุ่มเพราะไฟ
ทุกข์ คือ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความโศกเศร้า
ความรำไรรำพัน ความเสียใจ ความคับแค้นใจ เมื่อเบื่อหน่ายในสิ่ง
ทั้งปวงนั้น ก็ปราศจากความกำหนัดรักใคร่ จิตหลุดพ้นจากความ
ยึดมั่นถือมั่น เมื่อจิตหลุดพ้น ก็รู้แจ้งด้วยญาณว่าหลุดพ้นแล้ว”

ภิกษุ ๑,๐๐๓ องค์ เหล่านี้ ฟังอาทิตตปริยายสูตรจบแล้ว
มีจิตหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลาย ไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน
สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทุกองค์

บทที่ ๓

เสด็จไปกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ

ทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนา

ก่อนจะเผยแผ่พระศาสนาไปยังดินแดนอื่น ๆ พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่า แคว้นมคธเป็นแคว้นใหญ่ มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล มีอำนาจแผ่ขยายครอบคลุมกว้างไกล โดยรวมแคว้นอังคะเข้าไว้ด้วย มีเขตแดนติดต่อแคว้นโกศล แคว้นกาสี และแคว้นวัชชี มีกรุงราชคฤห์เป็นเมืองหลวง พระเจ้าพิมพิสารทรงปกครองโดยสิทธิ์ขาด และเป็นแหล่งรวมเจ้าลัทธิและศาสนาต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสมัยนั้น ทั้งจะได้ทรงโปรดพระเจ้าพิมพิสารตามที่เคยทูลขอให้เสด็จกลับมาทรงแสดงธรรมโปรด หลังตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว จึงทรงเลือกแคว้นมคธเป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนาเป็นแห่งแรก

ครั้นเสด็จประทับอยู่ที่ตำบลคยาสีสะตามสมควรแล้ว พระองค์จึงเสด็จไปยังกรุงราชคฤห์พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร แสดงภาพพระเจ้าพิมพิสาร เสด็จมาพร้อมด้วยบริวารเพื่อเข้าเฝ้าพระบรมศาสดา ณ ลัฏฐิวัน หรือดงตาลหน่อม โดยก่อนที่พระพุทธองค์จะทรงแสดงธรรมนั้น ได้โปรดให้พระอุรุเวลกัสสปะซึ่งเป็นทีนัจฉิของชนเหล่านั้น ประกาศความไม่มีแก่นสารแห่งลัทธิเก่าให้ชนเหล่านั้นทราบเสียก่อน

๑,๐๐๓ องค์ ประทับอยู่ ณ ลัญจิวัน หรือสวนตาลหนุ่ม
 กรุงราชคฤห์ เมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้สดับพระกิตติศัพท์ว่า
 พระสมณโคดม พระโอรสแห่งศากยราชสกุล ทรงสละมรवासสมบัติ
 เสด็จออกทรงผนวช จนทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสรู้เป็น
 พระพุทธเจ้า บัดนี้ เสด็จมาถึงกรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ ณ ลัญจิวัน
 ทรงโสมนัสอย่างยิ่ง ได้เสด็จไปเข้าเฝ้าพร้อมด้วยข้าราชการ
 จำนวน ๑๒ นหุต (๑ นหุต เท่ากับ ๑๐,๐๐๐) พระเจ้าพิมพิสารถวาย
 อภิวัตด้วยความเคารพ แต่เหล่าข้าราชการต่างแสดงอาการ
 กระด้างกระเดื่อง บางพวกถวายอภิวัต บางพวกแค่ประนมมือ บาง
 พวกแค่พุดทักทาย บางพวกประกาศชื่อตระกูลของตน บางพวกนั่ง
 นิ่งเฉย ไม่ถวายอภิวัต ไม่สนใจ เพราะสงสัยว่า พระพุทธเจ้ากับ
 พระอรุเวลกัสสปะ ใครเป็นอาจารย์ ใครเป็นศิษย์ พระพุทธองค์
 ทรงทราบข่าวว่าขามคระพนับถือชฎิล ๓ พี่น้อง จึงรับสั่งให้
 พระอรุเวลกัสสปะคลี่คลายความสงสัยนั้น

พระอรุเวลกัสสปะลุกจากที่นั่ง ห่มจีวรเฉวียงบ่า กราบลงแทบ
 พระยุคลบาทพระบรมศาสดา แล้วอธิบายเหตุผลที่เลิกนับถือลัทธิ
 บุชาไฟว่าการบูชาไฟไม่ใช่ทางหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลาย เราได้เห็น
 ทางอันสงบ ไม่มีกิเลสเป็นเหตุก่อให้เกิดทุกข์ ไม่มีความกังวลเข้ามา
 พัวพัน ไม่ติดอยู่ในกามภพ ไม่แปรปรวนเป็นอย่างอื่น ไม่ใช่ธรรม
 ที่บุคคลอื่นจะแนะนำให้เชื่อได้ แต่เป็นคุณที่ปรากฏแก่ใจตนเอง
 เหตุนี้ เราจึงไม่ยินดีในการเช่นสรวงและการบูชาไฟ ซึ่งเคย
 ประพடுத்தมาแล้ว จากนั้นได้ประกาศว่า พระพุทธเจ้าเป็นศาสดา
 ของเรา ส่วนเราเป็นสาวกของพระองค์

เมื่อเหล่าข้าราชการของพระเจ้าพิมพิสารเห็นเช่นนั้น ก็หมด
 ความเคลือบแคลงสงสัย คลายความถือตัว ไม่มีกิริยากระด้าง

กระเบื้องเหมือนตอนมาถึง พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าทุกคนพร้อม จะรับฟังพระธรรมเทศนา จึงทรงแสดงธรรมเรื่องอนุปพุทพิกถา และเรื่องอริยสัจ ๔ พระเจ้าพิมพิสารพร้อมข้าราชการบริวาร ๑๑ นหุต ได้ดวงตาเห็นธรรม สำเร็จเป็นพระโสดาบัน ส่วนอีก ๑ นหุต มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ทั้งหมดประกาศตนเป็นอุบาสก ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ตลอดชีวิต

พระเจ้าพิมพิสารกราบทูลว่า “เมื่อหม่อมฉันยังเป็นพระกุมาร อยู่ ได้ตั้งความปรารถนาไว้ ๕ ประการ ดังนี้

๑. ขอให้ได้รับราชาภิเษกเป็นกษัตริย์แคว้นมคธ
๒. ขอให้พระอรหันต์ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบมายังแคว้นมคธ
๓. ขอให้ได้เข้าไปนั่งใกล้พระอรหันต์นั้น
๔. ขอให้พระอรหันต์นั้นแสดงธรรมให้ฟัง
๕. ขอให้รู้ทั่วถึงธรรมของพระอรหันต์นั้น

บัดนี้ ความปรารถนาที่หม่อมฉันตั้งใจไว้ สำเร็จแล้ว ทุกประการ ในวันพรุ่งนี้ ขออาราธนาพระองค์พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกทั้งปวง เสด็จไปเสวยภัตตาหารในพระราชานิเวศน์”

พระพุทธเจ้าทรงรับอาราธนาแล้ว พระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยข้าราชการถวายอภิวัตมูลลาเสด็จกลับ

ทรงรับพระอุทยานเวฬุวันเป็นสังฆาวาส

ในวันรุ่งขึ้น พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก เสด็จไปยังพระราชานิเวศน์ ประทับนั่งบนพระพุทธอาสน์แล้ว พระเจ้าพิมพิสารถวายภัตตาหาร ทรงอังคาสพระสงฆ์ด้วยพระองค์เองซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ครั้นพระสงฆ์ฉันภัตตาหารเสร็จ

จิตรกรรมเล่าเรื่องพุทธประวัติ ตอนพระเจ้าพิมพิสารถวายพระอุทยานเวฬุวัน
เป็นสังฆาวาสซึ่งนับเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา
ผลงานอาจารย์เหม เวชกร

เรียบร้อยแล้ว พระเจ้าพิมพิสารกราบทูลว่า “ลัญจิวันที่เสด็จไปประทับอยู่นั้น เป็นสถานที่เล็ก ทั้งไกลจากชุมชน หนทางไปมาไม่สะดวก หม่อมฉันขอถวายพระอุทยานเวฬุวันสวนไม้ไผ่ให้เป็นสังฆาวาสที่พักของพระสงฆ์ ด้วยเป็นสถานที่กว้างใหญ่ มีเสนาสนะพร้อมมูล อยู่ไม่ใกล้ไม่ไกลจากชุมชน กลางวันไม่พลุกพล่านด้วยผู้คน กลางคืนเงียบสงบ ไม่มีเสียงอื้ออึง หนทางไปมาสะดวก เหมาะจะแสวงหาความสงบ หลีกเร้นอยู่ตามวิสัยสมณะ ควรเป็นที่ประทับอยู่ของพระองค์” แล้วทรงจับพระเต้าทองหลั่งน้ำลงบนพระหัตถ์พระพุทธเจ้า ถวายพระอุทยานเวฬุวันเป็นสังฆาวาส

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงรับพระอุทยานเวฬุวันเป็นสังฆาวาสซึ่งนับเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา และทรงอนุโมทนาแล้ว จึงทรงพาพระสงฆ์สาวกไปประทับ ณ วัดเวฬุวัน และทรงใช้วัดเวฬุวันแห่งนี้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนา นับแต่ทรงให้การอุปสมบทชฎิล ๓ พี่น้อง ทรงพาไปเผยแผ่ธรรมในกรุงราชคฤห์โดยมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายไปได้อย่างรวดเร็ว

ทรงรับพระอัครสาวก

ขณะพระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์นี้ มีมาณพคนหนึ่งชื่อว่าอุปติสสะ เกิดในตระกูลพราหมณ์ ณ หมู่บ้านอุปติสสคาม ตำบลนาลันทา ใกล้กรุงราชคฤห์ เป็นบุตรของวังคันตพราหมณ์กับนางสารีพราหมณี อุปติสสะเป็นเพื่อนสนิทกับมาณพอีกคนหนึ่งชื่อว่าโกลิตตะ เป็นบุตรของนางโมคคัลลีสพราหมณี ในหมู่บ้านโกลิตตคาม ซึ่งอยู่ใกล้กับหมู่บ้านอุปติสสคาม ทั้งสองตระกูลนี้คบหาเป็นเพื่อนกันมานานถึงเจ็ดชั่วอายุคน ดังนั้น

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร
เล่าเรื่องประวัติของพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ
แสดงภาพอุปติสสะ (พระสารีบุตร) และสหายคือ โกลิตะ (พระโมคคัลลานะ)
ขณะยังเป็นฆราวาสพาบริวารมานั่งชมมหรสพ

อุปติสสะกับโกลิตะ จึงคบหาเป็นเพื่อนกันตามบรรพบุรุษ ทั้งสองคนมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน เข้าศึกษาศิลปวิทยาในสำนักเดียวกัน มักไปไหนมาไหนด้วยกัน และมีบริวารคนละ ๕๐๐ คน คอยติดตามห้อมล้อมไปด้วยเสมอ

วันหนึ่งชวนกันไปชมมหรสพ แต่ไม่รู้รู้สึกสนุกสนาน เกิดความเบื่อหน่ายในการชมมหรสพ เห็นฟ้องต้องกันว่า การชมมหรสพ จะได้ประโยชน์อะไร คนที่กำลังแสดงอยู่ อีกไม่ถึง ๑๐๐ ปี ก็จะต้องตายกันหมด ควรออกบวชแสวงหาโมกขธรรมดีกว่า จึงชวนกันไปบวชอยู่ในสำนักของสังยุชยปริพาชก หนึ่งในจำนวนครูทั้ง ๖ ซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนมากมายในสมัยนั้น

หลังจากบวชเป็นปริพาชกแล้ว มาณพทั้งสองใช้เวลาไม่นานนักก็ศึกษาเล่าเรียนจนจบความรู้ของอาจารย์ เพราะเป็นผู้มีสติปัญญาดี แต่ไม่พอใจในความรู้เพียงเท่านั้น เพราะไม่สามารถทำให้บรรลุโมกขธรรมได้ จึงเที่ยวเสาะแสวงหาพรหมณาจารย์ผู้เป็นนักปราชญ์ สามารถบอกทางบรรลุโมกขธรรมได้ เมื่อไม่พบนักปราชญ์ตามที่คาดหวัง จึงพากันกลับมาอยู่ในสำนักอาจารย์สังยุชยตามเดิม และตั้งกติกากันว่า หากใครพบโมกขธรรมก่อนจงบอกแก่กัน จากนั้นได้แยกย้ายกันเสาะแสวงหาโมกขธรรม

เข้าวันหนึ่ง ขณะพระอัสสชิกำลังเที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ อุปติสสปริพาชกเดินมาจากอารามปริพาชก ได้เห็นพระอัสสชิมีกิริยาอาการสำรวม น่าเลื่อมใส สุภาพเรียบร้อยสงบเสงี่ยม งดงามทั้งการเดินและการยืน มีนัยน์ตาทอดลง แผลงจากบรรพชิตทั่วไป เกิดความเลื่อมใสในจริยาวัตรของท่าน จึงเดินตามหลังไปด้วยความรู้สึกแปลกใจว่า นักบวชท่านนี้เป็นใครกัน เราไม่เคยพบเห็นมาก่อน คงจะเป็นพระอรหันต์หรือผู้บรรลุธรรมขั้นใด

ขึ้นหนึ่ง สังกัดเห็นพระเถระกำลังบิณฑบาตอยู่ ไม่เหมาะจะเข้าไปถาม จึงเดินตามไปห่าง ๆ ครั้นเห็นพระเถระได้อาหารบิณฑบาตพอสมควร กำลังหาสถานที่ฉันภัตตาหาร จึงเข้าไปปรนนิบัติให้เกิดความคุ้นเคย แล้วสอบถามว่า “ท่านผู้เจริญ อากัปกิริยาของท่านสงบเสงี่ยมยิ่งนัก ผิวพรรณก็เปล่งปลั่งสดใส ใครเป็นศาสดาของท่าน ท่านชอบใจคำสอนของใคร ทำให้ต้องละทิ้งบ้านเรือนออกบวช” เมื่อพระอัสสชิตอบว่า “พระสมณโคดมทรงละฆราวาสวิสัย เสด็จออกทรงผนวชจากราชสกุลศากยะ เป็นศาสดาของเรา เราชอบใจคำสอนของพระองค์ จึงติดตามออกบวช” จึงถามต่อไปว่า “ศาสดาของท่านสั่งสอนอย่างไร”

พระเถระตอบอย่างถ่อมตนว่า “เราบวชได้ไม่นานนัก เพิ่งเข้ามาศึกษาพระธรรมวินัยนี้ จึงไม่สามารถแสดงธรรมให้ท่านฟังโดยพิสดารได้ แต่จะบอกให้รู้เพียงใจความสั้น ๆ”

อุปติสสปริพาชกขอให้บอกเพียงใจความสั้น ๆ เท่านั้น พระอัสสชิ จึงบอกย่อ ๆ ว่า

“เอ ธัมมา เหตุปภะวา เตสัง เหตุง ตะถาคะโต อาหะ
เตสญจะ โย นิโรโธ จะ เอวังวาที มหาสมะโน”

แปลว่า ธรรมเหล่าใดเกิดจากเหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้นไว้ด้วย พระมหาสมณะมีปกติตรัสสอนอย่างนี้

เมื่อพระเถระกล่าวจบ อุปติสสปริพาชกเกิดดวงตาเห็นธรรมว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีการเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีการดับไปเป็นธรรมดา จากนั้นถามพระเถระว่า “ขณะนี้พระศาสดาประทับอยู่ที่ไหน” เมื่อทราบวาประทับอยู่ที่พระเวฬุวัน จึงนิมนต์ให้พระเถระล่วงหน้าไปก่อน

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร แสดงภาพอุปติสสปริพาชกฟังธรรมจากพระอัสสชิ แล้วตามพระเถระจนได้อุปสมบทในพระพุทธศาสนา ได้รับขนานนามว่าพระสารีบุตร

ครั้นพระเถระจากไปแล้ว อุปติสสปริพาชกก็กลับไปหาโกลิตปริพาชก บอกข่าวการพบพระอัสสชิ และแสดงธรรมให้ฟังตามที่ตกลงกันไว้ โกลิตปริพาชกได้ดวงตาเห็นธรรมเหมือนกัน หลังจากนั้นคนทั้งสองชวนกันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ตั้งใจจะพาอาจารย์สัญญาชัยไปด้วย แต่สัญญาชัยปริพาชกมีทิฏฐิมานะมาก ถือตนว่าเป็นเจ้าสำนักใหญ่ มีคนเคารพนับถือมาก ไม่อาจจะลดตัวเป็นศิษย์ใครได้ จึง

ปฏิเสธไม่ยอมไป แม้พยายามชักชวนหลายครั้งก็ไม่เป็นผลสำเร็จ ท่านได้ถามคนทั้งสองว่า “ในโลกนี้ คนโง่มากหรือคนฉลาดมาก” เมื่อคนทั้งสองตอบว่า “คนโง่มาก คนฉลาดมีน้อย” ท่านจึงกล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น คนฉลาดจงไปหาพระสมณโคดม คนโง่จงมาหาเรา ท่านทั้งสองจงไปกันเถิด”

ในที่สุด อุบัติสสะและโกลิตะได้อำลาสัญญาชัยปริพาชก ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเวฬุวัน พร้อมด้วยเพื่อนปริพาชก ๒๕๐ คน ส่วนอีก ๒๕๐ คน ยังคงอยู่กับสัญญาชัยปริพาชกต่อไป ขณะนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอยู่ ทอดพระเนตรเห็นสหายนทั้งสอง นำบริวารมาแต่ไกล ทรงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “คู่อัครสาวกของเรากำลังมา” เมื่อคนเหล่านั้นมาถึง ถวายอภิวาทแล้วนั่งฟังพระเทศนา ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง บริวาร ๒๕๐ คน สำเร็จเป็นพระอรหันต์พร้อมกันในวันนั้นเอง ยกเว้นอุบัติสสะและโกลิตะทั้งหมดทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา พระองค์ประทานอุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ภายหลังอุปสมบท อุบัติสสะมีชื่อว่า **พระสารีบุตร** ส่วนโกลิตะมีชื่อว่า **พระโมคคัลลานะ** ตามนามมารดาของตนตั้งแต่นั้นมา

พระโมคคัลลานะหลังจากอุปสมบทได้ ๗ วัน หลีกไปบำเพ็ญเพียรที่บ้านกัลลวาลมุตตคาม แคว้นมคธ ขณะปฏิบัติธรรมอยู่นั้น ถูกความง่วงครอบงำ มีความเบื่อหน่าย นั่งโง่งงอยู่ พระพุทธเจ้าทรงทราบด้วยพระญาณ จึงเสด็จไปประทานพระอุบายแก้ง่วงว่า “ดูกรโมคคัลลานะ เมื่อเธอกำหนดกรรมฐานโดยรู้สึกง่วงนอน จงกำหนดกรรมฐานนั้นให้มากขึ้นกว่าเดิม ความง่วงของเธอย่อมหายไป ถ้ายังไม่หายง่วง ให้ตริกรตรองพิจารณาถึงธรรมที่ได้ฟัง และเรียนมาแล้ว สาธยายธรรมนั้น ยอนหูทั้งสองข้าง เอามือลูบ

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร
แสดงภาพพระพุทธเจ้าเสด็จไปประทานอุบายแก้งวงพระโมคคัลลานะ
ในระหว่างที่ท่านกำลังบำเพ็ญเพียร

ตามตัว ยืนขึ้นแล้วเอาน้ำลูบนัยน์ตา เหลียวดูทิศทั้งหลาย แหงน
ดูดาวบนท้องฟ้า ทำความรู้สึกให้เหมือนกันทั้งกลางวันกลางคืน
เดินจงกรมกลับไปกลับมา ไม่ให้จิตคิดฟุ้งซ่านไปในภายนอก
สุดท้ายให้สำเร็จสี่ทศโยค คือ นอนตะแคงขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมกัน
ตั้งสติว่าจะไม่ประกอบสุขในการนอน ตื่นแล้วรีบลุกขึ้นทำความ
เพียรทันที” ต่อจากนั้นประทานพระโอวาทอีก ๓ ข้อ ดังนี้

๑. จงสำเหนียกว่า เราจักไม่ชูงวงเข้าไปสู่ตระกูล คือไม่ถือตัว
ว่าเป็นคนสำคัญ เพราะเมื่อชูงวงเข้าไปสู่ตระกูล หากคนทั้งหลาย
มีงานจำเป็นอยู่หลายอย่าง ไม่ทันได้ใส่ใจถึง อาจทำให้เข้าใจผิดไป
ว่า ใครยุงพวกเขาให้แตกต่างเรา พวกเขาจึงไม่สนใจเรา และเมื่อ

บิณฑบาตไม่ได้อะไร ก็จะเขินอาย คิดฟุ้งซ่าน ไม่สำรวจจิต ทำให้จิตห่างจากสมาธิ

๒. จงสำเหนียกว่า เราจักไม่พูดถ้อยคำเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งกัน เพราะเมื่อพูดได้เถียงกันไปมา ก็ต้องพูดมาก คิดฟุ้งซ่าน ไม่สำรวจจิต ทำให้จิตห่างจากสมาธิ

๓. เราไม่สนับสนุนให้คลุกคลีกับหมู่ชน ไม่ว่าจะเป็นคนฤหัสถ์หรือบรรพชิต แต่สนับสนุนให้คลุกคลีกับเสนาสนะอันเงียบสงบ ไม่มีเสียงอ้ออึ้ง ไร้คนสัญจร เหมาะจะหลีกเร้นอยู่ตามวิสัยสมณะ

พระโมคคัลลานะทูลขอให้ทรงแสดงธรรมเรื่องต้นหักขยธรรม คือ ข้อปฏิบัติอันจะนำไปสู่การดับกิเลสต้นหา พระองค์ตรัสสอนไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นสิ่งทั้งปวงในโลก เมื่อไม่ยึดมั่นถือมั่น ก็จะไม่สะดุ้งหวาดหวั่น เมื่อไม่สะดุ้งหวาดหวั่น ก็ดับกิเลสต้นหาทั้งปวงได้ พระโมคคัลลานะปฏิบัติตามพระโอวาทที่ตรัสสอน สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในวันนั้น ต่อมาได้รับการยกย่องให้เป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้าย เป็นผู้เลิศในทางมฤตธรรม

ฝ่ายพระสารีบุตร หลังจากอุปสมบทได้ ๑๕ วัน ตามเสด็จพระพุทธองค์ไปพักที่ถ้ำสุกรชาตา เขาศิขณภูฏ กรุงราชคฤห์ มีปริพาชกผู้หนึ่งชื่อว่าทิมขะ อัคริเวสสนโคตร ซึ่งเป็นหลานของท่านเอง ได้มาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า แสดงทิวฐิมานะของตนว่า “สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่ชอบใจหมด” พระองค์ตรัสตอบอัคริเวสสนะว่า “ถ้าอย่างนั้น ความเห็นอย่างนั้น ก็ต้องไม่ควรแก่ท่าน ท่านต้องไม่ชอบใจความเห็นอย่างนั้น” แล้วทรงแสดงทิวฐิของคน ๓ ประเภทความว่า “คนบางพวกเห็นว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา เราชอบใจหมด คนบางพวกเห็นว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา เราไม่ชอบใจหมด คนบางพวกเห็นว่า บางสิ่งควรแก่เรา

ถ้ำสุกรขาคตา บนเขาคิชฌกูฏ กรุงราชคฤห์
สถานที่ที่พระสารีบุตรบรรลุอรหัตตผล

เราชอบใจ บางสิ่งไม่ควรแก่เรา เราไม่ชอบใจ ทิฏฐิเช่นนี้ทำให้เกิด
การเข้าใจผิดกัน ทุ่มเถียงกัน บาดหมางกัน จนถึงเบียดเบียนกัน
ขึ้น เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนี้ ควรละทิฏฐินั้นเสีย และไม่ทำทิฏฐิ
อื่นให้เกิดขึ้นอีก”

ครั้นทรงแสดงโทษความยึดมั่นถือมั่นด้วยทิฏฐิ ๓ อย่างนั้น
แล้ว ทรงแสดงธรรมเรื่องเวทนาปริคคหสูตร อันมีเนื้อหาโดยย่อ
ว่า “มหาภูตรูป ๔ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ ประชุมกันเข้าเป็นกาย
เกิดจากบิดามารดา เต็บโตมาเพราะข้าวสุกและขนมสด มีการแตก
ทำลายไป ไม่ยั่งยืน ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เมื่อพิจารณา
เห็นอย่างนี้ ย่อมละความพอใจในกาย ความเยื่อใยในกาย และ
ความตกอยู่ในอำนาจของกามได้ เวทนา ๓ ได้แก่ สุข ทุกข์ และ

ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ ก็เช่นเดียวกัน เป็นของไม่เที่ยง เวทนาอย่างหนึ่งเกิดขึ้น เวทนาอีกสองอย่างก็หายไป ขึ้นอยู่กับปัจจัยปรุงแต่ง เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนี้ ย่อมละความยึดมั่นถือมั่น เบื่อหน่ายในเวทนาเหล่านั้น เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนดย่อมหลุดพ้น ไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยทวิฏฐิ ไม่วิวาทแก่งแย่งกับใคร”

พระสารีบุตรนั่งถวายนานพักอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์ของพระพุทธเจ้า ฟังพระธรรมเทศนาที่ตรัสแสดงแก่ที่ฆนขปริพาชก ตั้งใจพิจารณาไปตามกระแสแห่งพระธรรมเทศนานั้น จิตก็หลุดพ้นจากอาสวะ ไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในวันนั้น ต่อมาได้รับการยกย่องให้เป็น**พระอัครสาวกเบื้องขวา เป็นผู้เลิศในทางมีปัญญา**มาก

ส่วนที่ฆนขปริพาชก ได้ดวงตาเห็นธรรม ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล สิ้นความเคลือบแคลงสงสัยในพระพุทธศาสนา ทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนาว่า **“มีความไพเราะ ดุจบุคคลหงายของที่ดีว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง ส่องประทีปในที่มืด”** และประกาศตนเป็นอุบาสกขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต

วิชา

อุโบสถศีล

บทที่ ๑

อุโบสถ

วิถีชีวิตของมนุษย์นั้น เปลี่ยนแปลงไปตามวิทยาการที่เกิดขึ้นใหม่ตลอดเวลา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น ล้วนเป็นไปเพื่อยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ให้สะดวกสบายยิ่งขึ้น ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าศีลมีบทบาทสำคัญ โดยเฉพาะศีล ๘ หรืออุโบสถศีล เพราะเป็นวิธีการยกระดับจิตใจของมนุษย์ให้สูงขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ

การรักษาศีล ๘ นี้ เป็นการฝึกไม่ใช้ชีวิตของเราบริโภควัตถุมากเกินไป ไม่ให้กลายเป็นคนลุ่มหลงมัวเมาในวัตถุ กล่าวคือในวันปกติเคยแต่ตามใจตนเอง แสวงหาความสุขด้วยการกินตามใจชอบ สนุกสนานอยู่กับการดูหรือฟัง และสะดวกสบายด้วยการนอนฟูกนุ่มหรูหรา พอมาถึงวันพระ ก็ฝึกเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย โดยพึ่งวัตถุเพียงเท่าที่จำเป็นหรือพอแก่ความต้องการ

ที่แท้จริงของชีวิต ผิดเป็นอยู่ให้พอดีและมีความสุข เช่น กินอาหารในเวลาจำกัดแค่เที่ยงวันและเพียงพอแก่สุขภาพ หรือนอนบนที่นอนที่ไม่สะดวกสบายมากเกินไปซึ่งจะทำให้ไม่เป็นคนเกียจคร้าน เป็นต้น

ความเป็นมาของอุโบสถ

อุโบสถมีมาก่อนพุทธกาล เป็นชื่อการบำเพ็ญพรตอย่างหนึ่งของนักบวชนอกพระพุทธศาสนา และเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของคนทั่วไปในสมัยนั้น แต่เดิมเป็นธรรมเนียมของปริพาชกและนักบวชนอกพระพุทธศาสนา นัดกันมาประชุมแสดงธรรมทุกวัน ๘ คำ ๑๕ คำ ซึ่งในสมัยต้นพุทธกาล พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงวางระเบียบในเรื่องนี้ไว้ ต่อมาทรงอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์ประชุมกันสนทนาธรรมและแสดงธรรมแก่พุทธศาสนิกชนในวันเช่นนั้นบ้าง

การถืออุโบสถมีการกล่าวไว้ในพระสูตรหลายแห่ง เช่น อรรถกถาคังคมาลชาดก อัญญาภิชาต เป็นต้น ความว่า

ในอดีตกาล มีเศรษฐีคนหนึ่งชอบทำบุญบริจาคทาน ทั้ง ชักชวนภรรยา บุตร ธิดา และพวกพ้องบริวารทั้งหลาย ให้รักษาศีล ๕ ในวันปกติ ครั้นถึงวันพระ ก็ชักชวนให้รักษาศีลอุโบสถศีล

ครั้งนั้น มีชายยากจนคนหนึ่ง ได้เข้าไปขอรับจ้างทำงานในบ้านของเศรษฐี เศรษฐีบอกเงื่อนไขว่า “ทุกคนในบ้านหลังนี้ ล้วนถือศีลรักษาศีลอุโบสถ ถ้าเธอถือศีลรักษาศีลอุโบสถได้ ก็ทำงานได้” ด้วยความมุ่งมั่นอยากจะทำงานและเป็นคนว่าง่าย ชายหนุ่มผู้นี้ จึงยอมจะรักษาศีลอุโบสถ ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยรู้มาก่อนว่าอุโบสถศีลคืออะไร มีวิธีการรักษาศีลอย่างไร

ต่อมาวันหนึ่ง เศรษฐีสั่งหญิงรับใช้ว่า “วันนี้เป็นวันอุโบสถ

เธอจงจัดอาหารให้คนงานแต่เช้าตรู่ พวกเขารับประทานอาหารแล้ว จะได้ถือศีลรักษาอุโบสถกัน” หญิงรับใช้ได้ปฏิบัติตามคำสั่งเมื่อคนในบ้านรับประทานอาหารเช้าแล้ว ได้สมათานศีลรักษาอุโบสถ อยู่ตามลำพังในที่พักของตนเอง ยกเว้นชายหนุ่มยากจนนั้นได้ออกไปทำงานแต่เช้าตรู่ โดยไม่ทราบว่าเป็นวันรักษาอุโบสถเลย เขาทำงานตลอดทั้งวันจนตะวันตกดิน จึงกลับมาบ้าน เมื่อหญิงรับใช้นำอาหารมาให้ เขาถามด้วยความแปลกใจว่า “วันนี้ผู้คนหายไปไหนกันหมด ทำไมไม่มีเสียงเฮ็ดอึ้งเหมือนทุกวัน”

หญิงรับใช้ตอบว่า “เขาถือศีลรักษาอุโบสถกัน ต่างคนต่างอยู่ในที่พักของตัวเอง” ครั้นทราบที่ทุกคนในบ้านรักษาอุโบสถ เขารำพึงว่า ‘ในท่ามกลางคนถือศีล เราคนเดียวไม่ได้ถือศีล จะอยู่ได้อย่างไร เราจะอธิษฐานอุโบสถตอนนี้ได้หรือเปล่านั้น’ ไม่ยอมรับประทานอาหารเช้า จึงเข้าไปถามเศรษฐี ได้รับคำตอบว่า “ถ้ารักษาอุโบสถตอนนี้ จะได้เพียงครึ่งเดียว เพราะไม่ได้อธิษฐานตั้งแต่เช้า” จึงบอกว่า “ครึ่งเดียวก็ได้” จากนั้นได้สมათานศีลกับเศรษฐี รักษาอุโบสถในที่อยู่ของตน

ครั้นเวลาล่วงมาถึงกลางดึกคืนนั้น เขาไม่ได้รับประทานอาหารเลยทั้งวัน หิวอาหารจนจะเป็นลม เศรษฐีนำเอาอาหารต่าง ๆ มาให้ ก็ไม่ยอมรับประทาน ยอมเสียชีวิต แต่ไม่ยอมเสียศีล

ในที่สุด เมื่อความเจ็บปวดรุนแรงขึ้น คนทั้งหลายเห็นว่าเขาต้องตายแน่นอน จึงนำออกมาวางนอกระเบียง ขณะเขาใกล้จะตาย พระราชากรุงพาราณสี เสด็จประพาสพระนครผ่านมาทางนั้นพอดี ชายหนุ่มนั้น ได้เห็นพระสิริของพระเจ้าแผ่นดิน จึงปรารถนาจะได้ราชสมบัติเช่นนั้นบ้าง จากนั้นก็สิ้นใจตาย

ด้วยผลจากการรักษาอุโบสถเพียงครึ่งเดียวนั้น เขาได้ไปเกิดใน

ครรภ์พระอัครมเหสีของพระราชากรุงพาราณสีนั้น เมื่อประสูติแล้ว ได้รับการขนานพระนามว่า อุทัยกุมาร ครองสิริราชสมบัติใน กรุงพาราณสี สืบแทนพระราชบิดาในกาลต่อมา

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การรักษาอุโบสถปฏิบัติ กันมาก่อนสมัยพุทธกาลแล้ว และเป็นอุโบสถที่มีอานิสงส์มาก

อุโบสถสมัยพุทธกาล

ครั้นถึงสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้มี ธรรมเนียมการรักษาอุโบสถ กำหนดเป็นวันประชุมฟังธรรมและ สมาทานรักษาอุโบสถของคฤหัสถ์โดยเฉพาะ ทรงให้ใช้วันพระ เช่นเดียวกับสมัยก่อนพุทธกาล แต่ทรงบัญญัติให้พิเศษกว่า คือ ให้มีการรับไตรสรณคมน์และถือศีล ๘ ด้วย

พุทธศาสนิกชนจึงถือว่าวันพระเป็นวันสำคัญ และจะถือโอกาส ไปวัด ทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์และฟังพระธรรมเทศนา สำหรับผู้เคร่งครัดในหลักคำสอนพระพุทธศาสนา ก็จะทำถือศีล ๘ หรืออุโบสถศีลด้วย นอกจากนี้ ยังถือว่าวันพระไม่ควรทำบาปใด ๆ โดยเชื่อกันว่า การทำบาปหรือทำผิดศีลในวันพระเป็นบาปมากกว่า วันอื่น

คำว่า อุโบสถ เป็นชื่อของศีล ๘ สำหรับให้คฤหัสถ์รักษา แปลว่า การอยู่จำ การเข้าจำ หมายถึง การรักษาศีลในวันที่กำหนด และบำเพ็ญกุศลอย่างอื่นในคราวเดียวกันด้วย เช่น สวดมนต์ ฟังพระธรรมเทศนา สนทนาธรรม เจริญกรรมฐาน เป็นต้น เพื่อ ผูกควบคุมกายวาจาให้ประณีตยิ่งขึ้น เป็นอุบายขัดเกลาจิตใจ อย่างหยาบให้เบาบาง และเป็นทางสงบใจ อันเป็นความสุขใน ทางพระพุทธศาสนา

องค์ประกอบของอุโบสถ

อุโบสถที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้พุทธศาสนิกชนฝ่ายคฤหัสถ์สมาทานรักษา เพื่อทำกุศลความดีร่วมกันในวันพระ ประกอบด้วยองค์ ๒ ประการ ได้แก่ ไตรสรณคัมภ์ และศีล ๘ ซึ่งแตกต่างจากอุโบสถนอกพระพุทธศาสนา คือไม่มีไตรสรณคัมภ์ และศีล ๘ ดังนั้น การรักษาอุโบสถ จึงเป็นการปฏิบัติตนตามที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้

บทที่ ๒

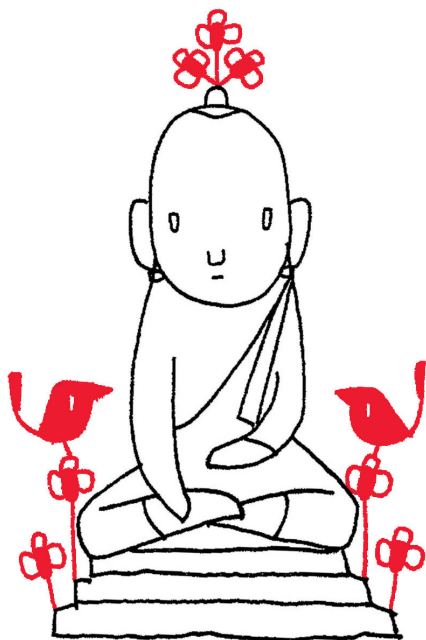
ไตรสรณคมน์

ก่อนที่จะศึกษาเรื่องไตรสรณคมน์ขอให้ทบทวนเรื่อง พระรัตนตรัยก่อน ดังนี้

พระรัตนตรัย

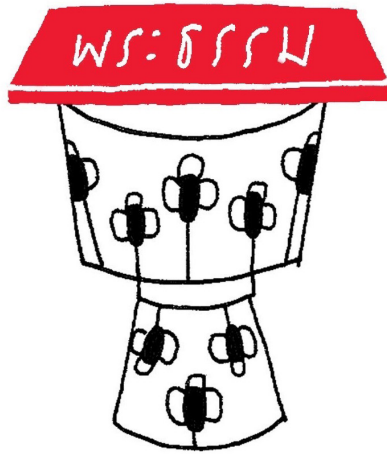
คำว่า **รัตน** หรือ **รัตน์** แปลว่า **แก้ว** โดยทั่วไปหมายถึง อัญมณีหรือแร่ธาตุที่มีค่าหาได้ยาก หรือหมายถึงคนสัตว์หรือ สิ่งของที่ดีประเสริฐได้อีกความหมายหนึ่ง เช่น อิตถิรัตน์ คือ หญิงที่ประเสริฐ หัตถิรัตน์ คือ ช่างตัวประเสริฐ เป็นต้น ดังนั้น รัตน ในที่นี้ จึงหมายถึง สิ่งมีค่าเพื่อเป็นหลักที่เคารพบูชาสูงสุด ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา สิ่งที่มีค่าเพื่อเป็นหลักที่เคารพบูชาสูงสุด ของพุทธศาสนิกชนมี ๓ ประการ ได้แก่ พระพุทธ พระธรรม และ พระสงฆ์ ที่เรียกว่า **พระรัตนตรัย** หรือ **พระไตรรัตน์** แปลว่า แก้ว ๓ ประการ ดังนี้

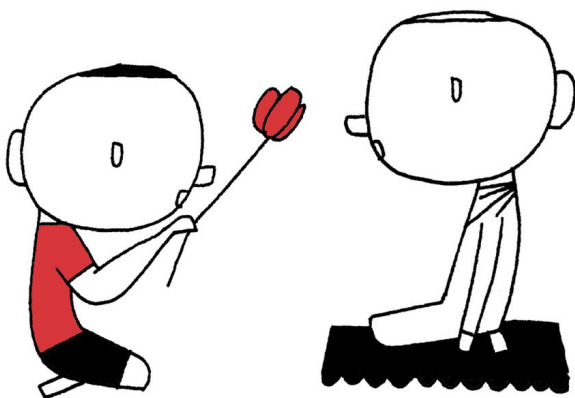
๑. พระพุทธรัตนะ หรือ พระพุทธ คือ พระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นมนุษย์ธรรมดาผู้หนึ่ง ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมีทรงรู้ความจริงของสิ่งทั้งหลาย ทรงพัฒนาพระปัญญาอันถึงความรู้แจ้งเป็นโพธิ คือเข้าถึงความจริงดังที่เรียกว่า ตรัสรู้ พระองค์ทรงทำให้โลกรู้ว่า มนุษย์มีความสามารถและศักยภาพที่จะพัฒนาตนให้เป็นพระพุทธเจ้าได้และสั่งสอนผู้อื่นให้รู้ตามได้

เจ้าชายสิทธัตถะเมื่อเสด็จออกผนวชทรงพัฒนาพระองค์จนตรัสรู้ธรรมด้วยพระองค์เองกลายเป็น พุทธะ หรือ สัมมาสัมพุทธะ แล้วทรงสั่งสอนให้ผู้อื่นให้รู้ความจริงของสิ่งทั้งหลายด้วยการประพาดิชอบด้วยกาย วาจา และใจ ทำให้ทรงมีคุณที่

สำคัญย่อลงได้ ๓ ประการ ได้แก่ ๑) พระปัญญาคุณ คือ ความฉลาดรอบรู้ในธรรมทั้งปวงด้วยพระองค์เอง ๒) พระบริสุทธิคุณ คือความบริสุทธิ์สิ้นกิเลส และ ๓) พระกรุณาคุณ คือ ความกรุณาให้สัตว์โลกพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

๒. พระธรรมรัตนะ หรือ พระธรรม คือ ความจริง ความดีงามตามกฎธรรมชาติ ซึ่งทำให้มนุษย์ผู้เข้าถึงหรือศึกษาเรียนรู้จนเข้าใจความจริงของธรรมชาติ และปฏิบัติให้ตรงกับความจริงของกฎธรรมชาตินั้น พระธรรมนั้นแม้พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิด พระธรรมก็เป็นอยู่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าเป็นเพียงแค่ผู้ค้นพบแล้วทรงนำมาสั่งสอน มาแสดง มาชี้แจง มาขยายความ หรือทำให้ง่าย เกิดเป็นหลักสำหรับประพฤติปฏิบัติแก่ผู้อื่นว่า ถ้าอยู่กับธรรมโดยเข้าใจธรรม ทำได้ตรงตามธรรม พระธรรมจึงจะมีคุณ คือ ทำให้ผู้ประพฤติมีความสุข พบกับความสันติ

๓. พระสังฆรัตนะ หรือ พระสงฆ์ คือ หมู่สาวกที่ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เกิดเป็นชุมชนแห่งการศึกษา มีทั้งผู้สำเร็จการศึกษา ผู้กำลังศึกษา และกำลังเข้าสู่อการศึกษา พระสงฆ์จึงมีคุณ คือ เป็นผู้ศึกษาและปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า แล้วสั่งสอนให้ผู้อื่นศึกษาและปฏิบัติตามธรรมที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบ

พระรัตนตรัยเป็นสิ่งประเสริฐสุดและควรแก่การเคารพนับถือที่สามารถนำความสุขความเจริญมาให้แก่ผู้ยอมรับนับถือและปฏิบัติตาม ซึ่งรัตนะของมีค่าอย่างอื่นไม่สามารถนำมาให้ได้ การถึงรัตนะทั้ง ๓ ประการนี้ เรียกว่า ไตรสรณคัมภ์ คือ ที่พึ่งที่ระลึกถึงอันเกษมสูงสุดของพุทธศาสนิกชน ผู้ถึงไตรสรณคัมภ์ย่อมสามารถกำจัดทุกข์ และมีความสุข นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองของชีวิต จนถึงบรรลุพระนิพพานได้ในที่สุด

ไตรสรณคมน์

คำว่า **ไตรสรณะ** แปลว่า **สรณะ ๓** หมายถึง พระรัตนตรัย กล่าวคือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ส่วนคำว่า **คมน์** แปลว่าการถึง ดังนั้น **ไตรสรณคมน์** จึงแปลว่า การถึงสรณะ ๓ มีความหมายว่า การนับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะครบทั้ง ๓ ประการ ดังนี้

๑. พระพุทธเจ้า เชื่อว่าเป็นสรณะ เพราะกำจัดภัยของสัตว์ทั้งหลาย ด้วยการแนะนำสิ่งเป็นประโยชน์และให้หลีกเลี่ยงจากสิ่งไม่เป็นประโยชน์

๒. พระธรรม เชื่อว่าเป็นสรณะ เพราะรักษาผู้ปฏิบัติตามไม่ให้เกิดไปในที่ชั่ว ด้วยการให้ข้ามพ้นจากทุกคติภูมิ คืออบาย ๔ ได้แก่ นรก สัตว์ดิรัจฉาน เปรต และอสุรกาย

๓. พระสงฆ์ เชื่อว่าเป็นสรณะ เพราะเป็นเนื่อนาบุญของโลก คอยแนะนำสั่งสอนให้ปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า

ไตรสรณคมน์นี้ ทำให้คนทุกประเภทเป็นพุทธศาสนิกชน โดยสมบูรณ์ ทั้งเด็กผู้ใหญ่ ทั้งเพศหญิงเพศชาย ทั้งคฤหัสถ์ ทั้งบรรพชิต ใครถือไตรสรณคมน์ ก็เป็นพุทธศาสนิกชนทันที แต่เมื่อไตรสรณคมน์ขาด ความเป็นพุทธศาสนิกชน ก็ขาดลงทันทีเช่นกัน

สรณคมน์ ๒ ประเภท

การถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะนั้น ประมวลได้ ๒ ประเภท ดังนี้

๑. **สรณคมน์ของพระอริยบุคคล** ตั้งแต่พระโสดาบันบุคคล เป็นต้นไป ซึ่งหมดความสงสัยในพระรัตนตรัย เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะ เมื่อฟังพระปฐมเทศนาจบ ได้ดวงตาเห็นธรรม สำเร็จ

เป็นพระอริยบุคคล ขอบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาตลอดชีวิต ดังนั้น สรรณคมน์ของพระอริยบุคคลจะไม่ขาดตลอดชีวิต

ตัวอย่างการถือสรณคมน์ของสุปปพุทธภุททัญญู ปรากฏในคัมภีร์
ชั้นอรรถกถา ธรรมบท ความว่า

วันหนึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมในพระเวฬุวัน สุปปพุทธภุททัญญู บุรุษโรคเรื้อน ยากจนเข็ญใจ ได้ไปฟังธรรมด้วย เขาได้บรรลุโสดาบัน ประสงค์จะกราบทูลการบรรลุธรรมให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ แต่ไม่มีโอกาสเพราะผู้คนหนาแน่น จึงกลับไปบ้านก่อน เมื่อผู้คนกลับไปหมดแล้ว เขาได้กลับมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าใหม่ ท้าวสักกเทวราช คิดจะลองใจ จึงตรัสกับเขาว่า “สุปปพุทธะ เจ้าเป็นคนยากจน เอาเถอะ เราจะให้ทรัพย์มากมายแก่เจ้า ขอเพียงเจ้าพูดว่า พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ไม่ใช่พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เล็กกันที”

สุปปพุทธภุททัญญูกล่าวว่า “น้าอายุจริงท้าวสักกะ เราไม่ใช่คนขัดสนจนยาก เรามีอริยทรัพย์ สามารถมีความสุขได้ ในขณะที่คนอื่นรู้สึกเป็นทุกข์” เมื่อท้าวสักกะไม่สามารถจะให้สุปปพุทธภุททัญญูพูดอย่างนั้นได้ จึงเสด็จจากเขาไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลคำพูดโต้ตอบระหว่างตนกับสุปปพุทธภุททัญญูให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “มหาบพิตร คนเช่นพระองค์ จำนวนร้อย จำนวนพัน ก็ไม่สามารถจะให้สุปปพุทธภุททัญญูพูดตามความต้องการของพระองค์ได้”

เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า พระอริยบุคคลจะไม่ยอมประพฤติกายทุจริต วาจทุจริต และมโนทุจริต เป็นเหตุให้สรณคมน์ขาดหรือเศร้าหมองเลย เพราะหมดความสงสัยในพระรัตนตรัยแล้ว

๒. สรรณคมน์ของปุถุชนทั่วไป ซึ่งยังละกิเลสไม่ได้ แต่มีศรัทธาและปัญญาเห็นจริงในคุณพระรัตนตรัย จำแนกได้ ๒ อย่าง คือ

๑) เทววาจิกสรณคมน์ ได้แก่ สรณคมน์ของตปฺสสะและ
 ภัลลิกะ พานิชย์สองพี่น้อง ผู้ได้พบพระพุทธเจ้าเมื่อแรกตรัสรู้ใหม่ ๆ
 ขณะประทับอยู่ใต้ต้นอชปาลนิโครธ ได้ถวายข้าวสัตตมุงสัตตูก้อน
 แล้ว กราบทูลแสดงตนเป็นอุบาสก ถึงพระพุทธเจ้ากับพระธรรม
 เป็นสรณะ เพราะขณะนั้นยังไม่มีพระสงฆ์

๒) เตววาจิกสรณคมน์ ได้แก่ สรณคมน์ของเหล่าเทวดาและ
 มนุษย์ที่มอບตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนา ยอมรับ
 นับถือพระรัตนตรัยทั้ง ๓ เป็นที่พึ่ง เช่น เศรษฐีบิดาของพระยสะ
 แสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต เป็น
 อุบาสกคนแรกในพระพุทธศาสนา มารดาและภรรยาเก่าของ
 พระยสะ แสดงตนเป็นอุบาสิกาถึงพระรัตนตรัยตลอดชีวิต เป็น
 อุบาสิกาคู่แรกในพระพุทธศาสนา เป็นต้น

สรณคมน์ของปุถุชนนี้ หากขาดปัญญารู้คุณพระรัตนตรัย
 ศรัทธายังไม่มั่นคง อาจสงสัยลังเลใจในพระรัตนตรัยหรือเปลี่ยน
 ไปนับถือศาสนาอื่น ทำให้สรณคมน์ขาดหรือเศร้าหมองได้

วิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์ในอดีต

ในสมัยพุทธกาล การเข้าถึงไตรสรณคมน์ ใช้วิธีเปล่งวาจาใน
 ที่เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าหรือพระอริยสาวกทั้งหลายว่า
 “เอสาหัง ภัันเต ณะคะวันตัง สระระณัง คัจฉามิ ธัมมัญจะ ภิกขุ
 สังฆัญจะ อุปาสะกัง มัง ณะคะวา ธาเรตุ อัจฉะตักเค ปาณูปะตัง
 สระระณัง คะตัง” แปลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ข้าพระองค์
 ขอถึงพระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ
 ขอพระผู้มีพระภาค จงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะ
 ด้วยชีวิต ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ครั้นพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ใครใคร่จะเข้าถึงไตรสรณคมน์ ฟังไปยังปูชนียสถาน เช่น พระพุทธรูป เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น แล้วระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย เปล่งวาจาตามภาษาบาลีข้างต้น เสมือนเปล่งวาจาสมათานในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าหรือพระอริยสาวกทั้งหลาย ถือว่าได้สมათานไตรสรณคมน์เหมือนกัน ถ้าไม่กระทำต่อหน้าปูชนียสถาน จะสมათานต่อหน้าพระภิกษุรูปเดียว ๒ รูป ๓ รูป หรือ ๔ รูปก็ได้ โดยเปล่งวาจาว่า “เอเต มะยัง ภัันเต สุจิระปะรินิพพุตัมปิ ตัง ภาคะวันตัง สระณะัง คัจฉามะ ธัมมัญจะ ภิกขุสังฆัญจะ พุทธะมามะกาดีโน สังโฆ ฮาเรตุ” แปลว่า ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น แม้ปรินิพพานแล้ว พร้อมด้วยพระธรรมและพระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึกขอพระสงฆ์จงจำข้าพเจ้าทั้งหลายไว้ว่า เป็นพุทธมามกะ ยอมรับนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป การเปล่งวาจาสมათานโดยวิธีนี้ ได้ใช้มาถึงปัจจุบัน เรียกว่า การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ

วิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์ในปัจจุบัน

ครั้นล่วงกาลมาถึงปัจจุบันสามารถประมวลวิธีการเข้าถึงไตรสรณคมน์ได้ ๒ วิธี ดังนี้

๑. การศึกษาคำสอนในพระพุทธศาสนา ให้มีความซาบซึ้งในคุณของพระรัตนตรัย จนเกิดศรัทธา มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ขอถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะสูงสุด และปฏิบัติตนตามคำสอนในพระพุทธศาสนา เป็นวิธีเข้าถึงพระรัตนตรัยอย่างหนึ่ง

๒. การแสดงตนเป็นพุทธศาสนิกชน ได้แก่ การเข้าเป็นพุทธบริษัท คือ ภิกษุ สามเณร อุบาสก และอุบาสิกา ในฝ่ายบรรพชิต เป็นพุทธศาสนิกชนด้วยการบรรพชาอุปสมบท ฝ่ายคฤหัสถ์ เป็นด้วยการปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะ ด้วยการเปล่งวาจารับไตรสรณคมน์ว่า พุทธัง สาระณัง คัจฉามิ เป็นต้น จะรับจากพระภิกษุก็ได้ ตั้งใจสมาทานด้วยตนเองก็ได้ เมื่อรับไตรสรณคมน์เสร็จแล้ว ก็ได้ชื่อว่าเข้าถึงพระรัตนตรัยโดยสมบูรณ์

สรณคมน์ขาด

คำว่า สรณคมน์ขาด หมายถึง บุคคลผู้ถึงไตรสรณคมน์ขาดจากความเป็นพุทธศาสนิกชนหรือพุทธบริษัท ผู้ถึงไตรสรณคมน์จะขาดจากไตรสรณคมน์ เพราะไปเข้าศาสนาอื่น เรียกว่า อัญญสัจตฤทเทส คือ นับถือพระพุทธเจ้าเป็นพระศาสดาแล้ว แต่เปลี่ยนไปนับถือบุคคลอื่น ไตรสรณคมน์ก็ขาด นอกจากนี้เมื่อหันไปเคารพนับถือสิ่งอื่นแทนพระรัตนตรัย ไตรสรณคมน์ก็ขาด หรือเมื่อกล่าวต่อพระธรรมวินัยด้วยความตั้งใจ ไตรสรณคมน์ก็ขาด อนึ่ง การตายของบุคคลผู้นับถือพระรัตนตรัย เมื่อบุคคลนั้นตายแล้ว ไตรสรณคมน์ก็ขาด เพราะจะนับถือพระรัตนตรัยข้ามภพข้ามชาติก็หาไม่ได้

สรณคมน์เศร้าหมอง

ไตรสรณคมน์สามารถเศร้าหมองได้ แต่ไม่ถึงกับขาด เนื่องจากสาเหตุ ๕ ประการ ดังนี้

๑. อญาณะ คือ ความไม่รู้ไม่เข้าใจในพระรัตนตรัย แสดงตนเป็นพุทธบริษัทหรือพุทธศาสนิกชนโดยไม่รู้เรื่องพระรัตนตรัยเลย

ทั้งไม่พยายามศึกษาเรียนรู้ด้วย

๒. **วิกิจฉนา** คือ ความสงสัย เคลือบแคลง ลังเลใจ โลเลใจ ไม่แน่นอนในการถึงสรณะของตน เช่น สงสัยว่า พระพุทธเจ้า ตรัสรู้จริงหรือ พระธรรมให้ผลจริงหรือ พระสงฆ์ปฏิบัติชอบจริง หรือ ทำดีได้ดีจริงหรือ ทำชั่วได้ชั่วจริงหรือ เป็นต้น

๓. **มิจฉญาณณะ** คือ ความรู้ผิดเข้าใจผิด เช่น เข้าใจ พระรัตนตรัยหรือสิ่งแทนพระรัตนตรัย เป็นเทพเจ้า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นของขลัง สามารถช่วยอำนาจโชคลาภ ปัดรังควานรักษาโรคได้ เป็นต้น

๔. **มิจฉาวัตติ** คือ การปฏิบัติตนผิดไปจากคำสอนของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ ปฏิบัติไปในทางอื่น เช่น ไสยศาสตร์ มนต์ดำ เป็นต้น

๕. **อนาถระ** คือ การประพฤติน่าอื้อเพื่อในพระรัตนตรัย ไม่เคารพนับถือ แสดงอาการเฉยเมย รังเกียจดูหมิ่นดูแคลน ไม่ให้ความสำคัญ หรือกระทำล่วงเกินต่าง ๆ เป็นการขาดความเคารพ เช่น ตัดเศียรพระพุทธรูป แสดงกิริยาไม่เหมาะสมในศาสนสถาน พุดคุยในขณะฟังธรรม พุดติเตียนพระภิกษุปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เป็นต้น

ข้อยกเว้นสรณคัมภ์ขาดหรือเศร้าหมอง

ผู้มีความเคารพในพระรัตนตรัย หากประมาทพลาดพลั้ง หลงลืมสติ มีความเร่ร่อน หรือเจ็บป่วย สุขภาพไม่อำนวย ไม่สามารถแสดงความเคารพได้ สรณคัมภ์ของเขาไม่เศร้าหมอง ผู้กล่าวติเตียนพระพุทธรูปที่สร้างไม่ถูกต้องตามพุทธลักษณะ ประราธนาจะให้ถูกต้อง ไม่ชื่อว่าขาดความเคารพพระพุทธเจ้า

ได้ฟังธรรมที่แสดงไม่ถูกต้อง เห็นว่าจักเป็นโทษทำให้หลักธรรม คำสอนในพระศาสนาคลาดเคลื่อน หรือฟังไม่ดีไม่ชัดเจนทำให้ เข้าใจผิด จึงได้ถามเพื่อคลายความสงสัย มิใช่เป็นการลองปัญญา คนอื่น ก็ไม่เชื่อว่าขาดความเคารพพระธรรม ผู้เห็นภิกษุประพฤติ มิชอบตามพระธรรมวินัย กล่าวติเตียนตามความผิดนั้น หรือ ห้ามปรามเพื่อไม่ให้กระทำความผิดซ้ำอีก ด้วยมุ่งจะให้ เป็น ประโยชน์แก่ภิกษุรูปนั้น ไม่เชื่อว่าขาดความเคารพพระสงฆ์ สรรณคมน์ของผู้นั้น จะได้ชื่อว่าเศร้าหมองสักหน่อยหนึ่งหามิได้

ทั้งนี้ ผู้ใดขาดจากไตรสรณคมน์ก็ขาดจากความเป็น พุทธศาสนิกชนหรือพุทธบริษัท แต่อาจมาเข้าเป็นพุทธบริษัท กลับมาถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะเหมือนเดิมได้อีก ส่วนผู้ใดมี ไตรสรณคมน์เศร้าหมอง เมื่อแก้เหตุทำให้เศร้าหมองได้ ก็จักหาย เศร้าหมอง กลับมาบริสุทธิ์ผุดผ่องเหมือนเดิม เพียงสนใจศึกษา พระพุทธศาสนาให้รู้ซาบซึ่งถึงคุณพระรัตนตรัย แก่ความเคลือบ แคลงสงสัยลังเลใจ มีความมั่นคงในสรณะของตน และศึกษา พระพุทธศาสนาให้รู้ว่า พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร ให้ทำอะไร ให้เว้นอะไร แก่การปฏิบัติผิดให้ถูกต้องตามคำสอนของพระพุทธเจ้า มีความเอื้อเพื่อเคารพในพระรัตนตรัยให้เหมาะสม การกระทำ ดังกล่าวมานี้ ทำให้ไตรสรณคมน์บริสุทธิ์ผุดผ่อง สรรุปก็คือ ศึกษา ให้รู้และปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา

บทที่ ๓

อุโบสถศีล

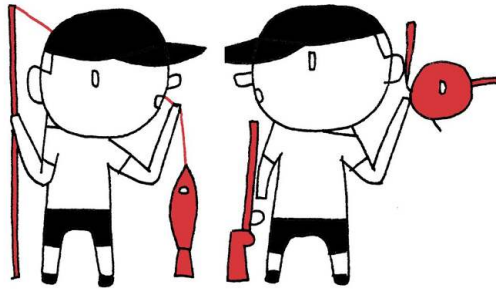

โดยทั่วไปเราจะใช้คำว่า ศีล ๘ เมื่อสมาทานรักษาในวาระพิเศษหรือรักษาอยู่เป็นประจำ และใช้คำว่า อุโบสถศีล เมื่อสมาทานรักษาในวันพระ อย่างไรก็ตาม ทั้งศีล ๘ และอุโบสถศีล มี ๘ สิกขาบทเหมือนกัน มีข้อต้องรักษาเหมือนกัน ต่างกันเพียงอุโบสถศีล ถ้าขาดข้อใดข้อหนึ่ง ก็ไม่เรียกว่าอุโบสถศีลตามพุทธบัญญัติ เพราะฉะนั้น เมื่อทำผิดอุโบสถศีลแม้เพียงข้อเดียว ก็ถือว่าศีลขาด พุดง่าย ๆ ว่า ศีลขาดข้อเดียว ก็ขาดหมดทั้ง ๘ ข้อ ใครรักษาอุโบสถศีล จึงควรสำรวมระวังกายวาจาเป็นพิเศษ

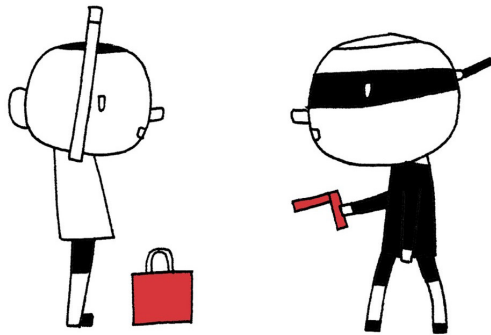
อุโบสถศีล

อุโบสถศีลมีสิกขาบท ๘ ข้อ ดังนี้

๑. ปาณาติปาตา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ
คือ การตั้งใจงดเว้นจากการฆ่าสัตว์

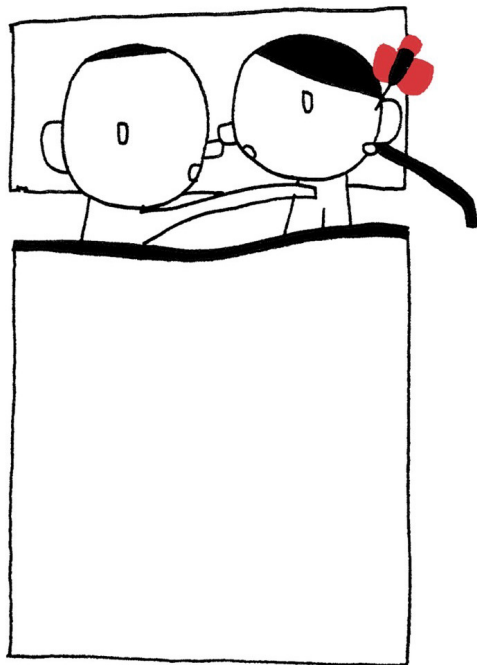

ผู้สมานรักษาอุโบสถศีล ต้องงดฆ่าสัตว์ทุกชนิด ตั้งแต่ฆ่ามนุษย์ จนถึงสัตว์เล็กสัตว์น้อยต่าง ๆ รวมถึงการทรมาน ทรมานสัตว์ด้วย

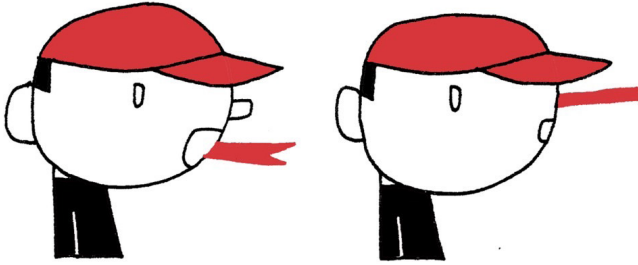

๒. อะทินนาทานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ คือ การตั้งใจงดเว้นจากการลักทรัพย์

ผู้สมานรักษาอุโบสถศีล ต้องงดขโมยสิ่งของของคนอื่น ไม่ได้ให้ทุกชนิด รวมถึงการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาด้วย เช่น โหลดหนังเถื่อน หรือโหลดโปรแกรมเถื่อน เพราะเป็นการขโมยเช่นกัน เป็นต้น

๓. อะพรหฺมะจะรียา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ
คือ การตั้งใจดเว้นจากการเสพงาม อันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์
ผู้สมานรักษาอุโบสถศีล ต้องงดไม่เสพงามในช่วงรักษา
อุโบสถศีล เพราะเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ ศีลข้อนี้ต่างกับศีล
ข้อ ๓ ในศีล ๕ กล่าวคือ ในศีล ๕ นั้น ให้งดทำผิดประเวณีใน
ผู้ที่มีใช้คู่ของตน แต่ถ้าเป็นคู่ครองของตนไม่ห้าม ส่วนในอุโบสถ
ศีลนี้ ให้งดเสพงามโดยเด็ดขาด แม้ในคู่ครองของตนเองก็ไม่ได้
จึงชื่อว่า พรหมจรรย์ คือ ประพฤติอย่างพรหม

๔. มุสาวาทา เวระมะณี สิกขาปะทัง สมาธิยามิ คือ การตั้งใจงดเว้นจากการพูดเท็จ

ผู้สมาทานรักษากุโบสถศีล ต้องงดพูดเท็จ รวมถึงพูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพื่อเจ้า จะรักษาศีลข้อนี้ได้ ต้องฝึกนิสัยให้เป็นคน คิดก่อนพูด เรื่องที่พูดควรพูดหรือไม่ พูดอย่างไรจึงจะได้ประโยชน์ พูดอย่างไรให้ถูกกาลเทศะ พูดอย่างไรจะไม่กระทบจิตใจคน พูดอย่างไรเราจะไม่เสียใจในภายหลัง ศีลข้อนี้ไม่ได้หมายถึงการพูด ด้วยปากเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการใช้สื่อต่าง ๆ แทนการพูดด้วย เช่น การพิมพ์ข้อความแสดงความคิดเห็นในโลกออนไลน์ การ แต่งเพลง การเขียนข่าว เขียนบทความ เป็นต้น ก็รวมอยู่ในศีล ข้อนี้ด้วย เราคงทราบกันดีว่า ผลของการฝึกศีลข้อนี้ สามารถ สร้างความเจ็บช้ำให้แก่ผู้อื่นได้ร้ายแรงแค่ไหน ดังนั้น ผู้สมาทาน รักษาอุโบสถศีล ควรรักษาศีลข้อนี้ให้บริสุทธิ์ ไม่ขาด ไม่ต่างพร้อย เพราะมีผลดีกับทั้งตัวเองและคนรอบข้างทุกคน

๕. สุราเมระยะมัชชะปะมาทัฏฐานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ คือ การตั้งใจงดเว้นจากการดื่มสุราเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท

ผู้สมานรักษาอุโบสถศีล ต้องงดดื่มสุราเมรัยทุกชนิด ยาเสพติดก็รวมอยู่ในศีลข้อนี้ด้วย การดื่มสุรา การเสพสิ่งเสพติด ทำให้ขาดสติสัมปชัญญะ เพราะการขาดสติสัมปชัญญะ ก็จะรักษาศีลข้ออื่นไม่ได้ด้วย

๖. วิกาละโภชะนา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ คือ การตั้งใจงดเว้นจากบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือตั้งแต่เที่ยงแล้ว จนอรุณขึ้นมาใหม่

ผู้สมาทานรักษาศูโบสถศีล ต้องงดบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ศีลข้อนี้ท่านหมายเอาตั้งแต่อรุณขึ้นไปจนถึงเที่ยง เรียกว่า กาล เป็นเวลาที่คนถือศูโบสถศีลบริโภคอาหารได้ ตั้งแต่หลังเที่ยงวันไปจนถึงรุ่งอรุณของวันใหม่ เรียกว่า วิกาล เป็นเวลาดงดบริโภคอาหารทุกชนิด เว้นน้ำธรรมดาและน้ำปานะ ตามพระพุทธอานุญาตมี ๘ อย่าง ได้แก่ น้ำทำจากผลมะม่วง ผลหว่า ผลกล้วยมีเมล็ด ผลกล้วยไม่มีเมล็ด ผลมะพร้าว ผลจันทน์ ผลมะปราง และเหง้าบัว

๗. นัจจะคีตะวาทีตะวิสุกะทัสสะนา มาลาตันระวิเลปะนะ
ธารณะมัตตะนะวิภูสะนัฏฐานา เวระมะณี สิกขาปะทัง
สะมาทียามิ คือ การตั้งใจงดเว้นจากพ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี ดูกาการละเล่นต่าง ๆ อันเป็นข้าศึกแก่กุศล ตลอดจนลูบไล้ทัดทรงประดับตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ ของหอม เครื่องย้อม เครื่องทา สิกขาบทข้อนี้แบ่งเป็น ๒ ตอน ถ้าทำผิดศีลตอนใดตอนหนึ่งเพียงตอนเดียว ก็ถือว่าขาดหมดทั้ง ๒ ตอน คือ

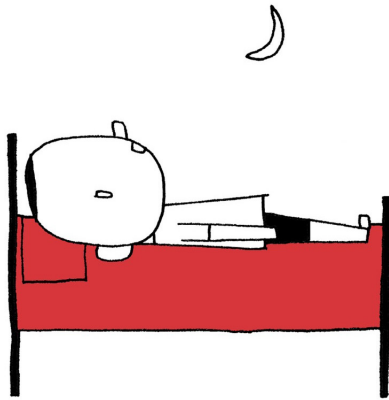
๑) ตอนแรก ผู้สมาทานรักษาศูโบสถศีล ต้องงดพ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูกาการละเล่น อันเป็นข้าศึกต่อกุศลศีลตอนแรกนี้ ท่านห้ามทั้งเล่นเองหรือใช้คนอื่นเล่นให้ดูหรือฟัง เมื่อสมาทานรักษาศูโบสถศีลแล้ว ยังเปิดวิทยุฟังเพลง ฟังลิเก ฟังมหรสพต่าง ๆ หรือเปิดโทรทัศน์ หลบไปนั่งในที่มองไม่เห็นภาพอาศัยฟังแต่เสียงจากโทรทัศน์นั้น ย่อมไม่สมควร ถือว่าผิดศีลข้อนี้ เพราะมีเจตนาทำผิดศีลชัดเจน หากเขากำลังดูโทรทัศน์หรือฟังวิทยุกันอยู่ ผู้สมาทานรักษาศูโบสถศีลผ่านไปทางนั้นพอดีบังเอิญได้เห็นหรือได้ยิน แต่ไม่สนใจเดินผ่านเลยไป อย่างนี้ไม่ผิดศีล เพราะไม่ได้มีเจตนาจะดูหรือฟังมาก่อน แต่หากผ่านไปเห็นหรือได้ยินเข้าพอดี พลอยร่วมวงดูหรือฟังกับเขาด้วย อย่างนี้ผิดศีล

๒) ตอนหลัง ต้องดัดแต่งตัว ลูบทา ทัดทรง ประดับตกแต่งร่างกาย ด้วยระเบียบดอกไม้ ของหอม เครื่องย้อม เครื่องทา ในข้อนี้มีข้อสังเกตว่า บางคนก่อนไปวัดรักษาอุโบสถ ตกแต่งร่างกาย ทาหน้าทาปากให้สวยงาม เพราะคิดว่าทำก่อนถือศีล

ไม่ผิด ความจริงผิดศีล เพราะมีเจตนาจะทำให้สวยงาม ผู้รักษาอุโบสถศีล ต้องคำนึงถึงเจตนาในการรักษาอุโบสถด้วยว่า จะรักษาตลอดวันหนึ่งคืนหนึ่ง คำว่า วันหนึ่งคืนหนึ่ง ได้กำหนดนับตั้งแต่อรุณขึ้นของวันรักษาไปจนถึงอรุณขึ้นของวันใหม่ ถ้าประดับตกแต่งร่างกายภายในกำหนดนี้ ถือว่าทำผิดศีล

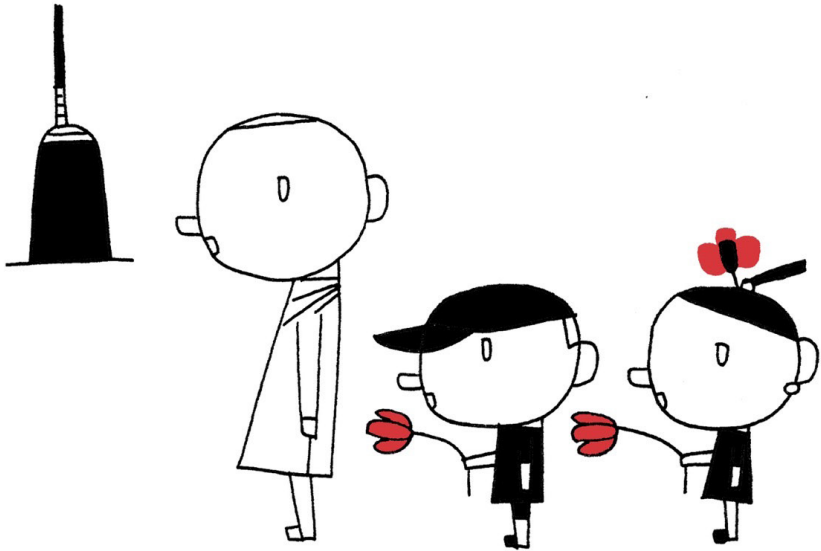

๘. อูจาสะยะนะมะหาสะยะนา เวะระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทียามิ คือ การตั้งใจดเว้นจากการนั่งนอนบนที่นอนสูงใหญ่ ภายในยัดด้วยนุ่นและสำลี

ผู้สมาทานรักษาอุโบสถศีล ต้องงดนั่งหรือนอนบนที่นอนสูงใหญ่ ในศีลข้อนี้ หมายถึงที่นั่งและที่นอนที่สูงใหญ่เกินประมาณประดับตกแต่งด้วยเครื่องปูลาดอย่างวิจิตรงดงาม รวมไปถึงที่นอนยัดด้วยนุ่นและสำลีด้วย ทั้งนี้ เพื่อมิให้ยินดีติดใจในความงามและสัมผัสความอ่อนนุ่มสบายของที่นั่งที่นอนเหล่านั้น เพื่อขัดเกลาความยินดีติดใจในการนั่งหรือนอนอันสบาย

การสมาทานอุโบสถศีล

การสมาทานอุโบสถศีล จะสมาทานทีละข้อตามลำดับ ๑ ถึง ๘ ก็ได้ว่า ปาณาติปาตา เวระมะณี สิกขาปะทัง สมาதியามิ จนถึงว่า อุจจาสะยะนะมะหาสะยะนา เวระมะณี สิกขาปะทัง สมาதியามิ เรียกว่า **ปัจเจกสมาทาน** หรือจะสมาทานรวมกันทุกข้อว่า พุทธะบัญญัติตัง อุโปสะถัง สมาதியามิ ก็ได้ **อัญฐังคะสะมันนาคะตัง สิลัง สมาதியามิ** ก็ได้ **อัญฐะสีลานิ สมาதியามิ** ก็ได้ เรียกว่า **เอกัฒมสมาทาน** จะสมาทานด้วยวิธีใดก็ตาม ต้องรักษาให้ครบทุกสิกขาบทหรือทุกข้อ ถ้าขาดข้อใดข้อหนึ่งไป ถือว่าไม่เป็นอุโบสถตามพุทธบัญญัติ อุโบสถศีลยังสามารถสมาทานได้ด้วยตนเอง หรือสมาทานกับพระสงฆ์ที่วัดก็ได้ ควรสมาทานตั้งแต่เช้าตรู่ของวันพระ อย่ารอจนเวลาสาย ถ้าวรสมาทานตอนเที่ยงหรือตอนบ่าย อุโบสถนั้นก็ไม่มีบริบูรณ์เต็มทั้งวัน มีอานิสงส์น้อยถอยลงไปด้วย ส่วนการรักษาศีลไม่ให้ขาด ไม่ให้ต่างพร้อย จะรักษาที่บ้านก็ได้ ที่วัดก็ได้ รักษาไปจนถึงเช้าตรู่ของวันใหม่ เมื่อรักษาครบตามกำหนด ถือว่าเสร็จสิ้นการรักษาอุโบสถ เพราะการรักษาอุโบสถจะหมดไปตามวันที่ได้สมาทานไว้ ไม่จำเป็นต้องมีพิธีลาศีล เพราะในคำสมาทานประกาศไว้ชัดว่า จะรักษาอุโบสถวันหนึ่งกับคืนหนึ่งเท่านั้น หลังจากนั้นควรสมาทานศีล ๕ หรือนิจศีล เพื่อรักษาในวันปกติ

อุโบสถกาล

อุโบสถกาลหรือเวลาในการรักษาอุโบสถศีลสำหรับให้อุบาสกอุบาสิกาเลือกรักษาตามศรัทธา มี ๓ ประเภท ดังนี้

๑. ปกติอุโบสถ เป็นอุโบสถที่อุบาสกอุบาสิการักษากันในวันพระตามปกติเช่นทุกวันนี้ กำหนดให้รักษาเดือนหนึ่ง ๔ วัน คือ วันขึ้น ๘ ค่ำ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ วันแรม ๘ ค่ำ วันแรม ๑๕ ค่ำ หรือวันแรม ๑๔ ค่ำ เมื่อมีเดือนขาด รักษากันเฉพาะวันหนึ่งคืนหนึ่งเท่านั้น

๒. ปฏิชาครอุโบสถ เป็นอุโบสถสำหรับคนมีศรัทธาจะรักษาให้ยิ่งขึ้นไป มากกว่าปกติอุโบสถ กำหนดให้รักษากันคราวละ ๓ วัน ถือเอาวันพระในปกติอุโบสถเป็นหลัก เพิ่มวันรักษาก่อนวันพระ ๑ วัน เรียกว่า วันรับ และหลังวันพระอีก ๑ วัน เรียกว่า วันส่ง เช่น วัน ๘ ค่ำเป็นวันรักษาปกติอุโบสถ ผู้จะรักษาปฏิชาครอุโบสถก็เริ่มรักษาตั้งแต่วัน ๗ ค่ำ ไปสิ้นสุดเอาวัน ๙ ค่ำ คือรักษาในวัน ๗ ค่ำ ๘ ค่ำ และ ๙ ค่ำ รวม ๓ วัน ๓ คืน

๓. ปาฏิหาริย์อุโบสถ เป็นอุโบสถสำหรับคนมีศรัทธาจะรักษาให้ยิ่งขึ้นไป มากกว่าปกติอุโบสถและปฏิชาครอุโบสถทั้งสองข้างต้น กำหนดให้รักษาปีละครั้ง ต่อเนื่องกันไปทุก ๆ วันในฤดูฝนเป็นเวลา ๔ เดือน คือ ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ จนถึงวันเพ็ญกลางเดือน ๑๒ ถ้าไม่สามารถรักษาได้ตลอด ๔ เดือน จะรักษา ๓ เดือนภายในพรรษาก็ได้ คือวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงวันขึ้น ๑๕ เดือน ๑๑ หรือ ๓ เดือนก็ไม่สามารถรักษาได้ จะรักษาเพียง ๑ เดือนก็ได้ คือวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันขึ้น ๑๕ เดือน ๑๒ อย่างต่ำสุดควรรักษาให้ได้ ๑๕ วันหรือครึ่งเดือน คือวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงแรม ๑๕ ค่ำ สิ้นเดือน ๑๑

บทที่ ๔

ระเบียบพิธีรักษาอุโบสถศีล

อุบาสกอุบาสิกาผู้มีศรัทธาปรารถนาจะรักษาอุโบสถศีล ควรทำกิจการงานต่าง ๆ ให้เสร็จสิ้นก่อนถึงวันอุโบสถ ครั้นถึงวันอุโบสถ ทำกิจส่วนตัวให้เสร็จเรียบร้อยก่อนรุ่งเช้า นำภัตตาหารคาวหวานไปทำบุญตามวัดใกล้บ้านบ้าง ตามวัดที่ตนศรัทธาบ้าง ตามความสะดวกของแต่ละคน เมื่อพระสงฆ์ทำวัตรเช้าเสร็จก็จะเริ่มพิธีสมทานอุโบสถศีลในขั้นตอนต่าง ๆ ตามลำดับต่อไปนี้

กล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย

ลำดับแรก ผู้สมทานรักษาอุโบสถศีลทุกคน ฟังกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัยพร้อมกันว่า

ยะมะหัง สัมมาสัมพุทธัง ภาวะวันตัง สาระณัง คะโต
(ผู้หญิงว่า คะตา) พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด ตรัสรู้ดีโดยชอบ
ข้าพเจ้าถึงแล้วว่าเป็นที่พึ่ง กำจัดภัยได้จริง

อิมินา สักกาเรนะ ตัง ภาวะวันตัง อะภิปุชเยยามิ ข้าพเจ้า
ขอบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ด้วยเครื่องสักการะนี้

ยะมะหัง สะวากขาตัง ภาวะวะตา ธัมมัง สาระณัง คะโต
(ผู้หญิงว่า คะตา) พระธรรมใด อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว
ข้าพเจ้าถึงแล้วว่าเป็นที่พึง ก่าจัดภัยได้จริง

อิมินา สักกาเรนะ ตัง ธัมมัง อะภิปุชเยยามิ ข้าพเจ้าบูชา
ซึ่งพระธรรมนั้น ด้วยเครื่องสักการะนี้

ยะมะหัง สุปะฏิปันนัง สังฆัง สาระณัง คะโต (ผู้หญิงว่า
กะตา) พระสงฆ์หมู่ใด เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว ข้าพเจ้าถึงแล้วว่าเป็น
ที่พึง ก่าจัดภัยได้จริง

อิมินา สักกาเรนะ ตัง สังฆัง อะภิปุชเยยามิ ข้าพเจ้าบูชา
ซึ่งพระสงฆ์หมู่นั้น ด้วยเครื่องสักการะนี้

อะระหัง สัมมาสัมพุทธโธ ภาวะวะวา พุทธัง ภาวะวันตัง
อะภิวาเทมิ (กราบ)

สะวากขาโต ภาวะวะตา ธัมโม ธัมมัง นะมัสสามิ(กราบ)

สุปะฏิปันโน ภาวะวะโต สาวะกะสังโฆ สังฆัง นะมามิ (กราบ)

กล่าวคำประกาศของคฤโอบสถศีล

ต่อจากนั้น ผู้เป็นหัวหน้า นั่งคุกเข่าประนมมือ ฟังกล่าว
คำประกาศของคฤโอบสถศีลว่า

อัชชะ โจนโต บักขัสสะ อัญฐะมิติวะโส (๑๔ คำ ให้อำนาจ
จากตฤททะสีทิวะโส ๑๕ คำ ให้อำนาจ ปณณะระสีทิวะโส อะมาวะสีทิวะโส)
เอวะรุโป โข โจนโต ทิวะโส พุทธะนะ ภาวะวะตา ปญญัตตัสสะ
ธัมมัสสะวะนัสสะ เจวะ ตะทัตถายะ อุปาสะกะอุปาสิกานัง
อุโปสะถัสสะ จะ กาโล โทติ ฯ

หันทะ มะยัง โจนโต สัพเพ อีระ สะมาคะตา ตัสสะ ณะคะวะโต
 อัมมานุอัมมะปะฏิปัตติยา ปุชเชนัตถายะ อิมัญจะ รัตติง อิมัญจะ
 ทิวะสัง อัญจันคะสะมันนาคะตัง อุโปสะถัง อุปะวะลีสสามาติ
 กาละปะริจเจทัง กัตวา ตัง ตัง เวระมะณิง อารัมมะณัง กะริตวา
 อะวิกขิตตะจิตตา หุตวา สักกัจจัง อุโปสะถัง สะมาทียะยามะ
 อีทิสัง ทิ อุโปสะถัง สัมปัตตานัง อัมหากัง ชิวิตัง มา นิรัตถะกัง
 โทตุ ฯ

ข้าพเจ้า ขอประกาศเริ่มเรื่องความที่จะได้สมาทานรักษา
 อุโบสถ ตามกาลสมัยพร้อมด้วยองค์ ๘ ประการ ให้สาธุชนที่จะ
 ตั้งจิตสมาทานทราบทั่วกัน ก่อนแต่จะสมาทาน ณ บัดนี้

ด้วยวันนี้ เป็นวันอัฐมี ดิถีที่ ๘ (วันจตุททสี ดิถีที่ ๑๔
 วันปณณรสี วันอมารสี ดิถีที่ ๑๕) แห่งปักข์มาถึงแล้ว ก็แลวันเช่นนี้
 เป็นกาลที่จะพึงธรรมและทำการรักษาอุโบสถ เพื่อประโยชน์แห่ง
 การพึงธรรม บัดนี้ขอกุศลอันยิ่งใหญ่ คือตั้งจิตสมาทานอุโบสถ
 จงเกิดมีแก่เราทั้งหลาย บรรดามาประชุม ณ ที่นี้ เราทั้งหลาย
 พึงมีจิตยินดีว่าจะรักษาอุโบสถ อันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ
 วันหนึ่งคืนหนึ่ง ณ เวลานี้แล้ว จงตั้งจิตคิดงดเว้นไกลจากการ
 ทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป คือฆ่าสัตว์เองและใช้ให้คนอื่นฆ่า ๑
 เว้นจากถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ให้ คือลักและฉ้อและใช้ให้ลัก
 และฉ้อ ๑ เว้นจากอพรหมจรรย์ ๑ เว้นจากพูดคำเท็จคำไม่จริง
 และล่อลวงอำพรางท่านผู้อื่น ๑ เว้นจากดื่มกินซึ่งสุราเมรัย
 สารพัดน้ำกลั่นน้ำดอง อันเป็นของให้ผู้ดื่มแล้วเมา ซึ่งเป็นเหตุที่ตั้ง
 แห่งความประมาท ๑ เว้นจากบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ตั้งแต่
 พระอาทิตย์เที่ยงแล้ว ไปจนถึงเวลาอรุณขึ้นใหม่ ๑ เว้นจากฟ้อนรำ
 ขับร้องและประโคมดนตรี และดูการเล่นบรรดาเป็นข้าศึกแก่กุศล

และตัดทรงระเบียบดอกไม้ ลูบไล้ทาตัวด้วยของหอม เครื่องข้อม
เครื่องแต่ง และประดับร่างกายด้วยเครื่องอาภรณ์วิจิตรงดงาม
ต่าง ๆ ๑ เว้นจากนั่งนอนเหนือที่นั่งที่นอนอันสูง มีเตียงตั้งเท้า
สูงกว่าประมาณ และที่นั่งที่นอนอันใหญ่ภายในมีนุ่นและสำลี และ
เครื่องลาดอันวิจิตรงดงาม ๑ จงทำความเว้นองค์ที่จะพึงเว้น
๘ ประการนี้เป็นอาภรณ์ อย่ามีจิตฟุ้งซ่านส่งไปอื่น จงสมาทาน
อุโบสถ ๘ ประการนี้โดยเคารพเกิด เพื่อบูชาพระผู้มีพระภาค
พุทธเจ้านั้น ด้วยข้อปฏิบัติอย่างยิ่ง ตามกำลังของเราทั้งหลาย ซึ่งเป็น
เป็นศฤงคาร สีวิตแห่งเราทั้งหลายเป็นมาจนถึงวันอุโบสถนี้ จงอย่า
ล่วงไปปราศจากประโยชน์เลย

กล่าวคำขออุโบสถศีล

ต่อจากนั้น ผู้สมาทานรักษากุโบสถศีลทุกคน ฟังกล่าวคำ
ขออุโบสถศีลพร้อมกันว่า

มะยัง ภันเต ติสระณนะ สะหะ อัญฺจันตะสะมันนาคะตัง
อุโปสะถัง ยาจามะ (ว่า ๓ จบ)

กล่าวคำรับสรณคมน์

ต่อจากนั้น ฟังตั้งใจรับสรณคมน์ โดยกล่าวตามพระสงฆ์ว่า
นะโม ตัสสะ ณะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
(ว่า ๓ จบ)

พุทธัง สะระณัง คัจฉามิ
ธัมมัง สะระณัง คัจฉามิ
สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ

ทุติยัมปิ พุทัง สระระณัง คัจฉามิ
 ทุติยัมปิ ธัมมัง สระระณัง คัจฉามิ
 ทุติยัมปิ สังฆัง สระระณัง คัจฉามิ
 ตะติยัมปิ พุทัง สระระณัง คัจฉามิ
 ตะติยัมปิ ธัมมัง สระระณัง คัจฉามิ
 ตะติยัมปิ สังฆัง สระระณัง คัจฉามิ ฯ

เมื่อพระสงฆ์ว่า ติสระระณะคะมะนัง นิฏฐิตัง ฟังรับพร้อมกัน
ว่า อามะ ภัันเต

กล่าวคำสมาทานอุโบสถศีล

ต่อจากนั้น ฟังสมาทานอุโบสถศีล โดยกล่าวตามพระสงฆ์ว่า
 ปาณาติปาตา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาதியามิ
 อะทินนาทานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาதியามิ
 อะพรหมจะรียา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาதியามิ
 มุสาวาทา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาதியามิ
 สุราเมระยะมัชชะปะมาทัฏฐานา เวระมะณี สิกขาปะทัง
 สะมาதியามิ
 กาละโภชะนา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาதியามิ
 นัจจะคีตะวาทิตะวิสุกะทัสสะนา มาลาคันธะวิเลปะนะ
 ธารณะมัตถะนะวิภูสะนัฏฐานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาதியามิ
 อุจจาสะยะนะมะหาสะยะนา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมา
 ยามิ

เมื่อรับศีลจบแล้ว ฟังกล่าวตามพระสงฆ์ว่า อิมัง อัญญังคะ
สะมันนาคะตัง, พุทธะปัญญัตตัง อุโปสะถัง, อิมัญจะ รัตติง

อัมภูจะ ทิวะสัง , สัมมะเทวะ อะภีรักขิตุง สะมาதியามิ ข้าพเจ้า
สมาทานอุโบสถที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ อันประกอบด้วย
องค์ ๘ ประการนี้ เพื่อจะรักษาไว้ให้ดี ไม่ให้ขาดไม่ทำให้ทำลาย
ตลอดวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ณ เวลานั้น

พระสงฆ์บอกต่อว่า อิมานิ อัญฺฐะสิกขาปะทานิ อัจเชกัณ
รัตตินทิวัง อุโปสะถะวะเสนะ สาธุกัง รักขิตัพพานิ พิงรับพร้อมกัน
ว่า อามะ ภัันเต

พระสงฆ์จะบอกอานิสงส์ของศีลต่อไปว่า สีเลนะ สุคะตัง
ยันติ, สีเลนะ โภคะสัมปะทา, สีเลนะ นิพพุตัง ยันติ, ตัสมา สีลัง
วิโสธะเย ฯ

จบพิธีสมาทานอุโบสถศีลเพียงเท่านี้ ต่อจากนั้น พึงตั้งใจฟัง
พระธรรมเทศนาหรือมนสิการกรรมฐานต่อไป เมื่อรักษาครบเวลา
วันหนึ่งกับคืนหนึ่งแล้ว การสมาทานก็สิ้นสุดลง

ข้อควรปฏิบัติขณะรักษาอุโบสถศีล

เมื่อบุคคลเข้าจำหรือรักษาอุโบสถศีลอยู่นั้น ควรงดกิจการงาน
อันเป็นบาป การเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความลำบากหรือคับแค้นใจ
งดบังคับขู่เข็ญคนหรือสัตว์ทำกิจการงานในวันอุโบสถ แม้กิจการ
งานที่สั่งให้ทำก่อนวันอุโบสถ ก็ควรเพิกเฉยเสีย อย่าได้เอาใจใส่ใน
วันนั้น ส่วนกิจการงานอันเป็นบุญกุศล ไม่ทำผู้อื่นให้ได้รับความลำบาก
หรือคับแค้นใจ เช่น จัดเตรียมอาหารคาวหวานไปทำบุญ เป็นต้น
จะทำด้วยตัวเองหรือให้คนอื่นช่วยก็ได้ หากผู้รักษาอุโบสถศีลเป็น
ผู้น้อย ไม่เป็นไทแก่ตัวเอง คือมีผู้บังคับบัญชาคอยสั่งงาน ควรหา
โอกาสลงงานก่อนไปรักษาอุโบสถศีล

พุทธศาสนิกชนถืออุโบสถศีลเนื่องในวันธรรมสวนะ
ณ วัดเทพศิลา กรุงเทพมหานคร

เมื่อบริโภคอาหารแล้ว ควรใช้เวลารักษากุโบสถศีล ด้วยการนบอายุและวัยของตัวเอง เพื่อความไม่ประมาทในชีวิตว่า เราเกิดในยุคที่มนุษย์มีอายุ ๑๐๐ ปี หรือหย่อนกว่า ๑๐๐ ปี เป็นอายุขัยโดยประมาณ ตอนนี้เรามีอายุเท่านี้แล้ว มีอายุเหลืออยู่เท่านี้ ชีวิตคงไม่ยืนยาวไปกว่านี้ ในระหว่างที่ยังมีชีวิตอยู่นี้ มรณภัยก็มีอยู่มาก เพราะชีวิตนี้น้อยนัก เราจะต้องตายแน่นอน ดังนั้น เราจึงไม่ควรประมาท ไม่ควรย่อหย่อนในการทำความดี รีบเร่งขวนขวายทำความดีให้มาก ก่อนจะหมดอายุขัย นอกจากนั้น บุคคลผู้รักษา

อุโบสถศีล ควรใช้เวลาหมดไป ด้วยการสวดมนต์ ฟังธรรม หรือ เจริญกรรมฐานต่าง ๆ การรักษาอุโบสถศีลนั้น จึงจะมีผลมาก มีอานิสงส์มาก นับเข้าในอริยอุโบสถ

บทที่ ๕

พฤติกรรมการรักษา

อุโบสถศีล

การสมาทานรักษาอุโบสถศีลของแต่ละคนได้บุญมากน้อยไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับความตั้งใจของผู้รักษา บางคนไม่ตั้งใจรักษา ปล่อยให้หมดไปกับการพูดคุยเรื่องจิปาถะ เช่น เรื่องอาหาร การกิน เรื่องครอบครัว เรื่องบุตรหลาน เป็นต้น ไม่สนใจเรื่องรักษาศีลหรือการทำความดี เช่น สวดมนต์ ฟังเทศน์ นั่งสมาธิ เป็นต้น ใจไม่เคยสัมผัสความสุขจากการรักษาอุโบสถศีลเลย บางคนตั้งใจรักษา แต่รักษาไม่ครบทุกข้อ รักษาบางข้อเว้นบางข้อ ความจริงอุโบสถศีล กำหนดให้รักษาทุกข้อ ขาดข้อใดข้อหนึ่งไป ไม่นับเป็นการรักษาอุโบสถศีล บางคนมีศรัทธาเต็มเปี่ยม ตั้งใจรักษาศีลไม่ให้ขาด ไม่ให้ต่างพร้อย ยุ่งก็ไม่ตบ มดก็ไม่ตี ปล่อยให้หมดไปกับการทำความดีต่าง ๆ ดังนั้น การรักษาอุโบสถศีลของเขา จึงมีอานิสงส์มาก มีกุศลผลบุญมาก

ในอุโบสถสูตร พระพุทธเจ้าตรัสเล่าประทานแก่นางวิสาขา ฟังว่าพฤติกรรมหรือการปฏิบัติตนของคนรักษาอุโบสถศีลมี ๓ ประเภท ได้แก่ โคपालกอุโบสถ นิคคัณฐอุโบสถ และอริยอุโบสถ ทรงแสดงให้เห็นว่า การรักษาอุโบสถศีลของแต่ละคน ได้รับอานิสงส์มากน้อยไม่เท่ากัน ได้รับผลบุญแตกต่างกันไป เพราะพฤติกรรมหรือการปฏิบัติตนในขณะที่รักษาอุโบสถศีลยิ่งหย่อนกว่ากัน ดังนี้

โคपालกอุโบสถ

โคपालกอุโบสถ เป็นการปฏิบัติตนของคนที่รักษาไม่จริงจัง ลุ่มหลงอยู่ด้วยกามคุณ เมื่อสมาทานอุโบสถศีลแล้ว แทนที่จะตั้งใจรักษาและทำความดีตลอดหนึ่งวันหนึ่งคืน กลับปล่อยใจให้คิดแต่เรื่องราวของความโลภ ความต้องการอยากได้สิ่งโน้นสิ่งนี้ มาบำรุงบำเรอตน ไม่ได้คิดจะทำความดีอย่างอื่นให้เกิดขึ้นเลย ไม่ผิดอะไรกับคนรับจ้างเลี้ยงโค เมื่อถึงเวลาเช้า ก็เข้าไปรับโคมาเลี้ยง เวลาเย็นก็นำโคมาส่งเจ้าของ รับเอาค่าจ้างไป กลับบ้านแล้ว ก็คิดแต่ว่าพรุ่งนี้จะพาโคไปกินหญ้ากินน้ำที่ไหน คนรับจ้างนั้นไม่เคยได้รับประโยชน์อะไรจากโคเลย เช่น น้านม เป็นต้น ผู้รักษาอุโบสถแบบโคपालกอุโบสถก็เช่นกัน ไม่ได้รับประโยชน์จากอุโบสถศีลที่ตนรักษาเลย ดังนั้น การรักษาแบบโคपालกอุโบสถ จึงได้บุญน้อย ได้อานิสงส์น้อย เพราะในขณะที่รักษาอุโบสถศีล สนใจแต่เรื่องอื่น ไม่คิดจะรักษาศีลหรือทำความดีอะไรเลย

นิคัณฐอุโบสถ

นิกัณฐอุโบสถ เป็นการปฏิบัติตนของคนรักษาอุโบสถศีลอย่างพวกนักบวชนามว่า นิคกรณต์ เมื่อสมาทานอุโบสถศีลแล้ว ไม่รักษาอุโบสถศีลตามข้อกำหนด รักษาตามความพอใจของตัวเอง ถือตนเป็นใหญ่ เช่น ควรรักษาศีลให้ครบทั้ง ๘ ข้อตามพุทธบัญญัติ แต่กลับหาข้ออ้างรักษาเพียงบางข้อ เป็นต้น การรักษาอุโบสถศีลแบบเลือกปฏิบัติตามความพอใจของตัวเองเช่นนี้ ถึงจะทำได้ด้วยความตั้งใจ เป็นบุญเป็นกุศลก็จริง แต่ได้บุญน้อยมาก เพราะคิดเองทำเอง เหมือนการรักษาอุโบสถของนิครนถ์ กล่าวคือ นิคกรณต์เมื่อถึงวันอุโบสถตามลัทธิของตน จะสอนสาวกของตนว่า ท่านทั้งหลาย วันนี้เป็นวันอุโบสถ ท่านทั้งหลายจงรักษาอุโบสถศีลอย่าได้ฆ่าสัตว์เบียดเบียนสัตว์ในที่ประมาณ ๑๐๐ โยชน์ในทิศนั้น แต่ในทิศนี้ทำได้ การสอนสาวกให้เมตตาสัตว์ในบางทิศ ไม่เมตตาในบางทิศเช่นนี้ เป็นการเลือกปฏิบัติ ขาดความกรุณาเอ็นดูในสัตว์ทุกหมู่เหล่า ดังนั้น การรักษาอุโบสถศีลแบบนิครนถ์ จึงได้บุญน้อย ได้อานิสงส์น้อย

อริยอุโบสถ

อริยอุโบสถ เป็นการสมาทานรักษาอุโบสถศีลของคนมีความเพียร เพราะไม่ได้ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านไปตามความยินดี ความต้องการ หรือความเศร้าหมองใด ๆ ด้วยอำนาจกิเลส แต่พากเพียรรักษาศีลไม่ให้ขาด ไม่ให้ต่างพร้อย ด้วยการเจริญกรรมฐาน ๖ อย่าง ได้แก่ พุทธานุสสติ อัมมานุสสติ สังฆานุสสติ สีลานุสสติ จาคานุสสติ และเทวดานุสสติ นี้ถึงคุณธรรมของคนไปเกิดเป็นเทวดาว่า คนทั้งหลายไปเกิดเป็นเทวดา เพราะศรัทธา ศีล สุตะ

จากะ ปัญญาใด แม้เราเองก็มีศรัทธา ศีล สุตะ จากะ ปัญญาเหมือนเทวดาเหล่านั้น หากเจริญสมถกรรมฐานจนได้ฌาน ฌานก็จะนำไปเกิดในพรหมโลก หรือเจริญวิปัสสนาจนได้มรรคผล ก็จะเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

การรักษากุโอบสดีลด้วยการงดทำปาณาติบาต งดทำอทินนาทาน งดเสพกาม งดพุดมุสาวาท งดดื่มสุราเมรัย งดบริโภคอาหารในเวลาวิกาล งดดูฟ้อนรำขับร้องหรือฟังดนตรีต่าง ๆ งดประดับตกแต่งร่างกาย และงดนั่งนอนบนเตียงตั้งหรือเครื่องปูลาดอันไม่เหมาะสม พากเพียรระลึถึงคุณของพระพุทธเจ้าเป็นต้น ด้วยการไม่ปล่อยใจให้ตกไปในอำนาจของกิเลส ทำแต่กุศลความดีจนตลอดชีวิต ชื่อว่า อริยอุโอบสดี เป็นอุโอบสดีมีผลมาก มีอานิสงส์มาก อย่างต่ำทำให้เกิดในสวรรค์ ๖ ชั้น อย่างกลางทำให้เกิดเป็นพรหม อย่างสูงทำให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

การรักษากุโอบสดีลอย่างพระอริยบุคคล พระพุทธองค์ทรงเปรียบให้นางวิสาขาเห็นว่า พระราชาเสวยราชสมบัติและครองอิธิปไตยในแคว้นใหญ่ถึง ๑๖ แคว้น สมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ ประการ การเสวยราชสมบัตินี้ ถือว่ายิ่งใหญ่ที่สุดในโลกแล้ว แต่ยังไม่ถึงเศษเสี้ยวที่ ๑๖ ของอานิสงส์ในการรักษากุโอบสดีลเลย ดังนั้น บุคคลผู้สมาทานรักษากุโอบสดีล ควรรักษาแบบอริยอุโอบสดี ดำเนินรอยตามพระอริยบุคคล ส่วนผลที่ได้รับจะสูงต่ำเพียงใด ขึ้นอยู่กับการกระทำของตัวเอง

คฤหัสถ์ผู้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา ควรหาโอกาสช่วงหนึ่งของชีวิตรักษากุโอบสดีล ด้วยการถือศีล ๘ ในวันพระ เพื่อบูชาพระพุทธเจ้าด้วยการปฏิบัติตนตามข้อวัตรที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้

เพื่อเป็นแบบอย่างให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาและปฏิบัติตาม เพื่อรักษาพระพุทธศาสนาให้อำรงคงอยู่ตราบสิ้นกาลนาน หากตั้งตนอยู่ในความประมาท ปล่อยให้ชีวิตล่วงเลยไป ด้วยการบริโภคแต่กามคุณเป็นนิจ ให้จิตผูกพันอยู่ในกามคุณที่ตนเคยบริโภค ไม่คิดจะรักษาอุโบสถศีลชำระตนให้บริสุทธิ์เลย ได้ชื่อว่า ให้ชีวิตล่วงไปปราศจากประโยชน์ หหมดโอกาสบำเพ็ญพรตถือพรหมจรรย์ ในกาลข้างหน้าการรักษากุโบสถศีลก็จะมีใครถือทรงต่อไป คนรุ่นหลังก็จะไม่รู้วิธีรักษากุโบสถที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดไว้ เป็นเหตุให้ละเลยไม่รักษากุโบสถศีล การรักษากุโบสถศีลในพระพุทธศาสนาก็จะเสื่อมสูญไปในที่สุด

บรรณานุกรม

- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (๒๕๔๗). *ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาไทยในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* (มหาเถรสมาคมจัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี). โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- พระครูอรุณธรรมรังษี (เอี่ยม สิริวณฺโณ). (๒๕๖๐). *มนต์พิธี* (พิมพ์ครั้งที่ ๔). เลียงเชียง เพียรเพื่อพุทธศาสน์.
- พระมหาบรรจง ชุตินฺฺโณ และคณะ. (ม.ป.ป.) *คู่มือธรรมศึกษา ชั้นโท*. (ม.ป.ท.)
- พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺโทโก). (๒๕๕๕). *อธิบายธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๑* (พิมพ์ครั้งที่ ๙). โรงพิมพ์มัทมามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (๒๕๔๓). *พุทธประวัติ* (พิมพ์ครั้งที่ ๔). สหธรรมิก.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (๒๕๕๘). *สยามสามไตร* (พิมพ์ครั้งที่ ๗). พิมพ์สวย.
- พระราชวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺโทโก). (๒๕๔๑). *ศาสนพิธีสังเขป คู่มือนักเรียนและธรรมศึกษาชั้นตรี* (พิมพ์ครั้งที่ ๗). โรงพิมพ์มัทมามกุฏราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๕๖). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔* (พิมพ์ครั้งที่ ๒). ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์.
- วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. (๒๕๕๗). *พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑* (พิมพ์ครั้งที่ ๓๗). โรงพิมพ์มัทมามกุฏราชวิทยาลัย.
- วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. (๒๕๖๐). *นวโกวาท*. โรงพิมพ์มัทมามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน). (๒๕๕๔). *การนับถือพระรัตนตรัยของชาวพุทธ* (พิมพ์ครั้งที่ ๓). โรงพิมพ์มัทมามกุฏราชวิทยาลัย.

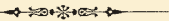
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร). (๒๕๔๐). *อุโบสถศีล หลักสูตร ธรรมศึกษาชั้นตรี* (พิมพ์ครั้งที่ ๑๙). โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (๒๕๕๙). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ ๓๘). ผลิติมม์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (๒๕๕๙). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ ๓๐). ผลิติมม์.
- สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. (๒๕๕๐). *คู่มือหลักสูตรธรรมศึกษา ชั้นโท*. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. (๒๕๕๗). *หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นเอก ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช ๒๕๕๗* (พิมพ์ครั้งที่ ๑). โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

คำสั่งแม่กองธรรมสนามหลวง

ที่ ๖/๒๕๖๓

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาตรวจชำระหลักสูตรธรรมศึกษา
ฉบับปรับปรุง ปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

ในการประชุมคณะผู้บริหารสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง ครั้งที่ ๑/๒๕๕๙ เมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๕๙ ที่ประชุมได้พิจารณาเรื่องการจัดพิมพ์หนังสือหลักสูตรธรรมศึกษา เพื่อเป็นอุปกรณ์การเรียนการสอนในสถานศึกษา ซึ่งได้จัดพิมพ์เสร็จเรียบร้อยแล้วรวมจำนวนหนึ่งล้านเล่ม และเพื่อให้หนังสือหลักสูตรมีเนื้อหาที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ที่ประชุมได้มีมติให้ตั้งคณะกรรมการตรวจชำระหลักสูตรธรรมศึกษา ฉบับปรับปรุง ปีพุทธศักราช ๒๕๕๗ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการตรวจชำระหลักสูตรธรรมศึกษา มีรายนามดังนี้

๑. พระเทพมหาเจติยาจารย์	วัดพระปฐมเจดีย์	ประธานกรรมการ
๒. พระราชบัณฑิต	วัดธาตุทอง	รองประธานกรรมการ
๓. พระราชพิพัฒน์โกศล	วัดเศวตฉัตร	กรรมการ
๔. พระราชสุนทรธมฺมณี	วัดบรมนิวาส	กรรมการ
๕. พระสุธีรัตนภรณ์	วัดสุทัศนเทพวราราม	กรรมการ
๖. พระศรีภักทิยมิตี	วัดชนะสงคราม	กรรมการ
๗. พระมหาสิริชัย สุขญาโณ	วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม	กรรมการและเลขานุการ

ทั้งนี้ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป จนกว่าจะเสร็จการ

สั่ง ณ วันที่ ๒๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๖๓

(สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า)

แม่กองธรรมสนามหลวง

คำสั่งแม่กองธรรมสนามหลวง

ที่ ๗/๒๕๖๓

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจชำระหลักสูตรธรรมศึกษาฝ่ายคฤหัสถ์
ระดับประถมศึกษา

ในการที่สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง ได้พิจารณาเรื่องการจัดพิมพ์หนังสือหลักสูตรธรรมศึกษาเป็นอุปกรณ์การเรียนการสอนในสถานศึกษา เพื่อให้หนังสือหลักสูตรมีเนื้อหาที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เหมาะสมสอดคล้องกับสถานะและวัยของนักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไป จึงแต่งตั้งคณะกรรมการตรวจชำระหลักสูตรธรรมศึกษา มีรายนามดังนี้

ธรรมศึกษาชั้นตรี

๑. นายเกรียงไกร ทองศรี	ที่ปรึกษา
๒. นางสาวธัญญภัทสรส์ คำเกลี้ยง	วิชาเบญจศีล
๓. นางสาวบุษบง คงศิริ	วิชาธรรมวิภาค
๔. นางสาวพรรณธิดา สายตา	วิชาพุทธประวัติ

ธรรมศึกษาชั้นโท

๑. ดร.ปรัชญา เหลืองแดง	ที่ปรึกษา
๒. นายกันตพัฒน์ สุวรรณเรือง	วิชาอุโบสถศีล
๓. นางสาวจันทรี แซ่มทอง	วิชาธรรมวิภาค
๔. นางสาวธัญญธร ปุณะดุง	วิชาพุทธประวัติ

ธรรมศึกษาชั้นเอก

๑. นายจตุรงค์ ภิรมยา	ที่ปรึกษา
๒. นายเอกราช ปัญญาโรจน์	วิชากรรมบถ
๓. นางสาวเสาวนิจ จุลรัตน์	วิชาธรรมวิภาค
๔. นายวีรพันธ์ จันดียะอด	วิชาพุทธประวัติ

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป จนกว่าจะเสร็จการ

สั่ง ณ วันที่ ๒๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๖๓

(สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า)

แม่กองธรรมสนามหลวง

รายนามผู้ประเมินหนังสือ
ธรรมศึกษา ชั้นโท ระดับประถมศึกษา

๑. นางสาวอภิญา โนนบุรี โรงเรียนบ้านเขา
ขอนแก่น
๒. นายกรกฎ พวงสุวรรณ โรงเรียนวัดมทิสรราราม
นครศรีธรรมราช
๓. นางสาวทิพย์นที ญาณโสภณ โรงเรียนสาธิต
มหาวิทยาลัยรามคำแหง
วิทยาเขตบางนา
กรุงเทพมหานคร
๔. นางสาวสุกนิดา แสงชัย โรงเรียนราชพิศ
กรุงเทพมหานคร
๕. นางสาวมูทิตา ใหม่พุ่ม โรงเรียนอนุบาลควนขนุน
พัทลุง

คณะผู้จัดทำ

คณะที่ปรึกษา

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (อัครบิดร)
พระเทพมหาเจติยาจารย์ (ปณฺณาสิริ)
พระเทพเจติยาจารย์ (กิตฺติยุตฺโต)
พระราชพิพัฒน์โกศล (ปริยตฺติธารี)
พระราชสุนทร่มณี (อดตกาโม)
ดร. สมใจ วิเศษทักษิณ

กองบรรณาธิการ

พระราชบัณฑิต (ปสิทฺธิโก)
พระสุธีรัตนภรณ์ (อธิจิตฺโต)
พระศรีภักทียบดี (จิตสโร)
พระมหาสิริชัย สุขณาโน
นายจตุรงค์ ภิรมยา
นางสาวพรรณธิดา สายตา
นายสิริวิทย์ เอี่ยมสุดใจ
อาจารย์ ดร. เขียรดนัย เสริมบุญไพศาล
นายปกรัฐ กนกธนาพร
นายกันตพัฒน์ สุวรรณเรือง
อาจารย์ศิริรัช ศิริชุมแสง
นายอภิรักษ์ นามวิชา
นายทศพล ตั้งจิตสามัคคี

หน่วยงานและบุคคลที่อนุเคราะห์ภาพประกอบ

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม	กรุงเทพมหานคร
วัดราชสิทธิธาราม	กรุงเทพมหานคร
พระพรหมวชิรมุนี (จิตตคุดโต)	วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร
พระมหาสิริชัย สุขวาโน	วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร
พระมหาธนพล กุสลัญญาภิ	วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร
พระมหาแก้วปนาท กิตติภทโท	วัดเทพศิลา กรุงเทพมหานคร
นายสิริวิทย์ เอี่ยมสุดใจ	
นายนิติชาญ นียมาคม	
นายอรรถนิตี กุลรแก้วปสุริ	

ผู้วาดภาพลายเส้น

หม่อมหลวงจิราธร จิระประวัติ

ผู้จัดทำคำบรรยายภาพประกอบ

นายสิริวิทย์ เอี่ยมสุดใจ
นายอภิรักษ์ นามวิชา
นายทศพล ตั้งจิตสามัคคี

ผู้ประสานงาน

พระมหาสุวรรณ กุสลจิตโต	วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร
พระครูสังฆวิจิตร (ปณฺณาวโร)	วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร
พระมหาอรรถสิทธิ อคฺคสิทธิ	วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร
พระมหายุทธนา อธิยุโท	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช วิทยาลัย

นางสาวนลินทิพย์ ศรีวงศ์เสียง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.หม่อมหลวงวิจิตรจิระประวัติ

ดร. อรุสา บรรณกิจโสภณ

นายแพทย์ณัฐ ไกรภัสสรพงษ์

นายวัลลภ รุจิขจร

นายพุดมิก บัญเดิม

นายบัญญัติ รัตนศรีสมบูรณ์

นายสิทธิพันธ์ บุญสวยขวัญ

ผู้จัดทำศิลปกรรม

นายพิชญ์ อุทัยภพ

